

Faludy György

CCCXXI. szonett

„Mellbimbók férfin! Milyen túrhetetlen
látvány! Tüskék, melyek hiába nőnek!”
régesrég így nevetett rám szerelmem,
mielőtt megcsókolta volna őket.

Ugyan, mondtam. Öt-hatszázezer éve
kétnemű volt az alakuló ember.
Most férfi lettem, de a múlt emléke
olykor egy-két csepp tejjel lep meg engem.

Egy kisleány csügg jobbik mellemen,
balról egy fiú. Ők jönnek velem.
Ajukuk olykor megszív. Nem engedem,

hogy négykézlábra húzzon testük terhe.
„Az állítod, hogy látod őket?” Persze.
Mindig, mihelyt behunyom a szemem.

(Budapest, 1999)

Csillagászok

Kínában azt hitték: egy nagy tojás
úszott a tengeren, ebből lett minden;
Mózes Könyve szerint hat nap alatt
teremtette világunkat az Isten;

a hinduk azt vallják: Visnu alkotta
– vagy nem alkotta – mindezt sárból s koszból;
a nedvesség a lényeges, belőle
származunk, mondta Thálesz Milétozból;

a Föld örök, szölt Árisztotelész,
a világóra sosem tud megállni;
a Nap s az Éj, a Jó meg a Gonosz
örök harcot vív – ezt hirdette Máni;

Kopernik lengyel asztronómus rájött:
a megfigyelés s a tapasztalat
megcsal bennünket, mert a Föld jár körbe
a Nap körül, nem köröttünk a Nap;

majd megtudtuk: Napunk nem a mindenség
központja s ne kívánjuk játszani
a lét urát; kis pont vagyunk; köröttünk
a csillagképek milliárdjai;

s most új elmélet jött: az anyag régen
egy helyre szorult össze, majd csodás
módon szétvitte s egy egész világot
teremtett a váratlan robbanás.

Visszavagyunk a kínai tojásnál,
s bár csak elmélet (képzeltetés, mese)
végső törvénynek mondják, iskolában
oktatják s hirdetik mindenfele.

Ha csillagász vagy, de nem hiszel benne
nem kapsz állást s majdnem szétvet a méreg.
Mit zsörtölödsz? Négy száz esztendeje
ezért máglyára raktak volna téged.

(Budapest, 1999)

Szépség, boldogság

*Szépség, boldogság – csak négy éves voltam,
amikor télen kivittek egy este
s a Ligetben, éjfekete faágak
közt ragyogott a hold meztlen teste;*

*tíz évvel később az evangélikus
gimnázium könyvtárából kivettem
Shakespeare Összest, olvastam és lihegtem –
mind közt legjobban a Vihart szerettem;*

*később megláttam Kosztolányi Éva
kis mellbimbóját, mely skárlát zománc volt,
miközben ruhája egy pillanatra
meglebbent mellén, mikor velem táncolt;*

*majd a veres mauretán sivatagban
a gyönyörű gazella, mely szerényen
megállt előttem, nem félt és csak nézett
halványkék fényű, vágódó szemével;*

*s Új Guinea borzalmas, déli partján
ahogy a sziklák közé csúszott térdem
a halványan hajlongó és narancsszín
halakhoz a Korál tenger vizében;*

*vagy amikor az éhségtől remegve
a recski sötétzárkában megálltam
s a kulcslyukon egy sugár tört be hozzám
mint a tébolyult napfény Számoában; –*

*a huszadik század véres borzalma
közt mennyi boldogság s gyönyörűség volt:
könyv, állat, ember, szó, virág, kép, szobrok,
míg nem borult hitvány ködbe az égbolt.*

*Most nyolcvannyolc éves lettem és tél van
s Karácsony és még éjszaka felettem
a hold fagyott, ezüst gyümölcse fénylik,
melyet az ősz kertjében itt feledtek.*

(Budapest, 1998)

Gion Nándor

Mosolyra figyelni

Tíz nap alatt négy robbanás történt a mi csöndes kis pesti utcánkban, ami kissé felkavarta a kedélyeket, bár nem túlságosan, mert nem voltak ezek igazán hangos robbanások, garázda elemek kezdetlegesen összefabrikált Molotov-koktélokot vágta be a kirakatokon keresztül a csődbe jutott üres üzletekbe, de csak sörösüvegeket hajigáltak benzinnel telítve és égő kanóccal, az üvegcsörömpölések nyomán csupán rövid tüzek keletkeztek, mivel az üres boltokban semmi sem kaphatott lángra, fölöttük azonban lakások vannak, a lakók persze nyugtalankodtak, az üvegszilánkok és a füstös falak pedig igen lehangoló látványt nyújtottak reggelenként. És az ötödik üres üzlet, az egykori régi sze-művegbolt éppen az én lakásom alatt van, igaz, hogy ide hetekkel korábban beköltözött Dominika, csak hogy ő éjszakánként általában az utcákon dolgozik a nyolcadik kerületben, tehát bármikor bedobhatnak egy gyúlékony sörösüveget, és Dominika szegényes bútorai esetleg tüzet foghatnak. Szóval én is nyugtalankodtam valamelyest.

Palotás Ferenc rendőr százados sem nyugtatott meg. Ő szaglászott a randalírozók után, céltudatosságot vélt felfedezni a sorozatos apró tüzek mögött, embereivel kifaggatta az utca lakóit, senki sem látott semmit, senki sem mondott érdemleges, nyomra vezető adatot, a százados hozzám is betért, én sem tudtam mondani semmi érdemlegeset. Rosszkedvűen szuszogott, amúgy mellékesen megjegyezte, hogy a kiegészítő üres üzlethelyiségek egy Ming nevű kínai üzletember tulajdonában vannak, amit én is nagyon jól tudok, mert hogy Ming a jóbarátom. Hevesen tiltakoztam, elmagyaráztam, hogy Ming egyáltalán nem a barátom, mindössze egyszer beszéltem vele, ami igaz is volt, tehát azt sem tudhatom, hogy vannak-e érdeklődései a tátongó, füstös boltokban, ez viszont csak félig volt igaz. Palotás Ferenc százados csalódottan legyintett és távozott. Azelőtt sem kedvelt engem, ezentúl még kevésbé fog kedvelni.

A rendőrök dolguk végeztével elmentek az utcánkból, az volt az érzésem, hogy, divatosan szólva, a nyomozás egyhelyben topog.

A hatósági emberek távozása után feljött hozzám Dominika. Alig ismertem rá. Megszoktam, hogy leginkább nagyon rövid és nagyon szűk szoknyákban mutatkozik, most pedig féllábszárig érő, jól szabott vászonruhában állt az ajtó előtt, és gyönyörűen mosolygott. Majdnem zavarba jöttem, majd behívtam a lakásba, leültem szemérmes ruhájában, és továbbra is csodálkoztam az arcán.

– Eddig nem vettem észre, hogy milyen szépen tud mosolyogni – mondtam. – Bevallom őszintén, ez idáig főleg csak a combjait bámultam meg, természetesen azok is szépek, de a mosolya szebb.

– Örülök, hogy így vélekedik – mondta csillogó szemekkel Dominika. – A mosolyom életmentő lehet. A szüleim azt mesélik, hogy fél éves koromban súlyos tüdőgyulladást kaptam, egy kis faluban éltünk, a helybéli orvos nemigen tudott segíteni rajtam, de megnyugtatta édesanyámat, hogy az olyan kislány, aki nagy bajában is így tud mosolyogni, biztosan életben marad. És életben maradtam. Úgy látszik, akkor mosolygok legszebben, ha nagy bajba kerülök.

– Tehát bajban van? – kérdeztem.

– Félek.

– A robbantások miatt?

– Legközelebb talán hozzám vágnak be egy palackot.

– Előfordulhat – mondtam meglehetősen ostobán.

– Ming intézkedni szeretne. Arra kéri magát, hogy minél előbb mutassa be neki az ukrán barátját.

– Nincs egyetlen ukrán barátom sem!

Dominika most riadtan mosolygott, de még mindig szép volt.

– Hiszen többször is írt róla.

– Írói fantázia szüleménye. Van ugyan némi valóság alapja, de csupán véletlen és felületes ismeretség...

Láttam Dominika arcán, hogy nem érdekli az irodalom és a valóság bonyolult ötvöze, abbahagyta a szövegelést, legyintettem, mint Palotás Ferenc százados, amikor reménytelenül távozott.

– Itt találkozhatnának magánál. Ming nem lenne hálátlan.

Emelt hangon akartam visszautasítani az ajánlatot, azután mégis gondolkodtam egy kicsit, eszembe jutott, hogy időnként én is szorongok a sorozatos robbantások miatt, és én ilyenkor nem tudok elbűvölően mosolyogni.

– Miért éppen nálam? – kérdeztem óvatoskodva.

– Ming szerint maga minden gyanún felüli polgár. Egy író képtelen a bűnözésre.

– Hát, ha jól megfizetnének...

– Mondtam, hogy Ming nem lenne hálátlan.

Én ugyan nem a közvetítői díjra gondoltam, de ez csak amolyan meddő elmélkedés volt. Körülnéztem a lakásban. Rengeteg hamutartó van, a legtöbbet ésszerűen, rendeltetésének megfelelően használom, a legnagyobbban azonban apró papírcédulákat tárolok, futó ismerőseim telefonszámaival, melyeket nem tartok érdemesnek átírni a telefonnoteszembe. Halványan úgy emlékeztem, hogy Leonyid egy téli estén, amikor Ágnesnek segített feldíszíteni a karácsonyfánkat, felírt egy telefonszámot, ami szintén a hamutartóba került. Kiborítottam a sok cetlit az íróasztalra, elég sokáig keresgéltem közöttük, eltartott egy ideig, amíg megtaláltam Leonyidot.

A telefonhoz ültem, és mentegetődzve azt mondtam Dominikának:

– Egyáltalán nem biztos, hogy van valaki ezen a számon. Az illető mozgalmas életet él, alkalmi megbízásai néha messzire elszórlják.

Tárcsáztam, és Leonyid már a második kicsengésre jelentkezett. Megismertem bársonyos, behízelt hangját.

– Itt egy nagyon híres író beszél – mondtam.

Egyáltalán nem lepődött meg.

– Nagyon örülök. Sokat gondoltam magára az utóbbi napokban. Megbolydult az utcájuk. Igen gyakoriak a robbantások. A maga írásai ellen tiltakoznak valakik?

Hirtelenében nem tudtam eldönteni, hogy ezt dicséretnek szánja-e, vagy csak szelíden gúnyolódik. Az utóbbi tetszett valószínűbbnek.

– Függessze fel a szellemeskedést – mondtam gorombán. – Egy ügyfél szeretne találkozni magával.

– Hol?

– Itt nálam. És minél gyorsabban.

– Milyen ügyben?

– Az ön szakmájába vágó ügyben.

– Komoly emberről van szó?

– Szerintem igen.

– Ma este hétkor megfelel?

– Megfelel.

– Az okos atomfizikusnő ott van?

– Nincs. Ágnes a fejlődő országokban tart előadásokat a maghasadásról vagy más hasonló, fontos dolgokról.

– Akkor maga nagyon magányos lehet.

– Egyáltalán nem vagyok magányos. Most is itt van nálam Dominika. Ez természetesen csak amolyan művésznév, az ő szakmájában állítólag jól hangzik. Egyébként gyönyörű a mosolya, de estére ő sem lesz itt.

– Rendben van. Virágot tehát nem kell vinnem. Nekünk, férfiaknak megteszi egy üveg vodka.

– Maga egyre választékosabban beszél magyarul – dicsértem meg.

– Igyekszem. Este hétkor ott vagyok. Illetve valamivel hét óra előtt.

Elküldtem Dominikát, hogy értesítse Minget sikeres szervezéséről, kicsit úgy éreztem magam, mint egy kerítő, de azért bőségesen megebédeltem, utána természetesen ledőltem szokásos délutáni pihenőmre, vagy két és fél óra jóízű alvás után rendet csináltam a szobában, összehajtogattam a takarót, a foteleket megfelelő szögbe igazítottam, ahogyan arra Ágnes okított, az íróasztal közepéről az asztal bal oldalára toltam rendezetlen kézirataimat. Tisztes találkozóhelyet akartam biztosítani a két üzletembernek.

Leonyid tíz perccel hét óra előtt érkezett meg, elegáns volt, udvarias, mint mindig, átadta az ajándékba hozott vodkát, helyet foglalt, és megkért, hogy tájékoztassam röviden leendő ügyfeléről. Elmondtam azt a keveset, amit tudtam vagy sejtettem Mingről, ő figyelmesen hallgatott, és szelíd szemeiből időnként azt véltem kiolvasni, hogy ő máris többet tud róla, mint én.

Ming pontosan hétkor jött meg, sárgán és csöndes léptekkel, két kifogástalanul viselkedő úriember volt a vendégem, bemutattam őket egymásnak, leültünk a kis klubasztal köré, ők a fotelekbe, én a heverőre.

– Maga tehát a Ming dinasztia leszármazottja – állapította meg majdnem csodálattal Leonyid.

A kis kínai felemelte jobb kezét.

– Ugyan már. A Ming keresztnév már régóta, és én ezt őszintén megmondom a tájékozatlan fehér embereknek. Egyik fiam azonban ezt tudatosan elmulasztotta, így sikerült császári névvel benősülnie egy előkelősködő magyar családba. Az állampolgárság miatt tette, ami érthető, bár én mindennél többre becslöm az őszinteséget.

– Kedvelem az őszinte embereket – mondta Leonyid, és felnyitotta a vodkásüveget.

Poharakat hoztam, és az asztalra tettem.

– Garantáltan tiszták. Még Ágnes mosta tisztára minden poharamat.

Leonyid töltött a vodkából, az elrévülve azt mondta:

– Imádom ezt az italt. Szibériában ez mentette meg az életünket.

– Szibériában? – nézett rá csodálkozva Ming. – Úgy tudtam, hogy maga ukrán.

– Ez a nagy Szovjetunióban semmit sem jelentett. Apámat Szibériába küldték, és én ott töltöttem gyermekkoromat. No, ne gondoljanak semmi rosszra, Gulágokra meg ilyesmikre. Apám amolyan orr-komisszár volt, rendes fizetésért. Önök persze nem tudják, hogy mi az az orr-komisszár. Bizonyára hallották, hogy arrafelé igen hideg idők járnak, sok embernek lefagy az orra. Apámnak az volt a feladata, hogy sétáljon az utcákon és szorongassa meg erősen a járókelők orrát. Ha valaki nem érzett fájdalmat, azt azonnal betuszkolta az első házba, amíg ismét nem fájdukt meg az orra. Felelősségteljes munka volt, és sok melegítő vodkát igényelt, az érzéketlen és érzékeny orrú emberek számára.

Szemünket összevillantottuk Minggel és én azt mondtam:

– Úgy látom, a mai napon szellemeskedő kedvében van.

– Szó sincs szellemeskedésről – mondta Leonyid. – A színtiszta igazságot meséltem. Az érzéketlen orrok a lefagyást jelzik. Egyébként még csak nem is panaszkodom. A mi családunk a körülményekhez képest egészen jól élt.

– De azért nem hiszem, hogy visszakívánczik gyerekkori tájaira – mondta óvatosan Ming.

– Itt jobban érzem magam – mondta Leonyid.

Innentől kezdve engem hosszabb időre kikapcsoltak a társalgásból.

– Én is jól érzem magam itt, ebben a békés országban – mondta Ming. – Mostanában azonban kellemetlenkednek körülöttem.

Eddig még csak kicsiny, figyelmeztető lángocskákkal jeleztek, de jöhetnek a nagyobb robbantások is.

– A kínaiak általában egymás között intézik el kellemetlen dolgaikat – mondta Leonyid.

– Ez nem kínai ügy. A maga egyik honfitársa áll a háttérben.

– Kicsoda?

– Bizonyos körökben Amúr becenéven ismerik.

Leonyid hosszasan eltöprengett, gondterhelten látszott.

– Mi oka lenne rá?

– Úgy értesültem, hogy kényelmes és diszkrét örömtanyákat szeretne berendezni. Erkölcstelen dolog.

– Magának milyen szándékai vannak?

– Többféle elképzelést is tanulmányozok. Egyik sem erkölcstelen.

Leonyid ismét hallgatott egy ideig, bizonyára saját szempontjait mérlegelte.

– Amúr a legfelsőbb kategóriába tartozik.

– Megfizetem.

– Egy vastag falú villában barikádozta el magát.

– Szervedélyes szerencsejátékos. Lóversenyekre jár, és ilyenkor csak egy testőr kíséri.

– Idő kell a kifigyeléshez.

– Sürgős.

– Ez növeli az árat.

– Megfizetem.

Idegessé lettem kirekesztésem miatt, meg az sem tetszett, amit hallottam, veszélyesnek ítéltam magamra nézve, ingerülten közbevettem:

– Minket, magyarokat mikor vonnak be a jövedelmező üzletekbe? Ebben a mi békés országunkban.

Rövid csönd után Ming igyekezett tapintatosan válaszolni:

– Az üzleti érzék és a bátorság lehet született erény, vagy be kell gyakorolni. Puhány embereknél ez sokáig eltart.

Csöngött a telefon, kivettem az előszobába, felvettem a kagylót. Természetesen Bálizs Imre hívott Vajdaságból. Mindig a legrosszabbkor telefonál. Olvassa és szereti a könyveimet, ami jó irodalmi ízlésre vall, én viszont nem kedvelem őt, mert ő az a tipikusan elfajult délvidéki magyar, aki a jugoszláv eszmékre esküdött, elrongálta a nyelvét, azután zavarba jött, amikor széthullott az általa magasztalt soknyelvű, harmonikus közösség. Postai telefonközpontban dolgozik, és a leghetlenebb időpontokban hív fel, egyre féltékenyebben érdeklődik, hogy minek alapján jósolgattam én már régen a balkáni csődöt, és rossz magyarsággal kikéri véleményemet az aktuális eseményekről, lehet, hogy megbízatásból, lehet, hogy saját okulására. Ezúttal a legújabbban feltárt tömegsírokról szeretett volna értekezni velem, elmondtam a véleményemet, igyekeztem rövidre fogni a beszélgetést, Bálizs Imre esetében ez nem ment könnyen, hiszen ő államköltségre kérdezősködött.

Mire visszatértem a szobába, két vendégem már megbeszélte a legfontosabb részleteket, történelmi eseményekről csevegtek, Ming éppen a kínai nagy falról fejezett be valamilyen történetet, mire Leonyid elmesélte, hogy az egyik neves szovjet pártvezér szibériai látogatásán tiltakozott az emeletes lakóházak ellen, mondván, hogy vízszintesen kell terjeszkedni, hiszen akkora itt a tér, hogy évente még a medve is legfeljebb egyszer találkozik medvével.

Derűs hangulatban váltunk el, a poharakat elmostam, és a továbbiakban tettem a dolgomat. A vodkának több mint a fele megmaradt, ezt egyedül iszogattam az elkövetkező napokban, mire a végére értem, a negyedik napon megjelent a sajtóban egy szűkszavú közlemény, hogy a Kerepesi útra kifutó egyik mellékutcában holtan találták N. H. P. ukrán üzletembert, akit bizonyos körökben Amúr néven ismertek, egyetlen késszúrással végeztek vele, a nyaki ütőerét vágták el, nem messze tőle ott feküdt a testőre két golyóval a hátában, életveszélyes állapotban vitték a kórházba, ahol gyorsan meghalt. Egy ideig eltűnődtem azon, hogy Leonyid talán nem egyedül dolgozik, bár korábban elejtett szavaiból arra következtettem, hogy egymagában is kiválóan bánik többféle kézfegyverrel. A rendőrség mindenesetre nagy erővel megkezdte a nyomozást, ami a hírek szerint azóta egyhelyben topog.

Az utcánkba visszatért a béke és a nyugalom. Ming beüvegeztette a betört kirakatokat, tisztára mázoltatta a füstös falakat, irányomban sem volt hálátlan, egyebek között küldött nekem egy régi kínai vázát, ami állítólag nagyon értékes. Egyszer az ablakból felfigyeltem Palotás századosra, az utcánkban sétált, és elégedettnek látszott. Dominika ismét biztonságosan lépkedett rövid szoknyáiban, meggyőződésem, hogy a férfiak főleg formás combjait és feszes kebleit bámulják, pedig érdemes lenne gyönyörű mosolyára is odafigyelni.

Lászlóffy Aladár

Középszer

*Dr. Brutust gyilkolássza
Dr. Caesar, volt nagybátyja.
Dr. Addigtesziveszi
a hon ügyét sírba teszi.*

*Dr. Falra, dr. Borsó,
így tetejes a koporsó.
Dr. Szögesdróti Gulág
átalakít régi gúlát.*

*Dr. Kiő, dr. Miaz
exportálnak spanyolviaszt.
Spanyollovak felkarizma
a most divatos karizma.*

*Javasolja dr. Dizzel:
Budavárát hajtsák vízzel
s dr. Petőffyvel lehet
felmosni az előteret.*

*Kampec bugris, nincsen paraszt.
Banckvezérmé cipót dagaszt,
s magastalpon aranybánya
Dr. Erőviszony lánya.*

*Dr. Kukac, dr. Zsizsik,
két forint a lyukas vizit,
Dr. Téma Aktuális:
feladat s feladott vár is!*

*Dr. Festung, dr. Erőd,
talán kétségben az erőd.
Rég hittél a Háromságban,
mostanában három szád van,*

*háromszázan perzsa ügyben –
ma már inkább az ürügyben.
A kor erre alkalmas:
manapság csak öt a hatos.*

Omen

*Álmomban megint mocomogtak
a Capitolium libái.
Lehet, akik most jönni fognak,
azoknak nem kell ellenállni.
Az újabb 476-ban
Rómának végre zöld a lámpa:
szerepkörével s egydarabban
átolvadhat Amerikába.*

Kovács András Ferenc

Petőfi Vásárhelyütt

(Legenda a XIX. századból)

Isten Gábor angyalához:
„Számsegedem, fényes Gábor angyal!
Végítélet s holtak harsonással!
Vélem együtt röpké pillanatra,
Jer, tekints az árva földgolyóra,
Mely planétás platin egyre fortyog,
Sisteregve föl saját levében,
Mint vakondok túrta percznyi csillag –
S Európa csendes, újra csendes...
Ám tekintsd e megtiport hazákat –
Kétesebbre fordul, óh, Magyarhon,
S fájdalomba bolydul újra Erdély.
Veszni kezd a vélt világszabadság:
Szép magyarló bokkrétája kókad!
Nézz le már a pördülő virágra:
Nézz Maros-Vásárhely főterére,
Majd ezemyolczszáz-negyvenkilenczben,
Július harminczra virradólag!

Látod? Itt a cifra grófi porta,
És amott az ébredő Görög-ház!...
Gyúl a honvéd, gyors huszár, gyalogság,
Trombitáknak ércze szertesajdul!
Hajnalégen gördülő szekérsort,
Hadba szállást, harczy készülődést
Láthatol... Meg Egressyt, druszádat,
Anynyi dráma bős szavalgatóját,
Sebtiben ki nemzetörmek állt be,
Sanda fátum titkos eszközének –
Úgy, amint az ily komédiásnak
Illik és dukál, ha színre léphet!
Most is éppeg érzeménykedik, ládd,
Meghatódva tán önös magától
Búcsuzódik egy barátja vállán.
Czimborája, kit Békés megyéből
Ő czibált ki bús Mező-Berényből,
S új csatákba el családja mellől
Csalta meszsze Csikon át Bereczkig,
S vitte vissza Bemnek táborába,
Székelyföldön föl-le futkorászván,
Nos, kihez vak végzetül szegődött,
Nyílt szívéhez dörgölődzve – még csak
Egy huszonhat és fél éves ifjú,
Egy poéta... Jól jegyezd meg arcát!”

S folytatá Isten: „Nagy poéta!
Megjegyezzed! Ó Petőfi Sándor,
Gábor angyal, Bemnek adjutánsa,
Pont miként te nálam, égi küldöncz,
Kit feledni nem lehet sosem, hisz
Egybe-másba hozzád hasonlít –
Számsegedje ő is egy öregnek,
Majdnem atyja már a fürge lengyel!
Majd figyelj rá, jobb ügyelni, mon fiás,
Elfeledned nem szabadna végül –
Ő a szellem fényesebb futárja,
Szent szabadság révült hírvivője,
Márcziusnak éke, láng heroldja,
Ő a nyelvnek édes egy szülötte,
Volt időknék versbe lényegültje,
Egész nép álma eltűnőben...

*Szinte nincs is, szinte láthatatlan –
S már alig van, szinte puszta lélek,
Mely szavakba villan, szétcsikázik.”*

*Hát lenéze akkor Gábor angyal,
S látja tényleg Egressyt, druszáját,
Venni búcsút drága Sándorától...
Légbe puffog már színészi bombaszt,
S bárha Sándri menne már, topog még,
Indulóban muszka-lesre Bimmel,
Már loholna atyja hős nyomában,
Végre menne, kedve nyughatatlan –
Tegnap írt Tordára hitvesének,
Közben apró gyermekére gondolt,
Folyton újabb terveket, jövőt szőtt,
S azt a fránya posztó tisztí gúnyát
Megrendelte végre egy szabónál.
Ejnye, ráér... Hajh, ebadta muszka!
Mintha látnám, hogy porolja el Bem!
Ily mulatságról lekésni vétek...
Győzelem kell! Végre győzni kéne...
Isten óvjon! Ejsze, vár Segesvár...
Elrohan – s fölugrik egy szekérré.
Néz utána, bámul Gábor angyal:
Nézi, nézi hosszan – és nem érti.
Ez Petőfi volna hát valóban?
Semmi rang, se nyakkendő, se sujtás.
Ómagyocska fut civíl ruhában –
Rajta könnyű nyári blúz fejeérik,
Vászoning leng, bő polgári nadrág.*

*Néz utána sziszszenen az angyal,
Látva látja – s érti mind kevésbé!
Keskeny alkat, kis törékeny ember,
Ám ha szólal, mintha tán harapna...
Füst szakállka, mély szemek, korom haj,
S oly setétes orcza, mint a pemye!
”h nem – inkább büszke tűz parázsa,
Mintha izzna, fojtva föllobogna...
Fegyverül csak egy pálczát suhogtat.
Kardja sincs, lovát is rég eladta,
Hogy megélni tudjon, míg a Szent Hon
Népvezéri szónokolva lopnak...
Ő szaladt el itt imént csatázni?
Ő, a költő?... Szinte gyermek-ember!
Tiszta gyermek! Tiszta, tiszta ember!*

*Szóla kedves angyalához Isten:
„Ő Petőfi, fényes Gábor angyal!
Persze gyermek, persze, mert poéta!
Tiszta ember, tiszta sors, legenda!
S mit se sejtí – ládd, szivarra gyújta
Társzekéren, túl Bözöd határán,
Elmerengve át a Gagykeresztjén,
S délutánra várja őt a végső
Éjszakára már Szitás-Keresztúr,
Holnap aztán csak dsidás kozákok,
Majd a bűni kaptatón az útszél...
Azt a helyet Héjjasfalva táján,
Azt a holtat, arcot ott jegyezd meg,
Angyalom, ha végre riadót fűjsz –
Nagy tolongás lesz föltámadáskor,
Mert Petőfi sírja teljes Erdély,
Mert a költő tékozolt ajándék,
Egy egész nép nyelve, lelke, kedve,
Szép szilaj szerelme, túnt reménye,
Melyben eszmél s önmagára ismer,
Minta Isten álmodná magyarnak –*

Jaj, Petőfi, lelkem! Ej, potomság!”

Marosvásárhely, 1999. július 29-én

Csajka Gábor Cyprian

Vjágra

(Harmadik nyitány *A kígyófutár* című regényhez)

„**Ú**gy döntöttem, mégiscsak ez a szó legyen legfölül. Ez a baljóslatú, *idegen közönségesség*, akár valami féreg neve. Vagy mintha egy nagy, fekete kígyó ágaskodna a horizont mögül, kúszna lassan, föl, följebb, a fakó, bádogszínű égre. Vjágra. Nem Viagra; *vjágra*. Hát igen, zavar az összecsengés. A világ idéetlen, gonosz, kegyetlen hasonzásúsága! Emlékezz csak, mennyit beszélgettünk a hasonlóság valódi természetéről: a gyalázatról és durvaságról” ... Magánlevélnek szánta, amit eddig írt. Nehéz, fullasztó, meleg levegő áramlott be az ablakon, akár egy meghajszolt hátsaló lehelete. A közeledő égszakadástól erősen megfájdult a feje. A szerző összegyúrta a papírost. Ewel csak idegesíteném, másra kíváncsi; tudom, persze hogy tudom, mire, gondolta a szerző. A levél címzettje *már éppen* nem élt, de erről, akkor még, nem tudott senki.

Belátásos öntörvényűség – vagy halál. Ezt üzenem a piacnak; másból nem tudok kiindulni. Ezt a rögeszmét kell ezentúl minden főzetben, szószban megmártogatni, gondolta a szerző. Nehezen: „mondatról mondatra élni”. Zátonyról zátonyra. Vagy legalább vonszolódni, akár egy vasgolyót nyelt kígyó.

Álltam tehát a szűk, lepusztult egyirányú utcácskában, a tartózkodási helyem kapuja előtt, szemben Brankovával, akit valójában, vagyis régebben, harminc esztendeje Jana Celderovának hívtak. Talán az egyetlen, a legnagyobb szerelmem volt, és az első ölelés. Nem tudtam, hogy ő „az eszelős Branková”, aki halálra keres, mert azt hiszi, én öltem meg négy emberét. S ami még furcsább, ő sem tudta, kit keres valójában. Nem volt arcunk egymásról. Vagyis volt, de hát minden kép torzkép, hamisítvány egy eleven arc, különösen a szerelem arcai mellett.

Ismerte a járást, fölkészült, kulcsa is volt a tartózkodási helyemhez. Ki ölte meg őket, ha nem te, kérdezte Jana; a pezsgőből alig ivott, *csak jelképesen*, mondta, mert nem iszik, ragaszkodik a tiszta, nyugtalan, *kínos eszméletéhez*.

Mindegy már, hogy ki volt, mondtam. Kinyitátok.

Akkor Koscinski... Jól van, mindegy már.

Mindegy volt, minden mindegy. „Egyelőre.” Nekem nem egyelőre, hanem *végleg*, mondtam. Értsd meg, bármit hallanál is, én tényleg készen vagyok. Ezt mondtam Janának, meggyőző hangon, afféle tükörtónusban: a függés nélküli önfejelem nárcizmusa már jó ideje széjjeláradt bennem, preparáltam vele a zsigereim és minden sejtemet; azt képzeltem, tiszta önfejeletet hagyhatok magam után, amivel nem lehet mit kezdeni. A gyomromat és a beleimet is igyekeztem üresen tartani, a gusztusomra se derüljön boncfény, meg hát a jó közérzet, a „szikrázó könnyűség” miatt is, persze.

... *vagy talán számít még valami?* Csak ennyit hallottam a kérdésből, mely nyilván nem kérdés volt, hanem valami nyers, közvetlen világhangzat: büntető járandóság, amiért egyáltalán fontosnak tartottam szóba hozni a pusztá helyzetem.

A szerzőnek nem volt kitől haladékat kérnie. Körülötte az életben, a tárgyak *ban*, az emberekből nincs, nem jön már semmi, amiről azt gondolhatná: neki szánt *kifejezés*. „Az élet nem kifejezés”, idézte. Meghallotta az edény surrogását. Kávévíz; kötelesség és önjutalmazás. Pokoltej; a testvériség ellenzamata.

Most majd az jön, hogy hőse, a kígyófutár elmondja, hogyan ismerkedett meg Jana Celderovával. Megcsinálom a vázlatát, de ezt a részt majd *vjágrában* fogom kidolgozni; azután minden mindegy, gondolta a szerző. Ezt a részt csakis a *vjágra* állapotában, annak is egy felsőbb regiszterében lehet kidolgozni. Ebben a szorongó, gyáva *kötődöttségben*, ebben az önmentő ürességben egyszerűen fölbuggyanak a korfelszínre, a *korszellemszínre*, mint egy parafadugó. Az önkény gyalázatos ege alá. Ezt gondolta.

Ezerkilencszázhatvankilenc nyarán elkíséri a nagyanyját Z.-be. Az öregasszony csaknem teljesen vak, még egyszer „látni” akarja a nővérét. Utoljára utaznak együtt, a kígyófutár és a nagyanyja. Apró, zömök, de nem kövér, hanem inkább „hibátlan, izmos” öregasszony; és egy sudár, tizenöt éves, „fejlett kamasz”. Megérkeznek Zuzka nénihez, a G. utcai szoba-konyhás lakásba. A kamasznak nemsokára mehetnékje támad, perzselően boldog és szabad; a városkában nyüzsögnek a hódítók, gyámoltalan orosz és magyar katonák, az élet, persze, konokul lüktet tovább. Húsz koronát kér, nem, csak tízet, az öreganyjától. Sétálgat, tekereg, az ismerős helyeket keresi a városban, beül a szálloda éttermébe, iszik egy csésze törökös kávét, kikanalazza a puha, szemcsés zaccot. (Váratlan találkozás a gyomorhajos Palo bácsival, aki meghívja egy pohár söre, s örömeiben ő is megiszik egygel. Ahogy egyszerre, egy hajtásra megissza: öröm és haláltusa. Arcröngés, gége a kínpadon. Kidolgozni.) Hazafelé a kamasz egyszerre csak úgy érzi, eltévedt, ismeretlen helyen jár, vadidegen utcán. Megpillant egy lányt, ráérősen közeledik, fagyaltot nyalogat. Megállítja; udvariasan megkérdezi, merre van a G. utca. A lány úgy néz rá, mint egy megnyerő, tehetséges hazudozóra, és csak ennyit mond: *várj itt, mindjárt jövök!* S beszalad egy közeli, földszintes házba. Perc múlva megjelenik az ajtóban, s mintha valami terhet húzkodna bentről; bal keze könyéktől az ajtószárny takarásában. A kamasz riadtan elfordul, csúf, ellenséges tréfát szimatol, elindul vaktában. Várj!, hallja a háta mögül. Visszanéz, két lány sétál egyenesen őfelé; a *másik* egy lépéssel lemaradva. Most megállnak, a fagyaltnyaló lány valamit odasúg a másíknak, azután hallhatóan elköszön, visszanéz, kuncog, megy, kikanyarodik az utcából. A másik lány Jana Celderová. Majd megtudja a kamasz, hamarosan. *Valameddig* csak állnak, nézik egymást. Lassan összesétálnak, köszönnék, kezet fognak. Kiderül, hogy a G. utca itt van mindjárt, balra az első. A kamasz ezt csakugyan nem tudta, elfelejtette. Jana Celderová szépsége (csak ügyetlen hívószó): megrendítő. (Mégis, talán könnyebb lesz leírni, mint akkor elviselni.) Talán le lehet írni. A haja sűrű, fekete, majdnem feketén sötétbarna, természetes, makacs, ruganyos, göndör. Fényes, nagy, zöld szeme van. Magas lány, hát persze. *Híszen a párja.* A testét majd úgy kell leírni, hogy szó szerint *körül*-írni. Hogy mit csinál körülötte a tér, a levegő. Az első, „a legelső szépség idomrendjére” nincsenek szavak. A levegő mindenestre *kikerülhetetlen*; persze, csak mint közvetlen téryanag-nomináció; mégis. De miért! (Kidolgozni.)

Sokáig sétálnak a ház, pontosabban a háztömb körül, beszélgetnek. A lány megfogja a kamasz kezét, már este van. Két ével idősebb a kamasznál. Két és félel. Elbúcsúznak a G. utcai ház előtt. Csókolóznak, a kamasz ügyetlennek érzi a száját, aggódik a vonaton elfogyasztott körözöttes (smirkászos) zsemle utóíze, vagyis az elmaradt fogmosás miatt. A lány megismétli a csókot,

szenvedélyes gyöngédség, hatalmas, óceáni nyugalom árad az ajkai közül, nem lehet jobban csókolni, csókolózni; ez a csók.

Akkor holnap a vár alatt... *reggeltől*. Délig várok, mondja a lány. Lehet, hogy a barátnőm is ott lesz. Elena. De majd elmegy.

A három öregasszony békésen duruzsolt a konyhában; a nagyanyámhoz meg a nővéréhez átvendégült a szomszédból pani Kapustová is, az ágybeteg, gutaütéses férje mellől. Fényképeket nézegettek. Én ezalatt a szobában ácsorogtam az ablak előtt, vártam Gitkát, a „távolonokanővéremet”. Gitka olyképpen az unokanővérem, hogy Palo bácsi lánya, vagyis nagyanyám nővére az unokája.

Gitka belépett a tálcával, vattacsomó és két kicsi, barna üveg volt rajta, meg a régi, támlémez asztali tükör. Megengedték, hogy én *nyomkodjam ki a hátát*, mármint az unokanővéremét, a „precíz, ügyes” kezemmel. Mindkettőnk felvillanyozott ez a lehetőség. Gitkát mindig is szerettem, kölyökkoromtól fogva gyakran nyaraltunk együtt, különös mintázatú, mély bizalom szövődött köztünk. Egy időben Jana osztálytársa volt, jól ismerte őt, csodálta a szépségét és a „jó természetét”, s amikor beszámoltam neki a szerelmünkről, őszintén örült, lelkesedett, bátorított. Angyali önzetlensége a nagyanyáméra emlékeztetett, még a gesztusai is. Ők, a nagyanyám és Gitka, mindig a lehető legkönnyebben tudtak hozzám férkőzni, a legmélyebb érzéseimhez; tolokodás, bírvágy, hatalmi aspirációk nélkül. A *részesevés* vagy az *álszent, vámszedő azonosulás* démonai nem leltek tápra, tanyahelyre konok szelidségükben.

Gitka arcán, a melle fölött, s főképpen a hátán csúnya, nagy pattanások éktelenkedtek; egy nehezen múló, kezelhetetlen, vérömlenyszerű és egy, úgymond, hagyományos, *kifakasztható* képlet. A hátát én gyógyíthattam. Először alkoholos vattával finoman bedörzsöltem a „kifakasztható képleteket”, majd az óvatos nyomkodás következett, azután újabb alkoholos törlések, végül az úgynevezett „sárgás üvegből” itattam a vattába valami kesernyés szagú, ocsmány színű folyadékot; ezt kellett rákenni a kinyomott pattanások vérbuborékos ormaira.

Óvatos, türelmes és körültekintő próbáltam lenni, akár egy kispap. Próbáltam átélni a fájdalmait, mintha Isten figyelné a gondtól megfeszült hátamat, a hátam arcát, a hátam arcának vonásait kockás ingem alatt; és mintha azt akarná Isten, hogy ugyanúgy és ugyanott fájjon a hátam, mint a Gitkáé, másképpen ez az egész szertartás hazugság, hamisság, közönséges, buja ördöghízlálás.

Biztosan sok új van, több mint tegnap, mondta Gitka. Nem, nincsen több, ugyanannyi van, nyugtattam, ne aggódj. Erősen könnyezett, elnyíló, feszes kis szája mégis mintha nevetésre, az ő igazi nevetésére formázódott volna: *iii, iiiih*, túvékony, villogó hangsugárkák enyésztek el a tükörben, a lámpahomályban. Görcsösen markolta a melle elé fogott szvetterét. Kérdeztem, fáj-e. Fáj, de csinálod csak, jól csinálod, nagyon jól, folytasd csak bátran, mondta.

Az arcát, meg amit még kellett, maga kezelte. Megvoltunk. Papírzacsókba gyűjtötte az „undorító vattadögöket”, megtörölgette az üvegcséket, aztán odaállt a nagy, ovális fali tükör elé. Forgolódott, a hátát akarta látni. Már mentem is a kis tükörrel; állj ide, *így*, most látni fogod, mondtam, s közben keresgéltem a kis tükör megfelelő helyzetét. Gitka komolyan, elmélyülten vizsgálódott, egészen úgy, mintha valami egzotikus, drága ruhát öltött volna fel. Ügyes voltál, mondta, s hirtelen megölelt, egy pillanatig magához szorított; a kis tükör üvegén lassan tünedezett bal mellének kerek páráképe.

Magához szorított. *Nem tudom, meddig.*

Úgy örülök, hogy szerelmes vagy Janába, mondta. Ő is szeret téged. *Gyönyörű* lány.

Kivitem a tálcát, a konyhában nem volt senki; biztosan áthívta őket Kapustová, gondoltam. A fényképes dobozt is magukkal vitték. Mire visszamentem, Gitka teljesen pucéran állt a tükör előtt, csak a *tramka* volt a lábán.

Istenem, ezek a hülye pattanások. De azért nem vagyok nagyon csúnya, ugye? Nem! Nem. Szép vagy. Nagyon szép vagy, és ne aggódj, ezek el fognak múlni, mondtam. Tényleg elmúlnak? Hát persze, mondtam.

Biztosan szűz vagy még, Jana lesz neked az első. Én tudom.

És akkor megfordult, és tényleg nagyon szép volt. A megkínzott, pattanásos bőre is. A vékony szálú, szőke haja, a szeme, az arca. A formás melle, az arányos, rózsaszínű bimbók, melyek mintha – nem, *nem mintha*: az arányos, rózsaszínű bimbók *folytatták* a kedves arcát, a tekintetét.

Azt mondta, most én öleljem meg őt. Szorítsam magamhoz. Most pedig fogj meg, érints meg a kezeddél, ahol csak akarsz, mondta Gitka. És ha akarod, most, *egyszer*, csókolózhatunk.

Megöleltem, magamhoz szorítottam, és csókolóztunk. Most egy kicsit csak nézni szeretnék, mondtam.

Igen, nézz csak.

Ne aggódj, nagyon szép vagy. Szeretlek, mondtam. Én is szeretlek, és nagyon örülök, hogy szerelmes vagy, mondta az unokanővérem.

Néztem az arcát és a testét, a teste arcát, az egyetlen tekintetét. Nem gondoltam semmire, nem értettem semmit, de tombolt bennem a nyugalom, és zengett a bizonyosság csöndje, őrjöngött vágyam józansága. Legyél te körénk a világ, Gitka: *ezt éreztem*, talán. Néztem az arcát, a testét, *mintha* egy fogalom képzetét láttam volna. Az igazság tekintetét. Talán.

„... mert maga a tautológia is hamisítvány, s persze ennek a kimondása is hamisítvány. A káosz *épp ezért* halálosan komoly. Látnod, ilyen hisztérikus, tébolyba gyáult 'gondolatok' teremnek a vjagra alsóbb régióiban, úgyhogy még bárkinek eladhatnám a mondataimat. Kérek, értsd meg, maradnom kell, muszáj csinálnom tovább a gyakorlatokat, a tisztító *krijákat*; a nagy, „hirtelen dózist” ismétlgetem napról napra. Mostanáig azt gondoltam: 'belátásos öntörvényűség – vagy halál'. De mit is jelent ez! Semmit. Körülbelül ezt: *önveszejtő halálsürgetés* – vagy halál. A masszív káoszban (ran) tűnékeny villám (rin) a tudat. Valamibe vaktában, pusztítva és pusztulva belevágunk. De nekem, sajnos, az a végzetem, hogy konkrét legyek. És ettől tép szét a rettegés”...

Csak arról nem írok neki, hogy mi lesz *velünk*. Csak megint éppen hogy nem vagyok konkrét, gondolta a szerző.

„A *vjagra* az ötféle emberi állapot közül minősége szerint a harmadik fokozat, a *nyugtalanság* állapota. Az előző kettő, vagyis a *tompultság* (ksipta) és az anyagi világhoz *kötöttség* (múdha) nem szorul különösebb magyarázatra; életünk javát e két állapotban révedezzük vagy szorongjuk végig. Pusztuló alvók, vagy pusztító, „eszes” világhasználók vagyunk. A *vjagra*ban megtörténik az eloldozódás, de csak nagy erőfeszítések árán, s csak ideiglenesen. Összpontosítás, szétszórtság és újra-kötődés váltakozásai morzsolják, emésztik benne az embert. A *vjagra* tehát nem önfenntartó állapot, könnyű visszacsúszni. Följebb kerülni (az úgynevezett egyhegyűségbe) pedig, szerintem, lehetetlen. Az egyhegyűség (ékagra) üres szimbólum, maszlag, fikció. A *vjagra* legmagasabb *alfokozatát* tévesztik össze az ékagrával. Mert tudod, Kedvesem, *mindig van* visszaút, le, lefelé, sajnos. Nincs, nem létezik biztos, kikezdhethetlen, végleges magasrendűség. Csupán annyi van, hogy néha, hihetetlen erőfeszítések és kínok árán, „fölemeljük a fejünk”, kicsit széjjelhézni, mi is ez az egész. A *vjagra*ban, a „fölső” *vjagra*ban, persze, sok mindenre képes az ember. Misima *szeppukuja* például, legalábbis szerintem, tipikus *vjagra*-hőstett: bírálhatatlan tévhalál, örült, zsarnoki vértanúság. Misima *igazából* nem a lelkét akarta szabadon engedni, hagyni kiszállni a *hara* megnyíló kapuján; ellenkezőleg. A Semmit akarta a lelkével fölzábalatni, hogy érezze az ízét, hogy megkapja és eleméssze, hogy végleg az övé legyen. Hogy *ne* legyen! Abszolút Nárccisz. Csak hát, ugye, ki tudna végigcsinálni *tökéletesen* egy szeppukut. Látom, tudom, kínosan ostoba dolgokat hordok össze itt Neked. De nem tudom elképzelni,

hogy ez a rendkívüli érzékenységű „tudat” ne szenvedett volna *ugyanúgy* – vagy még jobban? – egy ilyen elképesztő (testi) megpróbáltatástól. Mindez, azt gondolom, csakis a vjágrában lehetséges.”

Abbahagyta a levélírást, megrémült a tulajdon kopár esztől. A kamasz és a lány szeretkezését ebben az állapotban nem tudom megírni, gondolta a szerző. A vár alatt találkoznak, elmennek a Gustavka forráshoz, „a hegyek közé”. Nem messze a forrástól leheverednek egy tisztáson. De hogy lehet *ezt* a szeretkezést leírni. Hogy lehet megnevezni a testrészeit. A kamasz testrészeit és Jana Celderová testrészeit. A körülményekről, vagyis *arról* a környezetről, például az ottani, konkrét *aljnövényzetről* nem is beszélve. Virág- és gyomneveket keresgélni az aljnövényzethez, mely *nyomot hagy* egy heverésző, szeretkező emberpár bőrfelületén, emlékezetében. Esetleg névtelenül. Hogy lehet nevekkel *kifejezni*, ami *van*. Vagy ami *nincs*. „Mintha a másvilágról teremtenék a világban adott nyelvből egy nyelvet.” Hát persze. Hát persze hogy így sem.

Fölismerni, vagy hát „megérezni”, hogy miképpen lehet valami mégis konkrét – vagy minden mindegy. Ezt gondolta a szerző.

... *nem, nem számít semmi*, mondtam mentegetődzve.

Hát tudod, az a helyzet, hogy nekem is mindegy már.

Neked is...

Hát persze, mondta Jana Celderová. Látod, ezt tényleg csak azért nem mondtam meg mindjárt, mert harminc éve eltűntél. Ez most, véletlenül, ilyen egyszerű.

A tartózkodási helyemen nem volt ágy. A pokrócokat terítette le, pontosan úgy, oda, ahová én szoktam. Szélesek, eléggé vastagok, ketten is elférünk, kényelmesen. *Én is így*, csak ennyit mondott. Hát igen, mostantól már nincsenek koincideneciák; a hasonlóságok világa, mielőtt kívül rekedt, elkobozta a kényszerbeszédet. Nincs mit egyeztetni, minden egy. Azt azért muszáj volt látnom és gondolnom, hogy a teste nem változott, szinte semmit. Csak nagyon aprócska hajlatráncok; a melle sem ereszkedett meg, csak egy kicsit komolyabb, talán szomorúbb a „nézése”. Szép, tiszta, feszes hasfal, ugyanaz a fényrend a csipőcsontokon. Aztán mégis muszáj volt megszólalnom: Jana, mondd, *miért* csináltad, hogy ugyanolyan szép vagy. Te sem változtál, és tudod, hogy miért, mondta Jana Celderová.

Tudtam. Tudom. Legalább a testünket nem akartuk elrontani.

Elárulni, helyesbített Jana.

Egy könnyű vászonlepedővel takaróztunk. Vágy nélkül feküdtünk egymás mellett, és tényleg nem úgy, mint az illeszkedő testek, vagy afféle leírható, ismételtető szekvenciák. Ahogy ott feküdtünk, test a testben, az valami azonnali, időtlen egy-létezés volt, és ezt, ha nem volna minden mindegy, valahogy jó lenne kimondani.

És még azt is megkérdeztem tőle, mit írt a falra, mielőtt megágyazott. Csak azt írtam rá, mondta, hogy *egyetlen golyóval csináld, ügyesen*.

Határ Győző

Gyűrűlegenda

(– stílusparódia-sorozatból: Füst Milán)

Volt egyszer egy király (s mi az, ami az egyszer-volt-hol-nem-volt hajdanvaló dolgok közül ilyenkor – ennyire meglepi szájtáti szellemünket s azzal, hogy volt:) egy király, akinek (s nem is csak a mesében, de szomorú valóság) volt egy felesége. Egy szépségesen-szép királyasszony, akinek a szépsége minden fokozás nélkül (nem is fokozzuk) megérte és megkapta azokat a hekatombákat, amelyeket megérdemelt; csupán és ez itt a bökkenő, mérhetetlen kapzsi volt, ez a királyasszony, mondom, oly veszekedett szeretett dőzsölni a kincsben, gázolni a gyöngyben vagy pergetni tenyérből-tenyérbe, hogy az még a tébolydáriumban is feltűnésszámba ment volna – és ez volt a király nagy boldogtalansága.

Próbálta ő a királyné szívét maga felé hajlítani hív szerelemmel, furfánttal, ráolvasással és kiváló írónok társaságával – de mintha csak villával vizet, szítával szelet: nem tudta kimeríteni a királyné kapzsiságát.

Egyszer (magam én azt hiszem, mesében okmányyszerűbben ennél már nem tudnám meghatározni a dátumát:) egyszer a királyné, függőkerájában, a tespedő tündöklés egy alkalmas pillanatában kijelentette, hogy ő bizony nem eszik, nem alszik, ha-és amíg övé nem lesz a világ legislegnagyobb Palota-Gyűrűje a világ legisleg-legebb Gyémántjával, elemészi magát, sőt belebetegszik és sőtönsött, belehal; viszont ha igen, úgy ő dalos pacsirta, házias hitves (lásd rokka és lepedőszövés), válogatott ledérségekre kész odaliskjka és alamizsnálkodó Jóangyala: az és úgy, akkor és olyan lesz neki, amilyekoráténképpen csak akarja.

Mit volt mit ten—(nenem! csak rászalad ez a bolondos nyelvem, pedig nem ezt akartam. Hanem:)

Nekibúsult erre a kir—(a manóba! ravaszabb ez annál).

Hát a ravasz király mit gondol magában? Elhatározta (tökélte), hogy megbünteti a kapzsi királynét (moralice, incselegvén e kismese kurtábbik végével) és ezért cselhez folyamodott. Cselhez! (s most hangozzék ez úgy, mint felütött állal, poflevesből ocsúdó ámulat:)

– Meglesz, királyném, egyet se félj!

Vagyis a király kapva-kapott rajta nagy mézes-mázosan (mézzel mázolt lakosztálya volt), azt kötötte ki csupán, hogy a királyasszony aludjék, amikor ujjára húzza a drágaságot és miért? kérdezte a szépséges Hölg. Hát csak ezért, hogy (ej, te ravaszdi király – te király! te) a meglepődés a felébredéssel annál nagyobb legyen. Alighogy ezt kimondtam, már készítették is a bürkös-szurkos főzetet a királyi fő-főzetköttyvalékolók és főztek is a bájitalból egy mozdonyravalót (úgy értem, ami épp csak hogy beleférne – mert elaludni aztán a félország mozdonya elaludt volna tőle) és már fektették is a királynét túllárnáira és most függesszük az ágát a holdsarlóra és adjunk mellé komorna-tündémépet hamar, mert mire háromig számolt, a királyasszony a bájitaltól édesded álomba merült. Álmaiban ne kövessük tovább, miről álmodhat egy kapzsi királyné? Inkább maradjunk a mesék rideg valósága mellett.

Mert a király menten hívatta is a legpincék valamelyikéből (az ilyen bivalytestű óriás kovácsok és jártas kínszerszámkezelőkre emlékeztető udvari segédszemélyek mindig a legpincébb pincék valamelyikéből szoktak előkeveredni sajátlag) hívatta azt az óriástestű, bivalyerejű kovácsot, aki a legbőhömebb, legbőlömebb nagy bőf tőf bivalyokra szokta rákovácsolni az igát, nosza, de dömhec, rajta hát!

– Félmázsás aranygyűrűvet a kapzsi királyné mutatóujjára!

Oly szorosan, hogy se nyállal, se szappannal: az ugyan többé meg nem mozdult és ugyancsak nosza: – Tyúktojás nagyságú kárunkulust a közepébe, te dömhec, rajta hát!

– Lehet vermeille-granát? – alázatoskodott az óriás.

– Nem bánom, legyen vermeille-granát.

Amiben viszont majd, mint látni fogjuk (lévén e történetben hogy nincs miért titkolódnunk és nem is rejtünk semmit véka alá:) amiben kedvére kinézheti magát hiába csordogáló szépséges könnyein keresztül.

– Jaj-jaj, édes-egy uram-királyom!

Elmondhatnók most a szerencsétlen kiáltozását és nemcsak megtört galambszívét ecsetelhetnők a derék (és titokban, a mi magunk részéről már a történet elején, eleve megjavult) királynénak, ám lelkiüzdelmét a nemesszívű, de gyakorlatias királynak is, hogy ne engedje levenni, bármint esdekelne, mármint a gyűrűt és a királyné – mindaddig, amíg a büntetés esztendeje le nem telik (amennyi büntetéséül szabattott). De az bizony nem telik le, a királyné ime mozdulni sem tud; és palotájában, a Dicsekvés Estélyén, hol is a király, rangos barátai elé kiszórja gazdagsága fényét, amilyen feltűnést kelt, olyan sajnálkozást arat a Palota-Gyűrű Foglya, mely gyűrűt hasztalan veti szépséges vállaira, menten kifárad.

A király ekkor kétkerekű aranytalicskát csináltat, hogy a fejedelmi Hölg erre helyezze ujját. De ezt meg hurcolhatja magával mindenüve; márpedig a rabszolga, aki a gyűrűt talicskázza és történetesen kényes természetű rabszolga (bármily sajnálatos lehet is ez egy több-mint-gyönyörű királyné esetében a berillekkel kirakott krizoprász Úrszéken:) Hasmenéskor a rabszolga hangos undorral fintorog.

Végül a vezeklés éve is letelt (mily tapintatlanság, sőt nevetlenség volna, ha e mesketénk végéhez oly izgalmasan közel egyesek – mert magam én nem találok súlyosabb pejoratívuszt: egyesek nem átnálnak kitalálni a befejezését és azt, csúfondáros kárörömmel hagyján, hogy a hamvasabb olvasóval, de magával a szerzővel is közölni) – a vezeklés éve is letelt és a király leveretheti százsorszép királynéja kezéről az arany félmázsást; mi pedig (végezvén moralice) röstellkedés nélkül szólhatnánk, hogy de használt is a lecke. Ám ki tudja, nem mondhatni-e, hogy túlságosan; mert a királyné (didaktice) úgy megiszonyodott az aranytól, ésde még a nevéől is (az utálatos vermeille-granátról nem is beszélve), hogy amikor a király (ezt már kategorice) hálótermeiben megjelent, nem is palástolva férfiúi felgerjedését, hogy hitvesi jutalmáról a világ legislegnagyobb Palota-Gyűrűjéért cserébe, elejtse több-mint-szabados célzásait, egy idegen asszony fogadta, egy idegen asszony (hiszterice) – aki a hidegségtől visszaparancsolón, a prófétanői kelletlenségtől böszülten s oly felismerhetetlenül, hogy a koronás fő, felmenő ágon, napokig borzongott bele, e szókkal illetve haska személyét:

– Szent Katinka vérére, amit a püspökök is megkóstoltak s innen tudjuk, hogy tej: te Golyhó! Pompában dúskálsz, részegségben dölyfösködöl, a lelkiüdvösségre pedig nem gondolsz. De, és ám: áskálj csak a Bűnben, vájkájlj csak a Beleesésben, fuvalkodjál csak és fennen héjázszál: meg vagyon írva rólad, hogy a sivatag szélére vonuljál, heréltetvén magad istennek és ott remetéskedel —

lendül neki a fejedelmi Hölggy eme (hajnalba nyúlándó) exhortációnak, illetlenség volna, mesében, fölösen követnünk őt. Hanem erre ugyan sor nem kerülhet, révén hogy a király (ezúttal a kópéságnak a nyomát sem lehetett felfedezni rajta, s azon minutában jó kani gerjedelme is inába szállván) ijedtében úgy eliszkolt, hogy elvesztette a házipapucsát.

Másnap – de már ez a másnapi mesére tartoznék – másnap lefejezték a kovácsot.

Szekér Endre

Határ Győző varázsos hajszálhídjai

(A költő nyolcvanötödik születésnapjára)

„a leégő tüzet ha felpiszkalom
éjjel vagy a passziánszot vetem
néha úgy-de-úgy elmélázom házon
hazán-családon-nemzeten”
(Határ Győző: Kandallónál)

Kor, életkor csaknem elszakíthatatlanul összekapcsolódik, ezer jó és rossz hatással befolyásolja, visszafogja, elnyomja, segíti, kiemeli, elhallgatja, tönkreteszti az akkor élő embert, költőt. A XX. század nemcsak végzetes világháborúkkal, népiirtásokkal stb. tette magát emlékezetessé, hanem az egyes ember, a költő rettenetes kiszolgáltatottságával is. Határ Győző is ebben a szörnyű XX. század éveiben élt és él, amikor Mandelstam büntetőtáborban, a Gulagban vesztette életét 1938-ban, az akkori Szovjetunióban. Az orosz Paszternaknak, a *Zsivago doktor* világhírű írójának a Nobel-díjat kellett visszautasítania a diktatórikus hatalom követelésére. Az orosz Szolzsenyicin is a büntetőtáborban, a Gulagon szenvedett, s az *Ivan Gyenyiszovics egy napja* után megírta a híres Gulag-könyvét, Nobel-díjat szerezve. Ebben a században költőket végeztek ki, írókat ítélték halálra, „jobb esetben” börtönöztek be. Sorolhatnánk a sajnós jellegzetes kelet-európai írórsort – magyar nevekkkel: Lengyel József Gulag-éveivel, Déry Tibor, Kunszabó Ferenc, Buda Ferenc és mások börtönbüntetései az 1956-os októberi forradalomban való részvételért. Micsoda kor volt ez! Ilyés Gyula fogalmazta meg legtökéletesebben az *Egy mondat a zsarnokságról* című versében, mely 1950-ben készült, s az Irodalmi Újságban 1956. november 2-án jelent meg. („Hol zsarnokság van, / ott zsarnokság van, / nemcsak a puskacsőben, / nemcsak a börtönökben...”)

Határ Győző is ennek a félelmetes századnak a gyermeke, ő részt vett az 1944-es sátoraljaúj helyi börtönlázadásban. Azért került oda, mert a *Csodák országa, Hátsó Eurázia* című eredeti stílusú regényét elkobozták, őt pedig a nyilasok börtönébe vetették. A Hegyi Bélával készített interjúban, mely a *Távolsági beszélgetések* című kötetben jelent meg, érdekesen idézi fel Határ Győző 1944 drámáját, szinte „flash-back”-kel, vizuálisan láttatva, mintha egy különös forgatókönyv szerint „post mortem”-ként, tetemrehívásként, halottakként lebegve jelennének meg a fegyház felett, amikor már az „ő lázadásuk” emléktáblájának betűit is elkoptatta, elmosta az idő. Hosszan emlékezik a költő rabtársára, Gájer Imre nagyszerű néprtribuni alakjára, aki a spanyol polgárháborúban harcolt, s akivel szemben Rajk László kisebbségben maradt. Ezért is utal arra, hogy „örök szerencséjére” később másodszer is börtönzsákra került, bár kihallgatták őt is a Rajk-perben, de talán így, bent, rabként „könnyebben” alakult a sorsa, mintha kintről, szabad emberként behozva hallgatták volna ki. Érdekes dokumentumot idéz, volt sátoraljaúj helyi börtönparancsnoka, Lindenberg Lajos levelét 1945-ből, melyben az „elítéltekkel szembeni” emberséges magatartásának igazolását kérte a költőtől, mérmök úrtól, Határ Győzőtől. Vas István életregényében mint elegáns jól öltözött fiúra, építészre, az író Határ Győzőre emlékszik, aki a háború után jeles avantgard író lett. Szürrealistának tartják, „leszürrealistázzák”, a dogmatikus irodalompolitika támadja – pl. Mátyás Ivánnal együtt –, elveszti megélhetését, a folyóiratoktól és a kiadóktól elúszik, majd „az evickélés nehéz ideje következett”, fordításból él. »1950-ben tiltott határátlépés kísérlete miatt két és fél évi börtönrre ítélték, szabadulása után építészmérnök, majd műfordító« – foglalja össze a lexikoncikk Határ Győző életének egyik nehéz időszakát. De ne csupán „adatokat” idézzünk, hanem figyeljük meg a kort megörökítő költőt! „A hohéri jóakarókról” ír, e szélsőpörte „cudar időben”, „elvetemült rendszerekről” szól (1946), milliók helyett, amikor felszólítják, hogy „csókolja meg a korbácsot” (1946), vívódik a „házatlansággal”, „itthoni honvágyról” ír, a „gyalázat barlangviharai elől” szeretne elbújni (1950), „törpenépnek keresztútjain”, „leggyávább korszakunkkal” él (1950), a rendőrbíró és a vádlott párbeszédét foglalja versbe (1954), vámvizsgálatot tartanak az ő álomhatárán (1951), „zokogás, rúgás, dögönyözés, a jaj, jaj”, keserűn, a „vérbányászlól” vall (1949), s még konkrétabban utal a szegedi Csillag börtönrre, ahol pl. 1950-ben a nyomdán dolgozott egy ideig, ítéleteket, periratokat sokszorosított. Hosszú jegyzetben számol be erről a Hajszálhíd 282-283. oldalán. A *Sírlapra* című verse így kezdődik: „Míg élt a latin, fenevadnak vágyakozók az ember”... Az 1950-ben írt *Sírlapra* című verséhez is hosszú jegyzetet fűz a szegedi Csillag börtönről, a „száltalni korszak legsötétebb krátervidékéről”, a „börtönkazamaták világáról”, ahol ez a vers, ez a „skandált próza” is született. Csak „a költői szabadság” tehetett itt szabaddá a rabot, akit szinte „lesöpörték a sakkasztalról”, akinek „nem ért a neve”. Itt kötelezően „szabadsággal” kellett köszönni a sokkal inkább jellemző „rabszolgaság” helyett.

A XX. századi kelet-európai költősors részese Határ Győző is: könyveit megsemmisítik, írásait gyakran nem jelentetik meg, többször is börtönbe kerül, és itt is költő marad, itt is verseket ír. *Fegyházablak* című versében: „lebernyeg / hord a karó / madárcsósznek / jóra való / – hajladozzál / tavaszigan / kócsaghátú / hótakaró” (1950). Szegény Yoricra gondol ő is, Shakespeare hősére, mint később Kormos István és Baka István. Örökös játékossága ott lappang a „szem-Határ” szóösszetételben, nevét kiemelve a nagy kezdőbetűvel. A *Szellem* című 1951-ben írt verséhez azt a megjegyzést fűzi, hogy a Gyűjtőfogházba az a hír jutott be, hogy Pilinszky János tüdőgyulladásban halt meg. „Szerencsére a hír valótlannak bizonyult”, – folytatja a költő. 1954-ben *Jedibro futása* címmel „Poszpolyákovics Piciszláv” halhatatlan klapanciáiból közöl néhány szellemes-korifestő sort: „Elvéssz, király! – vasát csörinti a rab. / Fi-ágyasházból ozmán kopjaszag / Zsiráll: 'Lenyakssza zsarkóc, trónbitor!' / Levonssza Csánk s haló puruttyi tor / Omolssza trón – szegedi bárd szavát – / Rivalssza pór: 'Vérpadra hágssza hát!'” A Határ Győző-vers nyelvi bravúrai, sziporkázó szóképzései-szóformálásai 1954-ben korábrázoló elemeivel együtt kiemelkedők (Kissé „megelőlegezik” azt az eredeti szellemes nyelvfórmálást, nyelvgazdagítást, amely pl. Kálnoky László méltán híressé vált Shakespeare-fordításában illetőleg paródiájában is tapasztalható.) Másutt egy pártköltőre ír verset 1959-ben: *Fűzfapoéta* címmel: „ha mégis a kötél mellett döntenél / fűzfát válassz, arra kösd magad: / ezzel teszel hitet holtodban is / róla, hogy fűzfapoéta vagy”. Itt a szellemi fölény, ötlet párosul kiütést érő szellemességgel, pl. utalva a fűzfaköltő és a fűzfa esetleges „kapcsolatára”. 1948-ban írja meg az utánozhatatlanul sok mindent magában rejtő „Rondabugyrodát”, mely egyértelműen a mottóval is utal a magas költészetre, Dantéra, és hullik a végtelen mélységbe, pokolba, alantasságba: „...” és ott szorítván zabszemét / helyünk a Fingok Háza lett / ha kint a forrongás elül / még nem tudjuk, mi vás belül”... Megvan a költőnek a határozott véleménye a kor hatásáról az *Írói baloldal* című versében: „míg napjaink betelnek / leprát kolompol undorunk / viseljük gyász koloncát / – mi szélmalomokkal harcolunk / de végzetünk az ország.” Korábban az *Írástudók temetőjéről* vall, a *Csodák országa, Hátsó-Eurázia* verses epilógusában Szabó Zoltánnak, a *Szerelmes földrajz* szerzőjének vall,

Szellemlámpát épít Kálnoky Lászlónak, *Igénytelen szívvel* szól Jékely Zoltánhoz, *Omladék* címmel ír Pilinszky Jánosnak, a *Hegyi Tábor* Rónay Györgynek ajánlja, *A kráterátvágásban* fordul oda Illés Endréhez, a *Szomjútságban* Ottlik Gézához stb. S talán itt kellene egy kis figyelmet szentelni annak, hogy a költő sohasincs egyedül, Határ Győző pedig különösen nem, hiszen ezer szállal kapcsolódik a régi mesterekhez (pl. Dante, Babits) és kortársaihoz (pl. Áprily Lajos, Kodály Zoltán), verseibe beépülnek ők is, baráti kezük szorítását érzi, számos versét nekik ajánlja. Így a *Psalmusát* természetesen a zeneszerző Kodály Zoltánnak nyújtja át: „perelj a perlelkekkel / fenn panaszolhasd / 'hacsak elvesztenél / holott – Uram hol vagy?'” (1957)

A költő Határ Győző végtelenül igényes, a mesterséggel-művészetével sokat foglalkozik, versben, tanulmányban és egyebütt: szinte újra meg újra e témára serkenti a régi mester, Arany János a maga ars poeticáival, Vojtina vagy más nevében. Mert a költő úgy érzi, hogy nemcsak önmaga számára kell mértéket állítani, pontosságot követelni, formát faragni, teljességre törekedni stb., hanem a költőtárs, az ifjabb nemzedék is tanulhatna fejtegetéseiből. Határ Győző *A költészet kiskatéja* című hatalmas esszéjét 1979-ben írta, melyben 55 pontba, hosszabb-rövidebb bekezdésbe foglalja erről szóló vélekedéseit. (Itt érezzük a költő mindvégig érvényesülő, mindegyik művében meglévő filozofikusságot is.) Pl. A 24. pontban a következőket fogalmazza meg bölcs Arany-Vojtínaként: „észreveszed, hogy versíró-tudatodba idegen testekként moráliák, hitigazságok, ideológiai hordalékok úsznak be?! Vigyázz: ez biztos jele annak, hogy ihletet elhagy...” S ezt érdemes lenne folytatnunk a költő bölcs tanácsainak idézésével. De érdemes másfelé is tekintenünk: *Irodalomtörténet* című kötetének (1991) utolsó fejezetében általánosabb kérdéseket vet fel. Így az *Egyes Kérdések harminc év irodalmában* című írásában, melyben álmban megfogadja Kerényi Károly „üzenetét”, aki szívesen írt volna a „legnagyobb körültekintéssel”, „tárgyszeretettel” és „alázattal”. Most valomiasan szól irodalmunk „legkörmönfontabb munkakerülő” vagy „utólérhetetlen puszpajtás”-típusú és másfajta íróiról. Irodalmi „pulzusszámlálásra” figyel, „izgalmas diagnózisokat” vesz észre, fajsúlyra gondol, lakmusszal mér, az ezópuszi nyelvet figyeli, a „cinkosságot” vizsgálja, az olvasói elvárásokat stb. Az ún. „protokoll-listákat” ellenőrzi, a prózát hozza közel (Mészöly Miklós), az esszét, Illés Endre krétarajzait izlelgeti. Majd a 76-os év legvitriolosabb statisztikáját idézi Domokos Mátyástól *Nagyhatalmi helyzet vagy versírógép?* címmel a versekről. A magyar versírógép, verstermés megdöbbeníti. Majd a kötet utolsó írásában így összegezi: „a megcsontosodott régmúlt kivetése; a nemzedékekben, hagyományszentelte 'ellentétekben' való gondolkodás; az európai színvonal kiküzdése, eszméink európai sarkítása; irodalmunk 'infrastruktúrájában' a világhorizontok kapcsolatrendszerének, látásmódjának a bevezetése...” De a léleknek és az irodalmi alkotásnak rengésére figyelő költő verseiben is sok mindent elárul a költőről és mesterségéről: pl. a Gara Lászlónak ajánlott *Szállongva tétovázva* című versében („a lélek néha visszajár szállongva tétovázva / amely megnyugvást nem talál s mindegyre hazajárna”). Vagy a *Magyar irodalom* című prózaversében – melyet Pomogáts Béla is kiemel az *Ótágú síp* című antológiájában –: „Nagyasszony. Hihetetlen karcsú szűnyogderekű, de óriás-fardagályos – s ez a dugó far rovarjellegűvé teszi billegését...” S e prózaversébe belesűríti még a magyar történelmet, sorsot is Csák Mátétól Zápolyáig, „recrudescunt”-tól a pusztuló seregekig. Nagyasszony. „Senki se érti, senki se hallja. Keszkenő-tépdésve csak megy-megy a nagynemzeti nagyromantika vadon erdőrengtetegében és eszelősen, a magáét, magának. Mondja-mondja”.

A költő Határ Győző sohasem különítette el egymástól műfajait: egymás után következtek a kötetében a lírai versek, a regényrészletek, a drámai jelenetek stb. Ez a költői egyéniség sajátos egyetemessége, a műfajok egymásba olvadása. Például az *Anibel* című regényéből verset emel ki, *Hiláron* címmel vagy a *Csodák országa* verses epilógusát külön teszi közzé. Vagy: A *Négerballada* a *Morzsatolvaj* című játékból való. A költő hajszálhidjai ezerfelé vezetnek, múltba, jelenbe, távoli világokba, álomba és valóságba, mindent összekötve. A *Pepito és Pepita* című regénye franciául és magyarul is megjelent, *Az Éjszaka minden megnő* című regényét – absztrakt regénynek nevezi. Alcíme: *Archie Dumbarton*. Így kezdi regényét: „Ha valaki bolondja a barkácsolásnak, lexikonnal házaló házaló-vigéc és Archie Dumbartonnak hívják, még akkor is, amikor a norpingtoni Alsó Kertekalja 27. sz. ikervilla elsőemeleti duplahálójában az igazak álmát alussza, akkor mérget lehet rá venni, hogy a szerszámosládájával álmodik.” Pomogáts Béla Határ Győző regényéről írva kapcsolatba hozza a *Golghelóghi* gondolatvilágával, manicheussatanista bölcseleti elemeivel. Megállapítja, hogy ez kb. egyidejű a „moraliájáték” keletkezésével, s először bűnügyi regényként jelentette meg a jelentős kritikus, Maurice Nadeau *Les Lettres nouvelles* című könyvsorozatában. (Pomogáts hozzáteszi, hogy ebben a sorozatban olyan jelentős művek láttak napvilágot, mint Borges, Gombrowiczé, Kerouacé.) Az *Éjszaka minden megnő* verssor, a *Négyes ikrek* című vers álmvilágából való. A történet képtelen, valóság-feletti: a főszereplő könyvügnök arra ébred, hogy valamilyen szörnyű pusztulás miatt az emberiség kipusztul, s ő maradt életben egyedül. Egy ideig városi Robinsonként él, majd új megváltóként, önmagát keresztre feszítve, kínhalált szenvedve – megváltaná az emberiséget. Ebben a regényben a kereszthalál valamiféle parafrázisa illetőleg paródiája figyelhető meg. Határ műveiben, a *Golghelóghiban* is és az *Éjszaka minden megnőben* is kudarc, reménytelenség, hiábavalóság uralkodik. Pomogáts Béla regényelemzésében a kozmikus reménytelenség, az apokrif mítosz, a pikaeszkféle regényforma jelentkezik. Az *elpusztult Londonban* csaknem „Chirico” képeire emlékeztető vonásokat vesz észre. Jellegzetes költői szó- és mondatáradat jellemzi a regényt. (Tanulságos Határ Győző szerzői utószava: a regényformáról, az absztrakcióról, Chirico világról, ridegségéről, írói elmarasztalásáról, filozófiai elmélkedéséről, hazugságyűjteményéről és szeretetigényéről. Teljesen másfajta kötetel, törekvésekkel lepi meg olvasóit az *Álomjáró emberiséggel* (1996). Amikor a szerző elküldte munkáját Magyarországra Lakatos Istvánnak, ő nagy meglepetéssel, dicsérettel küldte vissza: „montaigne-i tettnek” nevezi, stílusát, műveltségét, bölcsességét, világosságát emeli ki. A „búboskemence melletti” előszóban a kedves Hazához szól, a magyar rónaságról, nehéz szívvel, Nagymama-kereséssel. Az előszóhoz kapcsolt zárójeles utóiratban az Édes Nagymamának: a Hazát nevezi, „mely a szerző lábát elkampozta”. A kötetben lévő írások közül most a Szögletes zárójel című utóirat-változatot emelem ki, mert az író 1989. november 9-i szerzői estjén hangzott el a Kossuth Klubban. S ez a hazai, budapesti olvasóközönség előtti fontos bemutatkozás, személyes találkozás – Feleségével, Piroskával együtt – számomra azért is fontos, mert az est résztvevője voltam. És a *Hajszálhid* című kötetet dedikáltam a költővel, aki ugyanezt a dátumot írta szavai után. Két verset idézett, egy fiatalkorit, és egy késeit, Seneca-mottóval, a két vers között ötven esztendővel, filozófiai hivatkozásokkal pl. Platontól. Bemutatkozott a költő. Igaza volt, hosszú távollét után jött haza Londonból. Röviden utalt börtönbeli szenvedéseire. Hálásan gondol London „kilátójára”, a világ színházi fővárosára, fél életére, melyet itt, a British Museum könyvtárában, wimbledoni otthonában, ahogy Pomogáts Béla nevezi: „wimbledoni elvarázsolt kastélyában” eltölthetett.

1956-ban, az októberi forradalom utáni borzongató késő őszi, kora téli időben hagyta el az országot, de a legnehezebb időben sem szakadt meg kapcsolata a magyar irodalommal (kb. két évtizedig a BBC magyar osztályának dolgozott. Irodalomtörténeté álltak össze a nyugati rádiókban elhangzott esszéi, könyvismertetései). Londonban, Wimbledonban „elvarázsolt kastélyában” egy kis Magyarországot, Hongriuscul-t teremtett meg az Edge Hill 12-ben. Egy pillanatra itt álljunk meg: Határ Győző egy kis magyar szigetet teremtett a végtelennek tűnő Angol Nyelvtengerben. (S tegyük hozzá, hogy számos olyan magyar sziget van a világon az Amerikai Egyesült Államoktól a kis Andorráig, ahol az idegen nyelvi környezetben magyar irodalmi alkotások születnek – távol Magyarországtól, az „hazától.”) S Londonban, Határ Győző újra meg újra írni kezd, a fényesedő gépet elindítja, majd a fóliák müncheni

út után visszaérkezve különös aranyfedelű kötetekkel, az *Ezoteria* új darabjával gyarapodnak. A léleknek rengését őrzik ezek a versek, regények, drámák, esszék, ahogy a költő mondja: „valahogyan, odáig, akárhogyan–házáig, elvergődjek.”

TÁVIRAT HATÁR GYŐZŐNEK, LONDON, WIMBLEDON, SW19 4IP HONGRIUSCULE,12 EDGE HILL, UNITED KINGDOM———— NAGYON SOK SZERETETTEL KÍVÁNUNK NEKED GYŐZŐ BÁCSI SOK BOLDOGSÁGOT, JÓ EGÉSZSÉGET 85. SZÜLETÉSNAPODON AZ ISTEN ÉLTESSEN SOKÁIG, PIROSKÁVAL EGYÜTT, BARÁTI SZERETETTEL ÖLELNEK MAGYARORSZÁGIOLVASÓID————

Sándor Iván

A Tragédia továbbgondolásának lehetőségei

Amikor 1998 elején belekezdtem a Proust-esszémben, már kialakult bennem annak a regénynek a terve, amelynek egy évvel később írtam le a kezdőmondatait. Az Én veszendősége századeleji létpillanatának regényútját-poétikáját próbáltam a *Recherche* újraolvasásával, és róla illetve a recepciójáról való gondolkozással megközelíteni. E közben jutottam el a magam számára legfontosabb konklúzióhoz, ahhoz, hogy éveinkben a regény abban a korszakában ragadja meg az Én veszendőségét, amelyik már a fenyegetettség „régiségként” való szemlélhetőségén is túl van, s ezt a helyzetet éppen úgy radikális formaváltozásokkal próbálja kifejezni, amiként a maga korának újdonságait a nyolcvan év előtti regény, ám ugyanúgy tanulni kell a mai regénynek is önmaga múltjából, amiként a huszadik század kezdetének új regényanyanyelve sem szakította el teljesen a gyökereit az előzményeitől.

Mostanában készítjük elő a Személyiség útrakelésével–veszendőségével kapcsolatos három esszém újrakiadását. Az már a kötet eltervezésénél természetesnek látszott, hogy a hat éve írt, elsősül a Jelenkorban közölt *Hamlet*-esszé lehet a kiindulópont, s az újabb *Proust*-esszé a záróírás. De mi legyen a középső pillér?

A *Forrás* közölte nemrégiben Márton László a magyar regénytörténet újragondolására irányuló esszéihez való hozzászólásként, a történeti hagyomány és a regénytradíció kapcsolatával foglalkozó írásomat. Végiglapozva korábbi munkáimat, feltűnt, hogy milyen erősen foglalkoztatott a hatvanas-hetvenes években Madách *Tragédiája* és *Mózes*e. Amikor 1993-ban megjelent a „fel nem fedezett” *Bánk bánról* szóló *Végsemmiség* című könyvem, egyik irodalomtörténészünk megkérdezte, hogy a következő munka vajon a *Tragédiával* foglalkozik-e majd. Akkor én már a *Hamlet*-be ástam be magam, de azóta is foglalkoztat, hogy ideje volna, ha valaki új nézőpontok alapján elvégezné Madách két nagy drámájának redidivusát.

Végül is régebbi Madách írásaim alapján szerkesztettem meg az új, másodkiadású esszesor középső pillérét. Kívántatik hozzá némi magyarázat. Az itt közölt néhány bekezdés nem több, mint ajánlat azok számára, akik nálam méltóbbak arra, hogy nekilássanak, a magyar irodalomtörténet és gondolkodástörténet szempontjából, szerintem feltétlenül elvégzésre váró újabb Madách értelmezéshez.

*

Madách Imre életműve másfél évszázada folyamatosan új kérdéseket hív ki. Le kell bontani a recepció, az irodalmi tudat, a színházi értelmezések megkövesedett rétegeit, hogy eljussunk *Az ember tragédiája* és a *Mózes* lényegiségeihez.

Néhány joggal kanonizálódott értelmezési támpont persze alapvető megközelítést nyújt. Ilyen az, hogy Madách magányából univerzális kérdésekkel nézett szembe, „... *nem riad vissza a legvégső konzekvenciáktól sem: műve egyik leghatalmasabb kísérlete az emberi szellemnek, hogy sorsával szembenézzen*” (Babits). Ilyen az, hogyha „*formáját és tárgyát tekintjük, két hosszú nyugati irodalmi vonulat találkozik benne össze: a »drámai költemény« és a történetfilozófiai irodalom formulája*” (Szerb Antal); az is hogy „*Faust-féle drámai kompozíció, de teljesen a maga lábán jár, hatalmas gondolatokkal teljes... egészen önálló irányt mutat*” (Arany János). Ilyen továbbá, hogy mélyen a Bach-korszak életérzésébe ágyazódik „*Madách gondolkozása és költészete elsősorban nem formai, hanem életjelenség... tevékenysége az élet láza...*” (Barta János). Irodalmunk karakterére mutat rá Halász Gábor felismerése: „*Az állandó késés irodalmában teljesen együtt haladt a külföldi kortársakkal, tőlük függetlenül, de a nagyok rejtélyes belső összefüggéseivel jutott el a közös konklúzióig is, mint magányos tengerszem végigélte a tengerek rengését.*”

Vajon nem kizárólagosan a huszadik század végének az egész európai szellemet átjáró alkonyérzése inspirál-e akkor, amikor a *Tragédiában* felfigyelek a történelemmel szembekerülő, annak nyomása alatt megingó, összeroppanó, kiegyenesedni próbáló, ám újra „porbasújtott” ember, valamint a magát kereső, veszendő, önmentéssel kísérletező Én problematikájára?

Minden korszak a maga élményvilága, szellemi támpontja, esszencialitásai szerint fordul a nagy művekhez. Másrészt: a nagy művek meglehetősen utókorok számára azt, ami éppen azért sajátjuk, s teszi „öket” nagy művekké, mert a lényegiségük, születésük idején megegyezik azzal, ami akkor még ismeretlen. Ez az összjáték hitelesíti újabb korszakok, korábban még nem tétélezhető felismeréseit. Szerb Antal már hét évtizede jelezte az újabb megközelítések lehetőségeit, amikor kiemelte a *Tragédia* egyik jellegadó mondatát: „... *hová lesz Énem zárt egyénisége?...*” Halász Gábor ugyanilyen kiemelten mutatott rá arra, hogy Madách „*a kor kisszerűségével szemben, az egyéniség örök életét*” kutatta.

A *Tragédia* az emberi Én küzdelmeit mindvégig univerzális horizontban, történeti erők összecsapásaiba állítja. A *Tragédia* embere: történeti ember. Létének minden mozzanata történelmi függésrendszer felismerési-zárulási-kitörési sorozatában cirkulál. Minden álomszín a történelmi ív egy szakaszán kezdődik-fejeződik be. De Madách nemcsak a Történelem és Ember kapcsolatának nézőpontját érvényesíti. Az emberi utat magát látatja történeti útnak. Struktúrát teremt. A struktúra alakító– és feszítő rendszere: az *Én önmagakeresésének, szabadságvágyának és szabadsághiányának egysége*. Nincsenek kezdő és végpontok. Minden ismétlődik és egymásba ér. A mélységek és magasságok a struktúrában együtt hullámanak. Minden történelmi korszaknak „ugyanaz” a dilemmája. Egymásra kopírozódnak az „utolsó” és „első” világok.

Közismert, hogy a mű születéskörülményeinek háttere és a belőle induló alkotói inspiráció: hármas. A magánélet magánya. A nemzeti lét mélypontja. Kevésbé értelmezett a harmadik, a peremsituáció és az európai történeti-szellemi szituáció találkozása. Már Szerb Antal is rámutatott: *Az ember tragédiáját nem lehet „a magyar irodalom irányvonalából megérteni, csak az európai szellemtörténet alapján*”. A magán–nemzeti–történelmi szituáció együtt „húzza ki” a mű klasszicizmusát, mint egy irodalmi korszak csúcspontját, egyben lezárását, s előlegzi meg Spengler felé mutatva – ma már látjuk, a huszadik század végéig érvényesen – az emberi helyzetet, mint a nagy, az uralkodó erők metszéspontjában őrlődő *közöttiséget*. A *Tragédia* emberi helyzetét, az Ént, amint őrizni próbálja „zárt egyéniségét”, a két nagy küzdő – Az Úr és Lucifer – közötti „ingázásban” értelmezzük. Így áll előttünk, mint „hasadt” Én. A *Tragédia* embere magába szívja Az Urat is, Luciferet is. Ugyanígy: Az Úrban is, Luciferben is jelen van. Az Úrral szembeszálló, a Luciferrel szembeforduló, a Luciferre ráhangoló, Az Urat követő Ádám egyaránt „osztódott” Énjének egybentartásáért küzd.

A *Tragédia* szellemi dramaturgiája, miközben a romantikából merít, az Énnek – Freuddal, s Freud körül a huszadik század elejének irodalmában, mindenekelőtt Proustban összpontosuló – felfogását előlegzi meg. Azzal, hogy az *álm* közegébe helyezi az emberi

útonlétet. Olyan álomszínterre, amely mélytudatként a lényegighatolásban, s az Én helyzetének meghatározásaként etikai centrumként „működik”.

Másfél évszázada folyamatosan felmerül a *Tragédia* és a *Faust* rokonításának szempontja. Nem merült fel azonban ebben a kétségtelenül jogos rokonításlehetőségben egy meghatározó különbözőség, ami a történeti–szellemi, és a centrum-perem dichotómiához vezet. Az ugyanis, hogy a *Faust* embere szerződést köt. Történeti–poétikai helyzete alkalmas erre. A *Tragédia* emberénél fel sem merül a szuverenitásnak ez az európai kultúrában gyökeredző lehetősége. A *Tragédia* embere *fölött* történik meg minden, ami vele megtörténik. Egyetlen lehetősége a *fölöttiséggel* szembeni lázadás. Mindvégig ő a tét. De nem szerződéses technikákkal, és nem alternatívákkal, hanem játékszerként.

Nem megkerülhető kérdés: mi az oka annak, hogy a meglehetősen devalvált színvonalú „optimizmus-pesszimizmus” vita óta, (Lukács, Révai, Sötér) lényegében majd félévszázada alig-alig közelítette meg irodalomtörténet-írásunk Madách főműveit. A színház jóval előbb járt. Jelentős felismerések születtek budapesti, vidéki és külföldi előadásokon. Az egyik csomópont a *Tragédia* befejezésének kérdésköre. A színpadi megoldásokban felismerhető egy vonulat, amely az értelmezést közelíti azokhoz az újabb nézőpontokhoz, amelyek a *Bánk bán* színpadra állításában is megjelentek már. Amiképpen Katona művének előadásain egyre erősebben érzékelhető a „végsemmiségig” a Személyiség belső „kivérzéséig” való eljutás, ugyanígy megjelent a *Tragédia* színpadán a „vég-mindenség” emberi helyzetére való rámutatás. A színház a *Tragédia* zárómondatai egységének felismerésével közeledett ama *közöttiségnek*, mint struktúrának az érvényesítéséhez. A megoldások között ott vannak a Katona–Vörösmarty–Madách triász lét- és irodalomszemléletében egyaránt meghatározó, s azóta is folyamatos „archivált” egybejátszások. Amiként Katona a bánki „belső kivérzésben” az Én roncsoltságát és a Király látszattmegoldásait egymásra kopírozza, amiként Vörösmarty a „vak csillag” alatti „nyomorú föld” játszmáit a „Lesz még egyszer ünnep a világon”-nal együtt csengeti vissza, úgy felel egymásnak a *Tragédiában* a „nem feledhető vég”, s a küzdelemre–bízásra való felhívás. Mózesnek meg kell állnia az Ígéret Földje kapujában, mégis hirdeti: „... *minden léptem új... nem korlátozhat törvény, vagy szokás...*” Érvényes Madáchra is, amit Balassa Péter Vörösmartyról mond: „*A »között« nem egyensúly többé, hanem hányódás és cirkulálás, a Semmi és a Mind között...*”

Színpadon a legmesszebbre a *Tragédia* 1980-as szolnoki előadása jutott el. Paál István az előadás – tragikus sorsú – rendezője egy nekem szóló válasz-gondolatában így fogalmazta meg húsz éve álláspontját: „... *az ember történelmi konfliktushelyzete volt számomra a rendezés kiindulópontja, és az, hogy ezekben a történelmi, s azokon belül magánéleti szituációkban és konfliktusokban, az ember, aki részese is alkotó módon ezen helyzetek alakulásának, ugyanakkor ki is van szolgáltatva, hogyan viseli el e helyzeteket*”.

Jász Attila

a hetedik hosszú délután

(levélfragmentumok molnár péternek)

(i)

*hét napig ültem a gondolkodás és a csodálkozás képei
kiváltotta repedések között egy üres szobában, míg
a magányos szavak végre szárnyat bontottak előttem*

(ii)

*hét napig telítődik még titokkal a papír, pedig nem is
kérté senki, csak úgy rakódnak egymásra maguktól a
rétegek, majd lebomlanak és ismétlődnek ritmikusan*

(iii)

*hét napig tűnődtem azon, hogy a dolgok végül is
miért ne feketnének történeteid alján kimondatlanul,
a rádcsukódó áhítattal átítatott bútortalan csöndben*

(iv)

*hét napig halogattam, míg végre felismertem, hogy sosincs
késő, és talán leginkább ezt tanultam tőled, hiába az üres
szoba vagy lap, nem lehet lekésni vagy elkapkodni semmit*

(v)

*hét napig néztem a tengert a parton ülve, és figyeltem, hogy
a felhők vonulásával hogyan lehet mégis változatlan az égbolt,
bekopogtam, de nem akartam venni semmit, csak nézelődni*

(vi)

*hét napig szemeztem a régi templomtorony patinájával, hátha
felfedezem rajta a szél, a víz, a napsütés munkájának nyomát,
ahogy elszíneződik, átalakul vagy változik az idővel, de hiába*

(vii)

*hét napig ültem a háromszög és a négyzet találkozási pontján,
kitalálva magamnak a hasonlóság ismétелhetetlen mítoszáat is,
de újra csak azt mondom rá, hogy ház, amelyben most élni lehet*

múzeumi angyalok

(képeslapok caspar david friedrich bécsi kiállításáról)

(i)

*ahogy a festményekről néha eltűnnek a túlzottan konkrét dolgok,
és ezzel elmosódottabbá válik a különbség, a korbeli távolság,
vagy ahogy a háttér megfestése, mint részlet hordozza magában*

*a kibontakozás lehetőségét, hogy eltűnjön mögötte minden
feleslegesnek vélt motívum, például egy hajó finom rajzolata
már csak a körvonalak által idéződik meg, akár a romok*

*egy másik képen, csak hátulról, a hold megvilágításában
sziluettként, s van egy pont, ahonnan a kép előtt elhaladva
éppen belátni a romos oszlopok közötti légüres térbe*

(és ilyenkor egy pillanatra otthon érezhetem magam, akár

wenders filmmeségében a bukott angyal a szerelemben)

(ii)

*a temetőkapu íve alatt talán egy láthatatlan angyal suhan át
(láthatatlanul, mert tkpen egyetlen reprodukción sem látszik,
csak az eredeti után lehet sejteni, hogy ott kell lennie valahol)*

*a festő talán az ecset végével, mint egy angyaltollal karcolhatta
bele vázlatként, alig láthatóan a majdnem kész képbe, azután
nem tudta már eltüntetni, de megfesteni se (vagy nem is akarta)*

Dobozi Eszter

Beatrice álmodik

– töredék –

*Lefejtve már a sodronying, a béklyó,
lerontva bent a támfalak, a börtön,
szétszórvva morzsánsként minden, mi rég volt,
s nem engedni, hogy szikár alakba öntsön
a nagy kreátor, és nem folytatódni
sem égi pályákon, sem itt a földön;
ne teljenek s ürüljenek korsói
a bűnös asszonyoknak! Így maradhat
– emléktelen – meg. Így! Elárvulón itt
e léttelen levésben halhatatlan,
ki látta már, mint válik el a fénytől
ármék, s mint hamvazódik zöld- s aranyban
eggyé, és egy nem látható edényből
amint aláhull és megül a csendnek
cserépfalán a délután, s ha szél jó,
felbomlik, majd megint egész a rendszer...*

Zsenyei szőnyeg

*haldokló erdő alatt a
bárányvirág-mező, kiált
s mézes kelyhét hullatja
két szál túl érett hóvirág;
fel-felizzó szellőrőzsa!
– holdja egy égi bereknek,
csönget a fűrtös gyöngyike,
kék szirmát épp most ejti le:
nefelejcs s az árvacsalán;
violaszínben a lednek,
vérehullófű s ibolyák
bókolnak, a zöld halomra
aranyat szór a gólyahír;
a tyúktaréjnak szirma,
a csillagjácint-fejecskék
szálkás sorokba állanak,
s a zöld hunyor bojtjaival
rojtozva e végtelenség,
e szünös-szüntelen élet –
viruló-örök enyészet.*

Kiss Benedek

Milyen idő!

Hánytorognak
a vadvizek.
Lábujjhegyre állnak
benne
a nyárfák,
szarkafészkeiket
az égnek felajánlják.

De kinek háza dől,
malacát viszi az ár,
hogy' szóljon istenéhez?
Fekszik a gabona,
a jég kaszál,
kígyótestéből ez a nyár
méreggyöngyöket verejtékezt!

Verset írva

Mint ha fecske gyúrmázgatja fészket:
száj-meleg sár-szókból lesz a vers.
Lélek-dágvány hajlik kétrét, négyrét –
szóra szó-sár nyálazódik, nyers.
S mi önmagában is tökéletes:
egymást fogva maga a csoda lesz.
Tégla, és habarcs, mi összetartja.
Fészek lesz, madárnak lakható.
Így rétegeződik szóra szó,
verset írva – sártégla a falba.
A lélek osztatlan lép, felül hínár
s tündérrózsa – lent sötét iszap.
Mebolygatva kénbuborék és sár
bugyborog föl, az aljból kicsap.
De tündöklük fönt, nyit a tündérrózsa,
s hogy szellem, tündér – maga se tud róla.
Mérgek, csigák, kagylók kavarnak,
egész életed üledéke fölbolydul,
körül nagy smaragd-békák vakognak,
s nem repülhetsz ki a magad-rakta falból.

Őszvér-idő

Nem tavasz ez még –
legyeket bolondító
őszvér-idő csak!

Distingvált

Distingvált szelleme, lám,
ha sámlira áll,
felülemelkedik
kupacnyi önmagán.

Sóhaj

Van egy falu, Akasztó.
Mellette egy halastó.
Potyka, kárász, keszeg benne –
ott (hon?) lenni de jó lenne!

Penge

*Az alattomos rángás
szája szögletében
penge:
kaszabolja
kaján fintorát a
múlhatatlan éjben.*

Költő sírverse

*Pegazusa
szármaló volt,
habár maga
szármaló volt.*

Keserédes

*Keserédes bor –
fele szín-napsugárból,
fele meg éjből.*

Elmúlás

*Őszi levelek!
Hullik, romlik minden a
Földön! Temetek...*

Csin-csin

*Magányos este.
Csordultig a pohár. Nos:
Egészségemre!*

Buda Ferenc

Rendteremtés

Jegyzeteimből

(Már több mint egy hete nem láttam a Tiszát. Hiányzik.)

*

Életkörülményeim lassú átrendeződésének legutóbbi fejezete: a „nagyház”-ból kiköltözök az udvar szemközti oldalán álló melléképületbe. Feleségem kezdeményezésére történt a dolog, s én – a bennem szunnyadó s olykor sértődve föl-fölserkenő konzervatívizmus szellemének sarkallatára – eleinte dühödten tiltakoztam az újabb változtatások ellen. Ám mihamar be kellett látnom: mindenkinek – főleg nekem – így lesz a legjobb. Először is: különvonulhatok a zavaró körülményektől (családi-házi tevékenységek zajai-neszei, számomra érdektelen látogatók, rádió, tévé, telefon stb.). Másodsor: kopácsolásommal, éjszakázásaimmal magam sem zavarom a pihenni tért családot. Az sem megvetendő, hogy új helyemen el tudom különíteni egymástól különböző jellegű munkálkodásaim színtereit; az eddigi egyetlen helyett ezentúl ugyanis három egymásba nyíló helyiség fölött rendelkezhetem. A kert felé eső volt nyárikonyhában áll az íróasztalom meg a széke, a falak melletti polcokra fölzsúfolva a könyveim zöme (egyelőre még egymás hegyén-hátán), a széke mögött, a falnál pedig egy kis teatűzhely pipiskedik. (Szemlátomást sejtelve sincs róla, mi dolga lesz itt majd a télen.) A középső szobában – ez, korábban istálló lévén, leginkább rászorult az alapos átalakításra – a többi könyvem kapott helyet, továbbá egy öreg heverő, egy nagyjavításra rég rászolgált jókora láda, két kopott fotel meg egy testes deszkaszekrény (amelyet – minthogy túlnötte a szobácska belmagasságát – előzőleg derékban ketté kellett fűrészelnem, hogy be tudjam cipelni). Az utca felőli helyiség a műhely szerepét fogja betölteni – mihelyt rendet teszek benne. (S akkor majd nem kell messzire futnom, ha menekülhetnékem támad az írástól: elég lesz egy vagy két ajtóval odébblépni, s majd a vésőim, baltáim nyelében ott megkapaszkodhatom.)

Ahhoz, hogy mindez működésképes legyen, még lesz egy-két hozzáfűzni való strófa: az ajtókat meg kell javítani (hogy egyáltalán bezáródjanak), néhány hiányos ablakszem beüvegezendő, a tetőcserép itt-ott pótolandó, hogy csupán a legsürgősebb tennivalókat említsen. S természetesen: lehetőleg a legkevesebb pénzből. Valahogy ki ne felejtsem a sürgős dolgok sorából hivatlan lakótársaim kitélepítését! Amióta ugyanis a melléképület padlásán tanyázó nyesteket kutyáink átriasztották a nagyház padlására, az egerek gyakrabban mutatkoznak a kívánatosnál, s bármily kedves, takaros állatkák – ráadásul magam is az ő esztendejükben születtem –, óhatatlan kártételeik s nem épp kellemes illatuk miatt nem velük óhajtom megosztani magányos töprengéseim óráit. (A macska, mint e probléma megoldása, aligha jöhet szóba: kutyáim hozzájárulását – vagy legalább: belenyugvását – eddig még nem sikerült megszerezniem.)

*

A költözések egyik bosszantó velejárója: eltűnnek a tárgyak. (Persze, elő is kerülnek – „házad gazdagsága költözvén kiderül”, mondják Kirgizföldön –, de többnyire az épp nem kerestek.) Az, amit már jó egy hete hasztalan keresek: a jegyzetfüzetem, e Rendteremtések nyersanyaga. De nincs mentség: rendet kell teremtenem – mindenekelőtt magamban s körülöttem.

Nem könnyű az ilyesmi, hisz e „körülöttem” legbelső köreit is minduntalan zavarja, zílálja, összekuszálja valami. Hol ez, hol az. Nagy lármák. Apró neszek. Néha az egerek. Olykor – emberek.

*

Kezdetől fogva – s ennek lassacskán két éve lesz már – kedvelem ”kécskét, ahol lakom. Kedvelem többek közt azért is, mert a hangok, neszek, zajok mértéke érzékeny fül számára is elviselhető. Állandó gépzakolatás, a közlekedés aritmiásan lüktető moraja idáig nem hatol. Néha a közelben egy-egy autó elindul, megáll, óvatosan végigduruzsol a szilárd burkolat nélküli, hepe-hupás utcán. Jobbról balra. Vagy balról jobbra. Szántás, vetés, betakarítás idején az erőgépek zúgása a nappali neszek elüttekor elég jól idehallik a Holt-Tisza menti földekről. A földi s az égi országutak is inkább csak éjszaka hallatják távoli hangjukat. Egyébként pedig: kutyaugatás (hol a mieinké, hol a másoké), verébcsirip, tavasz és koraősz között a fecskék csivitelése, darazsak, dongók dongása, légyzűmmögés, levélzizegés. Mintha csak bekéredzkedne e leltárba: e pillanatban megszólalt egy balkáni gerle valahol a harmadik-negyedik szomszédban, egy fa koronáján, s eszembe juttatja a helybéli vagy itt vendégeskedő többi madárnépet: a harsányan fel-felkiáltó, berregő kopácsolással jelt adó harkályt azon a girbe-gurba ágazatú öreg akáccon, a lakatlan ól padlásán fészkelő kerti rozsdafarkú hetyke csetteségét – vagy inkább: ketteségét –, a régi ókécskei községháza irányából meg-megszólaló golyakepelést, a Holt-Tisza nádasából szárnyra kelt, fölöttünk áthúzó gémekek, récék, nyári ludak szépségesen vad kiáltásait. (Erre most egy tojó házi kacska kezd szörnyülködő hápogásba.) Csöndes éjszakáinkat a viháncoló vagy marakodó nyestek nyers visítózása s a kandúrok harci dalai és szerelmes áriái (e két utóbbi közt az esztétikai különbség elhanyagolható) élénkíti föl esetenként. E felsorolt kulisszahangokkal általában megelegszem. Netán ha többre vágyom, hát bekapcsolom a rádiót vagy kedvem szerinti zenét hallgatok. Többnyire – magyar vagy nem magyar – népzene vagy komolyzenét. Ma például egy több mint húsz éve 35 forintot vásárolt szovjet lemezről – a Kerényi Gyurkáéktól a minap ajándékba kapott lemezjátszón – J. S. Bach megunthatatlan 2. B-moll szvitjét, David Ojsztrah vezényletével.

*

Időről-időre elfog a kétség: író, igazi író vagyok-e egyáltalán? Maradandónak ítélt műveim összessége: jó esetben néhány tucatnyi vers. A szántóvető szánt-ve. A halász halászik. A bányász bányászik. A tanító tanít. Az író – ír. Ki mit művel, abból él. Eddigi életem során én a családommal együtt döntő mértékben mindig valami másból éltem, soha nem csupán az írásból. (Ez minden

bizonyal így lesz a jövőben is; vagyis – remélhetőleg nem vonják meg a nyugdíjamat...) Emiatt-é, avagy másból – esetleg: épp belőlem – eredően az írás nálam nem vált a mindennapok minden percét meghatározó életformává. Megesik persze, hogy a szokványos munkanap hosszára is jócskán rádolgozom, s ez így mehet akár heteken keresztül. Ilyesmi azonban rendszerint akkor fordul elő, ha valami terjedelmesebb fordítással bíbelődöm. Kiváltképp nehezen fog a hely így nyaranta: az eszem ugyan jól tudja, hogy a tollé s papírosé az elsőség, ám a szívem ki a napra, az immár közeli vizekre s távoli úttalan utakra vágyik. Egyébként is: ha írásra – főként: versírásra – kerül a sor, egy sziklafal kemény felülete jelenik meg lelki szemeim előtt: fölös szavakat, fecsegő beszédet abba vésni nem illik, nem való.

„Ki az, a ki elhomályosítja az örök rendet tudatlan beszéddel?” (Jób könyve, 38:2)

Mindezekon s egyebeken is túl: azt hiszem, hiányzik belőlem a kellő versenyszellem, a *többiek* legyőzése, túlszárnyalása iránti becsvágy. Mások veresége, lemaradása, leszakadása számomra nem öröm; inkább ellankaszt, zavarba hoz.

Ha futni – hát futni a *legkülső* körön: a stadion lelátóin és kapuin is kívül; kitűzött díjakon, dobogókon, füttyszón, biztató rivalgáson, ütemes tapsok kívül. Futni szabadon. Versenyen kívül.

*

Tisztelnünk nem muszáj egymás véleményét. De: hallgassuk meg. S főleg: hagyjuk kimondani.

*

Bajlódom, vesződöm, küszködöm továbbra is Istvánnal, szent királyunkkal. (Most zajlott ünnepe, a Mennydörgés havában.)

A kor szavát meghalló, az ország s a tágabb térség geopolitikai helyzetét s lehetőségeit összefüggéseiben látó, *átlátó* uralkodói tehetsége lenyűgöző s a mi történelmünkben szinte páratlan, sajnos. (Hány méltó utód követte őt a trónon?) Máiglan megszívlelendő, bölcs *Intelmei* – bárki legyen is szerzőjük – lelkiismeret vizsgálatra kell készítsék a ma uralkodóit is. Könyörtelenségig célratörő, pragmatikus személyisége azonban – mit tagadjam? – megvisszolyogtat. Szívől örvendek, hogy ezer év után visszatekintve, s nem kortársaként tisztelhetem államalapítómat. Bevallom: nem szerettem volna a mosolytalan király alattvalója lenni.

Legenda-megőrizte irgalmasságával kapcsolatosan: a rajtakapott merénylőnek ha meg nem kegyelmez, hanem nyomban megöli vagy sebtiben odakiáltott őrző-védőivel levágatja, vajon megtudhatta volna-é tőle megbízói nevét? (A merénylő további sorsáról különben mit sem tudunk.)

István elismerten legfőbb történelmi érdeme, hogy országát s alattvalóit – magyarokat és nem magyarokat – tűzzel-vassal a „keresztény” Európához csatlakoztatta. Ebbéli törekvésében nem csupán a térítő papok, de a korszerűen felfegyverzett német lovagok támogatását is igénybe vette. Nagy volt akkor az ország nyeresége. De az árat az utódok is fizették. Fizetik. Fizetjük.

*

„És beméne Jézus az Isten templomába, és kiűzé mindazokat, a kik árulnak és vásárolnak vala a templomban, és a pénzváltók asztalait és a galambárusok székeit felforgatá.”

Ekként tudósít az Új Testamentum Máté 21:12 szerint, s a föntiekkel szinte szó szerint egybehangzóan számol be a templom megtisztításáról a többi három evangélista: Márk, Lukács és János is (János szól még a kötélből készített ostorról).

Arról a Szentírásban sehol egy szó nem említetik, hogy a Megváltó (=a Szabadító) bárkit *befelé* is hajtott volna – ostorral avagy anélkül – az Isten templomába.

Mivelhogy:

„Boldogok a szelidek, mert ők örökségül bírják a földet.” (Máté 5:5)

S leginkább:

„Az én országom nem e világból való.” (János 18:36)

*

A fordulat évétől számítva jó negyven évig tartó történelmi időszak nagy-nagy belső bajokra utoló s felmérhetetlen károkat okozó társadalmi kórtünete volt a kontraszelekció. Fontos pozíciók, felelős tisztségek betöltésénél a szakmai hozzáértést, a jellembeli erényeket s a szellemi képességeket gyakorta megelőzte a pártszerűség, a valódi vagy megjátszott politikai megbízhatóság. (Az ám: hisz a járatlanság, a kontárság egy-kettőre kiderül, hívséget viszont hazudni is lehet.) Így nevezhették ki faipari üzem igazgatójává a cipészsegédet, s nőhetett ki magát élet-halál urává – legalábbis megyei szinten – a tökhülye, tanulatlan káder, kivált ha párthűsége némi rámenősséggel is párosult. És igen: így s ezzel párhuzamosan ment veszendőbe magas képzettségű, tehetséges, becsületes szakemberek százainak, ezreinek szellemi energiája (ráadásul – mellesleg – az élete is). Mindez elősegíthette s elő is segítette számos területen a silány, a gyenge középszer eluralkodását.

Mondhatnánk: mindegy már, túlvagyunk rajta.

Valóban túlvagyunk rajta? Ma már csakugyan a szakmai tudással tetézt emberit tisztesség a boldogulás, az érvényesülés, az előbbrejutás elsődleges feltétele? Ott van-e a megfelelő ember a megfelelő helyen, s teret veszített-e már a rokoni, baráti, haveri összeköttetéseken, a pártkapcsolatokon, cinkostársi összefonódásokon megkapaszkodó parazita karrierizmus? A gátlásokat nem ismerő, kíméletlen hatalomvágy?

E kérdések sora vég nélkül folytatható, s ki-ki válaszolhat rájuk tulajdon tetszése s tapasztalatai szerint.

*

Fölöttem a magasban röpködnek, csivognak a molnárfecskék. Levelibéka brekeg, esti harang szól. Akár idill is lehetne ez az óra.

Szántó R. Tibor

A tudás körül

Változik a világ

A világ változik körülöttünk. Nemcsak „politikailag”, sőt, nem is elsősorban úgy. „Természetileg”, környezetileg, ha lehet mondani: magánvalóságában változik. Persze tőlünk, az emberi beavatkozástól, jelenléttől korántsem függetlenül. Végül is – akarva-akaratlan – mi változtatjuk. Mi is. Nem kis részt „természetileg” is.

Itt van pl. az időjárás. Amiről általában azt tartjuk, hogy tőlünk független, általunk nem befolyásolható. Pedig nem így áll a dolog. S itt most nem a jégfelhő oszlató rakétákra gondolok, hanem azokra a mindennapos tevékenységekre, melyekkel sokunk akaratlanul, nem tudatosan hat az időjárásra. Igen, a gépjárműforgalom, a repülőgépek, az erdőirtások. Ma már jobbára ismert összefüggések. Ha autóbá ülünk, ha repülőgépre szállunk, ha hűtőszekrényt vásárolunk, vagy freongázzal hajtott dezodort, hajlakkot, „spray-t” használunk, akkor magunk is hozzájárulunk a Föld egyes légköri változásaihoz. Az úgynevezett CFC (klór-fluór-szén) molekulák a magaslégtérbe jutva pusztítják, átalakítják az ózont, a háromatomos oxigénmolekulákat. Amik egyébként a Naptól érkező, az élő szervezetekre káros ibolyántúli sugárzást csökkentik, szűrik. Védenek minket. Amíg vannak. Ahogy fogynak, úgy nő a ránk nézve veszélyes ultraviola napsugárzás földfelszínre érő része. Erősebb lesz a nap. A fényképész is ezt mondja. Egyre keményebb. Éget.

Csak néhány éve használok napozókrémet (már ha egyáltalán napra megyek). Régebben nem volt rá szükségem. Nyugodtan napozhattam, tavasszal, nyár elején, „hirtelen” is, sosem égtem le. Pár évvel ezelőtt, egy júniusi olaszországi nyaralás első napján istentelenül leégtem. Kb. 30 perces strandlabdázás alatt. Változik a világ. A bőrömön érzem. Azóta jobban vigyázok. Kevesebbet megyek a napra, fényvédőfaktoros napozókrémmel kenem be magam.

A lakótelepi házak között füves terület van, kis fákkal. Nem egy golfpálya, de azért fű. Nem emlékszem rá, hogy régebben kiégett volna nyaranta (18 éve lakunk itt). Pár éve azonban jó része augusztusra kiégett. Sőt, a legutóbbi években már júniusban égett ki. Az egész. A beköszöntő kánikula első napjaiban, a tavaszi esők dacára. Változik a világ.

Kislányunk a nyáron táborba ment. Fényvédős napozókrémet is vitt. Meg szúnyogriasztó kotyvalékot, golyós kiszerezésben. (Csak a szemre, meg belsőleg veszélyes...) És polibé tablettát, kullancsok ellen. Ismerősök után a doktornő is javasolta. Változik a világ. Kisiskoláskorom boldog nyarait Veszprémben töltöttem, néhai anyai nagyszüleim sziklaoldalba bújt kertes házában. A veteményesbe, paradicsomért, zöldségért, létrán kellett felmenni. Az utolérhetetlen zamatú kajszit is ott szedtük. A padlásajtó mellett. Sokat sétáltam, csatangoltam nagyapával a Séd mentén, méla fűzek alatt, bokrok, zöldek között. Kullancsoknak híret sem hallottam. Csak itt ismerkedtem meg velük, húszegynéhány év múltán, mikor egy-egy pilisi kirándulás után nyolcat-tízet szedtünk ki magunkból, egymásból, feleségemmel. Hát most a lányomat kell kioktatnom. Változik a világ. Napra, erdőbe, fűbe ne menjen, esténként magán kullancsot keressen. Eszem szerint a Balatonba sem engedném, de hát tudom, nem lehet. Hát milyen nyaralás ez? Milyen gyermekkor? Én még, emlékszem, nemcsak kútból, kiépített forrásból, de patakból is ittam, hús-ízest vizet, csak úgy lehajolva. Sok helyütt ma már a csapról sem lehet szomjat oltani. Változik a világ. Műanyagflakonos „üditőket” iszunk. Meg gépi kólát. Valami víz is van talán bennük...

S hogy a kullancsok elszaporodásában, fertőzőségében szerepünk van-e? Nem tudom. A nap durulásában, az ivóvizek, a jó levegő, a tiszta föld eltűnésében azonban biztosan. A tudás ára?

Mit válaszolunk majd gyermekeinknek, ha egyszer kérdőre vonnak minket? S az ő gyermekeik vajon mehetnek-e még egyáltalán táborba, nyaralni?

Paradigmák alkonya

Az új paradigmák kora lejárt. Egyáltalán: a paradigmáké. Feleslegessé váltak. Bebizonyosodott, hogy a világ egészében süket a paradigmákra, pontosabban alapvetően a hasán (pénztárcáján) keresztül viszonyul hozzájuk. Már legalábbis a túlnyomó többség, s kivált azok, akik diktálnak. Hiába itt már minden szép szó, minden elmélet, érvelés, csavaros levezetés, példalózás, jóslat, parabola vagy metafora. Hiába itt már a legjobb jobbító szándék is, eleve kudarcra ítéltetett. Megfeszülhet itt már Feyerabend, Capra, a Schumacher-tanítványok, az összes zöldek és keleti bölcsek, akárki: egészében, sajnos, nem lesz jobb a helyzet. Itt már egy Gandhi is kevés volna, ahogy tulajdonképpen a maga idejében is kevés volt. Sajnos. A világ süket. (Mindig is az volt.)

Új paradigmára tehát nincs többé szükség. A túlélés kora érkezett most el. A nagy végjátéké. Avagy a nevetségesen jelentéktelen végrugdálózásoké. Főszereplők vagyunk vagy statiszták, egyre megy. A tét: saját túlélésünk. Nem mint fajé, arról már, sajnos, nemigen lehet szó, hanem mint egyedeké. Ki lesz az utolsó mohikán? Ki tudja tovább húzni, jobb fedezéket lelni, magát, s utódjait óvni. A sugárzásoktól, a kemikáliáktól, a füsttől, a zajtól, a portól, a mocsktól. Napfivértől, Földanyától. Istenem...

Hogyan történhetett ez meg? (Hogyan, hogyan? – Történt már néhány kisebb-nagyobb aljasság a Földön...) Hát megtörtént. Nem egy-egy embercsoporttal vagy országgal, területtel, hanem az egészszel. Globálisan. Vége, nincs tovább.

Amit ma az ózonihiány következtében a szó legszorosabb értelmében a bőrünkön érzünk, az még csak a tegnapelőtti folyamánya. A tegnapi és mai mocskolás számlája kicsit később lesz benyújtva. (Ha egyáltalán lesz még kinek.) Igen, gesztációs periódus. A folyamatok időigénye.

A Földet ölelő ózont pusztító gázok-termékek gyártását egy csapásra és azonnal le kellett volna állítani az egész világon, amint az összefüggés nyilvánvalóvá vált. (Még így is jelentősen rosszabbodott volna a helyzet néhány évig, lásd gesztáció.) Nem így történt. Mert akik döntenek, a hasukkal gondolkodnak. No meg akkor mi lett volna több százezer munkahelytel?

”igen, mi lett volna! Mi lett volna? Hát megszűnt volna. Az lett volna. Cserében viszont megmaradhatott volna néhány milliárd ember... A klasszikus Iphigeneia történetet. (A régiek valóban mindent tudtak?) Nem így történt. Lehet építeni a betonbunkereket. De nem a bombák ellen. Napfivér ellen. Istenem...

Ámbár végül is ez is hiába, csak a végjáték rövidke megtoldása. Hiszen mit fogunk enni, inni? A döntéshozók, a „menedzserek”, a

biznisz, a pénz... „Csak ha már az utolsó fát is kivágtátok, az utolsó halat is kifogtátok, az utolsó vödör vizet is kimertétek, akkor jöttök majd rá, hogy a pénz nem lehet megenni.”

És ezen a helyzeten most már, úgy tűnik, nem segíthet semmiféle új (vagy régi) és általános „paradigma”. Sem biologikus, sem ökológikus, sem holisztikus, sem anarchista, semmilyen. „Rendszerszemléletű” sem. A próféták, megváltók, anarchista, hippie és konzolidált professzorok és egyéb csepűrágók és csodabogarak ideje lejárt. A túlélés ideje érkezett most el. A végső harc... Túlélőkére van tehát most szükség, nem holmi paradigmákra. De olyanra ám, amelyben sztratoszférányi ózonpajzs van, mellette néhány milliárd hektár tiszta termőtalaj, pár száz milliárd m³ egészséges víz, valamicske tiszta levegő, és persze néhány millió romlatlan, fejével (és szívével!) gondolkodó felelős döntéshozó. Néhány millió Gandhi és Mátyás király...

Ha ilyen késünk volna, akkor talán lenne még halvány esélyünk. Nagyon, nagyon halvány. Hogy még egyszer nem rontjuk el. Hogy a cirádás kaput magunk mögött nagy lendülettel becsapva kiszaladhassunk ebből az ipari- és tudományos forradalmasos, kemikáliás, autós-hűtőszekrényes, maghasító, integrált áramkörös, génebeszetes, bizniszes-reklámos-agymosós, arisztotelianus-karteziánus-paradigmás önpusztító panoptikumból, s révedezve mesélhessünk majd szörnyülködő unokáinknak a világ eme hihetetlen fordulásáról. A nagy cirádás kapuig kísérve őket, de azt soha többé meg nem nyitva. Miközben Napfivér fentről vállunkat cirógatva egyetértően bólogat

A filozófus konyakja (Történet az ántivilágból)

Ez a konyak még a régi világban lett kitöltve, no nem olyan nagyon régeben, csak az egyvel ezelőttiben, a „szocializmus” valóban létező világában.

Úgy történt a dolog, hogy az egyik akkori „testvéri” ország nem kevésbé testvéri intézete fennállásának valahányadik évfordulójához érkezett, amit is méltóképpen megünnepelni kívánt egy „tudományos” konferenciával, s erre természetesen a „tábor” hasonló kutatási-szervezési intézeteinek vezetőit is meghívta. Én akkoriban, egyetem után ebben a „hasonló” (elnézést a sok macskakörömért de hát ez már csak egy ilyen idézőjeles, „mintha-világ” volt) itthoni intézetben dolgoztam, jobb híján, mert a tudomány vonzott, ám kutatói állást akkor éppen nem hirdettek, kapcsolataim meg nem voltak. S mivel az igazgatónk családjában éppen haláleset történt, a helyettes meg, ugye, helyben helyettesítette, s valahogy senki fontosabb munkatárs sem nyomakodott ezért a pár nap Bulgáriáért, hát én lettem az útra jelölve egy nem sokkal a nyugdíj előtt álló kolléganő társaságában. S mert ő oroszul csak annyit tudott, hogy *da*, meg *nyet* (bolgárul még annyit sem), hát én lettem a „delegációvezető”. Nem mintha én hasítottam volna az orosz, hiába volt egyetemi szigorlatom, azaz nyelvvizsgám belőle, hisz tudjuk, mit ért az a papír (ántivilág...), de nagyon nem számított a dolog, mert a konferencia hivatalos nyelve úgyis a bolgár volt. Bolgárul meg én is annyit tudtam kb., mint kolléganőm... A pár mondatos orosz üdvözlő szöveget megírta a Moszkvában tanult igazgatóhelyettesünk, nekem csak felolvasni kellett a kinti plénum előtt (utána, ahogy akkoriban dukált, forró kézfogás és három puzsi a testvéri intézet igazgatójával). Szóval el volt rendezve minden.

A szófiai reptérré elénk jövő kolléganő nyilván nem tudhatta, hogy életem első hivatalos külföldi kiküldetésén vagyok, mert a saját, kissé rozzant Skodájával vitt be minket a városba. A kocsirol gondosan be voltak szedve az ablaktörő lapátok. Ebből csalhatatlanul kiderült, hogy valóban Bulgáriában vagyunk, akkoriban ez a lapátleszedősi ott mondhatni népi motívummá nemesedett, bár, őszintén szólva, nem tudom, lopott-e valaki is ablaktörő lapátot, ha egyszer mindenki az utastérben tartotta a magáét... (S persze arra is kíváncsi volnék, vajon elsöpörte-e ezt a hagyományt is a rendszerváltás?) Szerencsésen megérkeztünk az intézetbe („Tudományos Központ” volt a becsületes neve), ahol is rögtön kiderült, hogy a konferencia nem itt lesz, hanem valahol 2-300 km-re innen, a hegyekben, s nem három napig tart, mint ahogy mi tudtuk, hanem ötnapos lesz. A repülőjegyünk viszont három napra szólt, nem baj, majd átíratják, mondták, s már tuszoltak is befele egy mikrobuszba minket a bőröndjeinkkel együtt. Öt-hat órás autókázás után, késő délután érkezünk meg a szép környezetben lévő új üdülőhely egyik nem kevésbé új szállodájába. Az épület annyira új volt, hogy itt-ott még láthatóan hátra voltak kisebb simítások, s a sít szállítás, területrendezés, parkosítás sem volt még befejezve. De hát lehet, hogy éppen a konferencia miatt kellett futtában átadni az épületet, mert hogy mi voltunk az első vendégek. Belül azonban rendben látszott lenni minden. Nagy szeretettel üdvözöltek minket, s természetesen a legszebb szobák közül kaptunk egyet-egyét, erkélyeset, hegyekre nézőt. Azazhogy csak kolléganőm kapott ilyet, mert a nekem kijelölt szoba ajtaját nem nyitotta a portán kapott kulcs. S bizony – ez már valóban ilyen ántivilág volt – nem sikerült a bajt orvosolni. Másik kulcsot nem találtak, a zárat nem törték fel, a szobák meg már mind ki voltak osztva. Egy kis szoba maradt csak, valami oldalszárnyféle legszélén, földfeltöltésre, sítkupacra néző. Ez lett az enyém. No, a szép kilátás még csak hagyján, sokkal nagyobb baja volt a szobának: nem működött benne a fűtés. Miért, miért nem, ezt már sosem fogom megtudni, nem merem ilyen aprósággal előhozakodni, mit gondoltak volna rólunk, mindig csak kekeckedő magyarokról. S mivel még csak április vége felé jártunk, s ez a Perelik csúcs alatt, 2000 méter körül bizony nem éppen banánérlelő klíma, valami megoldást kellett találnom a dologra. A megoldás pedig kézenfekvőnek látszott: fürdőszoba volt, s benne melegvíz volt, rogyásig. Forró, gőzölgő. Meg is nyitottam a csapot, amitől persze meleg nem lett, gőz ellenben annál inkább... Be kellett látnom, hogy ha száraz ruhát akarok felvenni, akkor bizony tűnöm kell az éjszakai hideget.

Napközben sem volt persze sokkal jobb a helyzet, mert a kifűtetlen, áthűlt falakkal nehezen birkóztak a radiátorok. Így történt, hogy az egyik délután, a szekcióülések között ingázva a szálloda kis bárját céloztuk meg kolléganőmmel, hogy magunkat legalább belülről kissé felmelegítsük. A bolgár nyelvű előadásokból úgysem sokat értettünk, oroszra fordító tolmácsot meg nem kértünk, nem akartunk fölösleges nehézségeket okozni a vendéglátóinknak (s magunknak...) Irány tehát a bár!

Konyakot rendeltünk, nem volt megfizethetetlen (ez is az ántivilág!), kivált, ha a mennyiségét is tekintjük: inkább egy deci volt az, mint fél. No, én még csak elszopogattam valahogy, de kolléganőm, a filozófus... Mert, hogy szavamat ne felejtsem, jelen írás címe rá vonatkozik. Ő ugyanis filozófia szakon végzett – ember nem mondta volna róla –, hol, mikor, nem tudom, magam is igen elcsodálkoztam, mikor egyszer, valami intézeti listán ezt láttam a neve mellett: „filozófus”. Nem volt vele semmi baj, nagyon rendes, kedves hölgy volt, semmiképp sem akarom bántani, de hát ha ő valóban filozófus lett volna, akkor én ellentengernagy vagy legalábbis sorhajókapitány... Ántivilág. Szóval ott volt kolléganőm előtt a rendes adag konyak, amiről ő bizony tudta, hogy sok lenne neki, ha egyszerre meginná most, otthagyni viszont sajnálta. A kutyusnak becsomagoltatni ezt, ugye, nemigen lehet, úgy nyíltan, kézben a szobába felvinni meg egy kicsit snassznak vélte, hát döntő elhatározásra jutott: belehelyezi szépen a retiküljébe, s úgy viszi fel, jó lesz az estére. A poharat meg majd holnap visszahozza. Noha a terv kissé kockázatosnak látszott, kolléganőm bízott ügyességében és éppen alkalmas méretűnek látszó retiküljében, s mikor a pincér figyelmét a presszós kisasszonnyal való csevegés kötötte le, belehelyezte szépen az öblös poharat a barna retikülbe. Kattant a csat, s indultunk fel, mint ki jól végezte dolgát. A délután hátralévő részére fel is mentettük magunkat a szekcióülések látogatása alól, már úgysem sok idő volt a vacsoráig.

Én nagyjából el is felejtettem a dolgot, a pohár helye a retikülben valóban stabilnak látszott, ám a vacsoránál kolléganőm szomorú arccal újságolta, hogy mégiscsak megtörtént a baj: kiborult a konyak. Eláztatta a retiküljét, s mindent, ami benne volt. Zsebkendő, szépitőszerek, pénztárca, iratok, útlevel... Ennek törölgetése-szártígatása okozta a legnagyobb gondot a számára, de a konyak nyomait bizony nem sikerült teljesen eltüntetni az útlevelről.

A háromból ötté lett napot azért csak kihúztuk valahogy, túlestünk a búcsúvacsorán, visszavitték minket Szófiába, ahol még egy sétára is maradt időnk, s az ekkor beszerzett új bolgár bőröndjeinkkel kikísértek minket a reptérre. Csomagjaink ugyan kissé nehezebbek voltak az itteni mérlegelésnél, mint az otthoninál, mondtuk is a kisasszonynak, hogy *matyeriáli konferenciá*, mire ő megértően bólintott. Nem tudom, az átvilágításnál kiderült-e, hogy mindkettőnk bőröndjében van még egy kisebb bőrönd is, mindenesetre nem szóltak érte. S az útlevelkezelő sem kapott szimatot...

Hát ez volt a filozófus konyakja, úgy 1982 táján, még az ántivilágban.

„Tanulság”? Van. Azért abban az ántivilágban is lehetett dolgozni, s ebben a mostaniban is van „tábor”, „tudományos konferencia”, „testvérintézet”, és „filozófus” is. Bár némelyiknek a neve változott... A konyak maradt.

Utazunk

Nos, ez úgy esett, hogy egyszer egy Kolléga, amint az rendesen történni szokott, tanulmányt írt, melyet meg is jelentetett egy külföldi folyóiratban. Ez persze nem volt olyan azon nyomban dolog, de azért sikerült neki, hiszen szívós kitartással, a szükséges utánjárással, levelezéssel stb. szinte bármelyik tanulmány publikálható, ha nem is bármelyik lapban. Csak meg kell találni a megfelelőt, a témához, a kifejtés módjához, a szerzőhöz, de legkivált a kapcsolataihoz passzolót. (Erről talán majd máskor mesélek.) Szóval megjelent az írás, a szerző nem kis öröme. Néhány hét, vagy talán hónap elteltével aztán különös lapocská érkezett a Kolléga címére: valami sokszorosítvány-féle volt, a nem túl díszesre sikeredett fajtából, rajta angolul az előnyomott szöveg, miszerint ez egy kérés, különlenyomatot vagy másolatot szeretne kapni a feladó a pont-pont-pont cikkből (s itt a Kolléga tanulmányának címe állt, kézzel írva, ha nem is egészen pontosan, meg a folyóirat neve, ahol az megjelent). Az efféle lapocská olvastán bizony olyasmi érzés tölt(het)i el az embert, amiről egyszer régebben egy másik kolléga mesélt, akinek Szingapúrból vagy honnan küldtek egy (aztán egyre több...) doktori értekezést, hogy szíveskedjék szakavatott (ám ingyenes) bírálatot készíteni róla: mintha finom libapehellyel cirógatnák az ember talpát. Hát Kollégánk sem volt rest, s miután nem kis büszkeséggel mutatta a kollégáknak a lapocskát, lemásolta a cikket – különlenyomatot ugyanis nem kapott –, s saját költségén (a munkahelyi postapénz, ha volt egyáltalán, már rég elfogyott) elküldte azt a messzi Indiába. Mert hogy onnan érkezett a kérés.

No, eddig rendben is volna a dolog, gondolhatnánk, hiszen a tudósfélék között ez a módi járja, a gondolatok cseréje termékenyítőleg hat az azonos területen egymástól távol dolgozókra. Hanem kis idő múltán újabb küldemény érkezett a mesés Indiából, levél ezúttal, s ebben egy bizonyos Dr. Gupta (de az is lehet, hogy Ramakrishnannak hívták) azt fejtegette, hogy mennyire tetszett neki az a bizonyos cikk, milyen fontos eredményekre jutott a szerző, s hogy bizony milyen jó volna együttműködni, s személyesen is találkozni, a jövőbeni közös kutatások részleteit megbeszélendő. Kollégánk azonban nemigen értette a dolgot, ő bizony, humán területen dolgozván, nem látta teljesen tisztán az együttműködés lehetőségét a távoli ország Központi Fiziko-Kémiai Részecskéket Kutató Intézetének professzorával. (Vagy az is lehet, hogy éppen fordított volt a szakmai hovatarozás?) Nem így Kollégánk kollégája! Ő bizony lecsapott a levélre, amint értetlenkedve ismertette vele annak tartalmát a Kolléga. S ha, ugye, ő úgysem lát fantáziát a dologban, akkor...

Nos, akkor ez a bizonyos második kolléga (akinek persze a fiziko-kémiai részecskék kutatásához hasonlóképpen semmi köze sem volt, de még a Kolléga szűkebb szakterületéhez sem sokkal több...) fogta a levelet, s először is kiböngészte rajta a feladó e-mail címét. Fiatalabb volt Kollégánknál, fogékonyabb tehát az új módira, no meg az e-mailre, mint tudjuk, nem kell bélyeg, ez sem elhanyagolható szempont, s hamarabb is odaér. A cím, hurrá, megvolt, jöhetett a gyors válasz fogalmazása, melyben Kollégát más irányú elfoglaltsága miatt kimentve maga ajánlkozott a valóban ígéretesnek tűnő együttműködésre. A nem sokat késő egyetértő válasz után néhány drótposta váltás következett a lehetséges közös kutatási témáról, s tisztázni kellett persze, hogy ki utazzon a másikhoz elébb. Kollégánk kollégája udvarias volt, meg, ugye, mégiscsak ő a fiatalabb, hívta hát az indiai professzort. Ő először igent mondott, de aztán valahogy mégsem tudott jönni. Hogy miért, az sosem tudódott ki, csak gyaníthatjuk, hogy fiskális okok húzódtak meg a háttérben, hiszen hiába a meghívás, az általában csak koszt(napidíj)-kvartélyt jelent, utaztatást nem. S a repülőjegy Delhiből Budapestre bizony nem olcsó multság. Hívta viszont Kollégánk kollégáját, hogy hát akkor talán menne először ő Indiába.

No, ez mán döfi! Indiába hogyan is juthatna el másként egy ilyen csóró magyar kutatóféle halandó? Delhi, a Vörös Erőd, a vasoszlop, s tán még a Tadzs Mahalhoz is eljuthat az ember valahogy! Hanem az a fránya repülőjegy...

Mit szaporítsam a szót: összejött. Nem elsőre, s nem a munkáltatótól, de az már édes mindegy. A fő az, hogy megvan az utazásra a pénz! Időpont kiválasztás (magunkfajta [közép] európainak Delhiben január-február a legjobb), egyeztetés, még pár drótposta, s egy kis adminisztráció, s aztán: hurrá, UTAZUNK! (Vagyishogy ő utazik.)

Hát, mit is mondjunk? Fejünket csóváljuk? Elítéljük Kollégánk kollégáját, vagy irigyeljük szemfülességéért? A tudomány nemzetköziségére gondoljunk, a számos jelentős eredményre, mely ilyen egymáshoz utazgatásokból született? Vagy a rengeteg érdektelen találkozóra, összejövételre, ahol a szószaporítás mellett csak a papír, a kávé, szendvics fogy (meg az adófizetők pénze)? Lehet-e az előbbieket megtartani az utóbbiak nélkül? A Sztálin-vicc a csak jó filmekről... Bizony, rossz filmek is készülnek, szép számmal, s előzetesen nem lehet hatalmi szóval szelektálni. Talán ez az eloszlás minden területen hasonló?

P.S. Azért Kollégát se kell sajnálnunk. Ő talán azért nem volt annyira oda *ezért* az indiai útért, mert hogy elébb Kínába ment. Az egész világot behálózó szakmai szervezet – melynek Kolléga is tagja természetesen – ugyanis Pekingben tartotta az évi rendes összejövételét. S valahogy – az ő titka – Kolléga is megszerezte a repülőjegyre a pénzt... Nem sokkal utána – ám még mindig kolléga útja előtt – pedig Indiába röpitette a repülő. Delhibe, egy másik intézetbe, másik professzorhoz. Hát így utazunk, utazgatunk.

Ferdinandy György

Az ingázás dicsérete

Mióta kétféle életet élek a Karibi-szigetek és Közép-Európa között, és ennek már idestova tizenkét éve lesz, következetesen arra törekszem, hogy elkerüljem a hazlátogató idegenbeszakadt életmódját, ami a nyugati turista téblábolásával rokon, és ahhoz, amit én életnek nevezek, vajmi kevés köze van.

Kezdve azon, hogy igyekszem itthon tölteni az év felét, de legalábbis négy-öt hónapot. Házam van a hazában, „tajszámom”, villamosbérletem. A Pethényi-közből, a Tüdőgondozóból, szűrésre idéznek – a Váci utca környékét és az amerikai szállodákat pedig csak hírből ismerem.

Rendszerint az Ünnepi Könyvhét idején landolok, addigra befejeződik a vizsgaidény a trópuson. Az idén a MALÉV New-York-i járatával egyenesen a Vörösmarty téren, ahol a Kortárs sátra elé már ki volt tűzve a nevem. Másokat – mondják – megkínoz a jet-lag, az időeltolódás. Én ilyenkor, hazafelé jövet, észre sem veszem.

A Könyvhéten sokfelé megfordul az ember. Dedikáltam Kőbányán, Hatvanban, Tokajon, Nagykőrösön, Debrecenben, még a Merlin Színházban is elmeséltem, hogy hol a hazája a hozzám hasonló szegénylegénynek, aki felcsapott Robinsonnak egy szigeten. Mire egy könyvesboltba, a Liteába is eljutottam, már csak spanyol- és francia nyelvű munkáimat írhattam alá, új könyvemből egyetlen példány se maradt. Ilyenkor a sikerről álmodozik az ember Nyugaton. Itt nálunk a kis példányszámra gyanakszik, vagy arra, hogy valami kültek raktárban porosodnak a kötetek.

A Könyvhét forgataga után az ember kifújja magát. Körbejárja a kiadókat, a szerkesztőségeket, megpróbálja beszedni az évközben begyülemlett kintlevőségeket. A barátokra csak ezután kerül sor, amikor már van miből meghívni őket, vagy legalábbis ki tudom fizetni a sörömet. Elsőnek minden évben Mikire, aki osztálytársam volt idestova ötven éve, ma pedig – hasznosat a kellemessel! – a háziorvosom. Leülünk a Fradi-vendéglőben, elmondjuk egymásnak a panaszainkat. Van belőlük minden évben, elmúltunk már húsz évesek.

A családra csak ezután kerül sor. Apránként végigveszem őket: nem könnyű műsor, hol ez, hol az van vidéken, társasutazáson, a Balatonon. Én – nem utazom sehová, ha nem muszáj, és ezen karban csodálkozik a sok rokon. Az örök nyár hónapjaiban, ahol élek, nem jár nyaralni az ember. Nem is igen lehet, tanári fizetésből, a nyúl farknyi, kéthetes szabadságok alatt.

Vasárnap ebédelni megyek anyámmal, paprikás krumplit, káposztás cvekedlit rendelünk, tejszes tökfőzeléket. Csupa olyasmit, amit hiába keresnék a trópuson. Valamikor úgy képzeltem, hogy nyugdíjas úr, esténként be fogok ülni a Mátyás-pincébe, megvacsorázom, zenét hallgatok. Most, valahányszor csak arra járok, elriasztanak a glédában álló turistabuszok.

A nyolcas másík végállomásánál, az Irhás árok sarkán áll egy kisvendéglő. Oda ülünk be vasárnap délben anyámmal, Richfield és a Grand Canyon (Gazdagrét és az Ördögörom) között, félúton.

Hét közben pedig mászkálok, nézelődöm, gyűjtöm az egész évi munkához az anyagot. Ha belefáradtam, otthon maradok és olvasok. Minden könyvhéten összejön pályatársaimtól tucatnyi dedikált kötet, valami jót minden évben felfedezek.

Közben múlik az idő. Negyven nap után – nem hiába ennyi a karantén és ennyit bír ki a pusztán az ember – eszembe jut a trópusi asszony, akit magára hagytam, és egyébként elviselhetetlen kamaszfiam.

Tudom persze, hogy ott, velük, ez hiányozna, ez az ország. A pendlítő számára nincsen megnyugvás, csak a sírban. Addig engesztelhetetlen harcban áll a macska húisége a helyhez és a kutya húisége a társhoz.

Ezért azután látogatásaim vége felé a Farkasréti temető gesztenyefáira is egyre gyakrabban gondolok.

Halasi Zoltán

Alagsor

1. A megváltás közel

*Hogy e véghez vonagló őszben
tőled mit akarok?
Fél életem át képzelődtem.
Jól mondod. Szömy vagyok.
Egy szadista állat. Sub rosa
eddig. Most manifeszt.
A génlánc, a végzet adósa
küld végrehajtani ezt.*

*Múltkor, mikor reccsent a csuklód,
ne hidd ám, hogy azért,
mert rád haragudtam. Az úgy volt,
fölmentem cigiért,
s visszafelé ki volt a liftben?
Két iker. Négy gyerek.
Szíven ütött – csak minékünk nem,
mindenkinek lehet...*

*A fejedet a kredenc üvegébe,
azt se épp hirtelen
felindulásból vagy mert a vérbe
akkora örömem
telik – inkább iszonytat ennyi.
Elájultam, mikor
beoltottak... Nem, ez felgyülemlik
valahogy, mint a por.*

*És ahogy sivalkods az ágy négy
lábához kötözött
tagokkal – mintha filmet látnék:
Majsa, disznó hörög
leteperve, a havas udvar...
A félsz, hogy elszalad,
amit a gazda maga hízlal,
belénkfagy, úgy marad.*

*Ha más csatornákat keresnél,
a koszos zoknimat
összeszednéd, ha térdre esnél,
nehogy a sufni
zárjalak megint napokra étlen...
A megváltás közel.
Csak tudnám, ki áll jól értem,
ha te már nem leszel.*

2. Betelt

*Nem otthonod, mondod ezerszer.
Cigánytanya, lepratelep.
Nem félsz, hogy a mennybéli megver,
amiért velem ezt műveled?*

*Egy hétig se tart a segély ki,
adod el, ami kézbe akad,
az anyám vagyonát is a téri
riherongy viszi el, meg a sakk.*

*Ki szoktatta őket italra,
a srácokat kurvázni, ki?
És kinek a nyakába varrta?*

Mintha én lettem volna frigid!

*Tudod is te, mi az, egy nőhöz
szívvel közeledni... barom!
De bánom is én, csak üvöltözz,
már nem tarthat soká nagyon.*

*Mirajtunk betelt az ítélet:
a két fiunk visszaeső.
A halál fele pattog az élet:
köszörűkövön szikraeső.*

3. Csak ha fuldoklom

*Mikor este letámadjátok egymást,
én vagyok a gyep, a két lyukas háló,
én a kezdőkör, és a hullámzó lelátó,
és a drukkertáborok is én vagyok duplán:
nem tudom, értitek-e...*

*És ha azt mondom, vizet, lavórt gyorsan,
akkor ne tejet, csokit lehetőleg,
csak ha fuldoklom, akkor a mentőket,
abból tudjátok, hogy túladagoltam –
a HIV-tesztem negatív.*

*A pénzt, amit apáról legombol
a nője, anyából az idegességet,
a vissza nem tarthatót, az élet-széket
csecsemőörömét, átlényegítve, magamból
ilyenkor mind kiadom.*

*Ne féljete, elhúzom éveikig még,
itt a hón remélt viceházmesteri állás,
kukázok, söprök – van olyan, mint az okádás,
vagy mint mikor a hemzsegő nyüvek szedik szét
sejtenként az agyamat.*

Tódor János

„Nem pipsó ez, gyerekek...”

– Életképek a pesti Harlemből –

Kovács Györgyinek

Az alábbiakban egy nyolcadik kerületi (Népszínház utcai) lakos történeteit olvashatják az egyszeri és megismételhetetlen peremlét (melyik nem az?!) olyan epizodistáiról, akikkel ő immár tizedik éve nap mint nap találkozik, ám ennek ellenére nem merné állítani magáról, hogy ismeri őket. Természetesen e peremlét névtelen epizodistája maga is, hiszen éppúgy a megszokás és a küzdés (az élet célja: a túlélés maga) irányítja, viszi előre mindennapjait, mint hőseiét, akik persze korántsem hősök. Azok közül, akiknek arcát igyekezett megrajzolni, remélve, hogy így biztosít nekik egyfajta halhatatlanságot, többen nem élnek már. Nem tudja megmutatni már ezt az írást a néma, összevert arcú Mongolnak, és nincs már módjában kikérni egy üveg sör mellett Lajos, a Népszínház utcai mindenes véleményét sem. Lacika, a Rákóczi tér alkoholyista csarnoklakója sem olvashatja már, miként is zajlik az élet a „Csariban” azóta, hogy ő nincs többé. Legyen ez a józsefvárosi anziksz az ő ezredvégi emlékezetük.

Egy szoba-konyha

Egy szoba-konyhás lakás a Népszínház utcában. Itt élünk az asszonnyal, akit szeretek. Lavórban mosdunk és mosunk, mert a fürdőszoba romokban hever. Viszont a gázkonvektoros cserépkályha télen ontja magából a meleget.

A főfal másik oldalán laknak felnőtt és apró gyerekekkel, plusz két éjjel-nappal vonító és ugató farkaskutyával Bolondék. Szomszédaink kizárólag éjszaka élnek, este tizenegyétől hajnali háromig-négyig tart a vircsaft, üvöltés, kergetőzés, labdadobálás az ebek szórakoztatására. A jó ég tudja, hogy – kivált a kicsik – hogyan bírják.

Az asszony, akit szeretek, rokoni kapcsolatok révén jutott ehhez a harmincegynehány négyzetméterhez. Amikor egy hideg decemberi napon először jöttünk föl megnézni a lakást, mindet úgy találtunk, ahogy az a korábbi lakó, a nagymama halálának pillanatában maradt. Még ott volt a néni testének kihűlt nyoma a lepedőn, használt papírzsebkendője a párna alatt, gyógyszerje fiolái az éjjeliszekrényen.

Az asszony, akit szeretek, és barátom, merthogy ő is velünk volt, a komódban talált egy díszes üveg alján valami opálkék likőrt, amit annak rendje és módja szerint megkóstoltak. Nekem valahogy nem volt hozzá guszтусom.

Jött hamarosan egy ember, bizonyos Metzger úr, piros orrú borfaló, aki költségvetést készített, és ígérte, hogy *még a napokban* küldi a víz-, gáz- és egyéb szerelőket. Azóta is.

Az asszony, akit szeretek, Budán szeretne élni, zöldövezetben, olyan lakásban, aminek üvegből van a teteje, s a hálószoba padlóját szőnyeg helyett bársonyos, zöld pázsit borítja. Ehhez képest nálunk folyton leszakad a redőny, és napközben is égetni kell a villanyt.

Mintegy elvágyódását megállítandó, asszonyomat esténként sétálni viszem a Köztársaság vagy a Rákóczi térre, rövid, ám annál tartalmasabb túrákat szervezek a Keleti pályaudvar alagútlabirintusába. A Blahán pedig mindannyiszor ismerősként üdvözljük, s ha éppen módunkban áll, néhány forinttal is kisegítjük, a lépcső aljában ücsörgő ügyeletes koldust.

Üzletlakó

Amikor éjjel háromnegyed tizenkettőkor leugrom munkaundoritisz ellen az Auróra utcai éjjel-nappaliba valami piáért, Üzletlakó éppen lapot oszt a feleségének. Hiába van éjszaka, az aszfalt okádja magából a nappal magába szívott rengeteg meleget. A közvetlenül a járdára nyíló üzletlakás ajtaja sarkig tárva.

A félmertelen Üzletlakó szájából ferdén csüng alá a spangli, füle mögé fésült, elöl már erősen ritkuló, zsíros haja a lapockáját veri. Negyven körüli, hihetetlenül sovány ember az Üzletlakó, bordáira mintha úgy feszítették volna rá a sárgásbarna bőrt.

Asszonya arányos teremtés, haja lófarokban. Könyöke mellett, a fotel karfáján, becsukott, piros könyv, rajta fehér irkalap. Ebből gondolom, hogy írják a partikat.

Hogy mit játszanak, azt már nincs pofám kilesni: bármennyire is lassan megyek el előttük, maximum nyolc-tíz másodpercig tudom szemmel kíséreni őket. Csak annyit sikerül megállapítanom, hogy magyar kártyával foglalatostkodnak.

Biccentünk egymásnak az Üzletlakóval, hiszen régi *ismeretlen* ismerősök vagyunk: naponta látjuk egymást, többnyire a Kiss József utcai borozóba, ahova ők tévét nézni járnak.

Amikor elviselhetetlen a hőség, a járdára menekülnek, közvetlenül a fal mellé rakják a kártyjukat vesztett foteleket. Ahogy lemegy a nap, oda ül ki kártyázni, nézelődni az Üzletlakó meg a felesége.

És soha egy fölösleges szó.

Alumínium járókeret

Annnyit dolgozik ez a szegény Gizi, mint a güzü – mondogatta éveken át a nyolcvanöt éves Mária néni a menyéről. Amióta megismertük, abból állt az élete, hogy reggel kitették egy székre a gangra, aztán ott levegőzött, „napozott” mindaddig, amíg a ronda tűzfal mögött el nem tűnt az éltető fénysugár. Akkor tudtuk meg, hogy meghalt, amikor Gizi, a güzü kitette a kukák mellé Mária néni alumínium járókeretét.

Hogy még az elhasznált gyógyászati segédeszköz sem emlékeztessen a már régóta nyűggé vált öregasszonyra.

Alattunk egy emelettel Ávós néni tette el láb alól Ávós bácsit. No persze nem a szó szoros értelmében, egyik pillanatról a másikra,

hanem módszeres megfontoltsággal. Közel ötven évet vett igénybe a művelet. Az öregúr – nagydarab, bambán szelíd ember – naphosszat fel-alá mászkált a folyosón, Ávós néni nem engedte, hogy a lakásban dohányozzon.

Most meg mintha minket szemelt volna ki magának: immár harmadszor jelentett fel a házkezelősnél, hogy beáztatjuk.

Van-e élet a halál előtt?! – kérdezem szemöldököm összevonva tőle, miközben a csengőre tenyerelve rikácsolja arcomba, hogy menjek le azonnal és nézzem meg, térképet áztatott plafonjára a bennünk testet öltött Gonosz.

Kishalász

A Kishalász pultosa mostanában nagyokat köszön nekünk. Nyilván azt hiszi rólunk, hogy mi is smaszerek vagyunk. Itt akadtunk össze ugyanis nemrégiben egy fegyőr haverommal és munkatársaival. A tizenharmadik havi fizetést meg a ruhapénzt próbálták éppen elverni.

A kese, halszemű kishalászcsapos nem győzött kiszolgálni bennünket. Sör, Unicum, Unicum, sör stb.

Az idősebb Varjú, merthogy az ifjabbik is ott volt, a rangidős smaszi eldicsekedett vele, hogy ő Nagy Imre akasztásánál is jelen volt. A fiatal Varjú hiába csitította (*Hagyja már abba apuka, hülyeségeket beszél!*), nem tudta beléfojtani a szót.

Aztán a börtönőrök serkenő bajszú, huszonéves Benjaminja, aki már csontreszeg volt, sírva vallotta meg nekünk, hogy ő bizony egy ismert rockgitáros zabigyereke.

Utánaszámoltam, úgyhogy elvileg lehet benne valami. (Társai később magára hagyták, az utcán elaludt, és csak a detoxikálóban tért magához. Emiatt elbocsátották a testületből.)

Elefántcsontparti Józsi

Józsi, az elefántcsontparti, sír. Arca egy olvadásnak indult étcsoki Mikulásé. Az *Egy falat, két korty* borozóban megdermed a levegő, lehanyatlanak a poharat a garat irányába lendítő kezek. Zsigovits, a nyugdíjas műszaki ellenőr (ex-IKV) ritkás, ősz haját simogatja, halántéka lüktet, kiveri a veríték – *Mi a fenét kell ilyenkor csinálni?* – kérdezi a tekintete.

A Hosszúnak becézett, kétméter három centiméter magas mozdonyserelő (MÁV Északi Járműjavító), akinek az elefántcsontparti fiú a melléig ér, zavartan vigyorg. Vaskos mutatóujjának begyével a pohár peremét bizgatja, aztán egy hirtelen jött belső parancsnak engedelmeskedve odarántja a könnytől áztatott ébenfekete arcot fehér ballondzsekijé cippzáros zsebére. Éppen a szíve fölé.

– Ne csináld ezt, Józsi! Hát tudod, hogy szeretünk téged...

Józsi-José szívgova mered az eléje tett rizlingfröccsre – ő volt az első színesbőrű, akit fröccsözni láttam –, majd vérekes, ám csillog szemeit Zsigovitsra emeli.

– Te mindig bantu négerezni engemet! Miért? Bántani én tégedet?

Az öreg Zsigó a kocsma első számú törzsvendége. Ha esik, ha fúj, nyitástól záróráig itt áll a pulttól jobb kézre eső négyszemélyes, lakkozott könyöklőnél. Azért annál, mert az esik legközelebb a fémhúszással működő játékautomatához, aminek az ex-ikávés a megszállottja, és Józsefváros-szerthe egyik legnagyobb művésze.

– Baszd ki Fatusi, már megint mi bajod van! – emeli föl kérges hangját a meglehetősen közönséges ember hírében álló Zsigovits, aki egyedülként ebben a műintézetben olykor még egy-egy félhangos szellentés is meg szokott engedni magának. – Hát hívtalak én tégedet ide?! Ha nem tetszik a pofánk, sétálj haza a kurvához...

– Most már fejezd be, Feri bácsi, oké?! – lép oda az öreghez Laci, a göndörszőke pultos, hajdani négyszeres utánpótlás-válogatott focista.

Elefántcsontparti Józsit két évvel ezelőtt láttam először. A Nagyfuvaros utca felől közeledett, egy hatvan körüli, kalapos, kiskosztümjéhez fekete horgolt kesztyűt viselő asszony karolt belé. A Kicsi presszónál megfontoltan tipegtek át a zebrán, aztán hosszú ideig nézegették a másik oldalon a vitrinben őrzött olasz irodabútorokat.

José állítólag az állatorvosira járt valamikor. Huszonhat évesnek mondja magát, de nem néz ki annyinak. Az, hogy miből (vagy kiből) él, itt lent, két méter mélyen az utcaszint alatt, senkit sem érdekel. Egyedül Zsigovits, a már Csurbából is kiábrándult, kiugrott *miépes* szokta zrikálni, de érdekes módon Józsit mégis mindig a nyugdíjas ikávés társaságában látni. A pókergép retteggett fosztogatója sohasem hagyja az elefántcsontparti fiút fizetni.

Mongol

A Mongol mindig úgy néz ki, mintha éppen a megelőző pillanatban szaladt volna bele egy bal csapottba. Amit aztán nyomban követett egy jobbegyenes is.

De a Mongol nem az a fajta, aki könnyen megadja magát. Mármint végleg. A Mongolt *meg lehet küldeni* egyszer, kétszer, többször, de legyőzni nem lehet. Olyan ő, mint Hemingway öreg halásza.

Csakhogy már az öreg *Halász* sem a régi. Egy Chinatown névre keresztelt kínai étterem nyílt a helyén. Reggelente álmos, vágott szemű sárga emberkék rázzák ajtaja előtt a villamossínekre a lábtörlőt meg a szőnyegeket.

Ellenben a *Kishalász* még tartja magát. Oda viszont a Mongol nem engedik be. Nem mintha annak előtte a Mongol gyakori vendég lett volna ott. Ő inkább a hatlépcsős *kíssjózsit*, vagyis a Kiss József utcai borozót szereti. Naphosszat ott ücsörög a három deci olaszrizling fölött, s a magasan a falra szerelt tévén bámulja az országgyűlési közvetítéseket. Szemben a többiekkel, ő sohasem kommentálja trágár szavakkal a politikusok megnyilvánulásait. Mongol ugyanis nem tud beszélni. Télen-nyáron ugyanaz a rojtos, szürke műszőrme bunda van rajta. Ahogy koszos csövesszatyrával – szeme alatt a duzzadtan kéklő monoklikkal – oson a fal mellett, olyan, akár egy deviáns Mikulás.

Homok és vér

A homokkal elsikált vér látványa még napokon át. A bejárattól másfél méterre jobbra. Hetekig fölnéztem a harmadikra, mielőtt beléptem a kapun. Sose lehet tudni...

Hogy kilökték vagy magától ugrott ki, az már sohasem derül ki. A rendőrség gyorsan lezárta az ügyet, a szemtanúk sugallta verziót fogadva el. Szerintük narkós volt a nagydarab srác, az anya (aki már nagymama) alkalmi barátja. Hisztériázott, fölállt a párkányra, aztán ugrott vagy megcsúszott. Ugrani akart, de közben meggondolta magát, ám megcsúszott. Fölállt a párkányra, és valaki meglökte. Már előtte leütötték, aztán kidobták. Ki tudja...

Sokan laknak ott. Állami gondozásból, javítóból, börtönből szabadultak. Olyan az a lakás, mint egy rehabilitációs szállás. A maga sajátos módján missziót teljesít. Mielőtt ez a família ide költözött volna, egy rabbi lakott ott a családjával. Most nem tudni, hogy pontosan kik és hányan.

A zuhanó talppal csapódott a betonra, lábai térdig felcsúsztak a hasába. Ezt Ávós néni mondta, hozzátéve, hogy felfoghatatlan módon magánál volt a fiatal férfi. Nem kiabált, nem nyöszörgött, hanyatt feküdt és falfehér arccal, nyitott szemmel bámulta a bárányfelhős kora májusi eget. A mentőben halt meg.

Azán már csak a homokkal elsikált vér látványa.

Élő pénzautomata

A koldust, akinek térdből hiányzik mindkét lába, reggel kilenc óra körül szokták kirakni a Népszínház és a Bacsó Béla utca találkozásánál, a McDonald's sarkára. Csonkjait – két barnára füstölt kötözött sonka – kitakarják, hogy nagyobb szánalmat keltsenek iránta. Román cigányok rabszolgája-munkaeszköze ez a szerencsétlen ember, aki akkor sem tudna meglógni, ha volna hozzá bátorsága, hiszen egyedül képtelen a helyváltoztatásra.

A Bacsó Béla utcában sétálunk, amikor a sötétben egy fennhangon méltatlankodó asszonyra leszünk figyelmesek. A túlsó oldalra mutogat, és sopánkodik, hogy csináljunk már valamit. Ott ül a földön a koldus, háta a falnak döntve, kabátja föltépve, és hárman dolgoznak rajta.

Egy barna prémkabátos, fekete hajú, szakállas, középkorú férfi a nyomorult arcát üti, aztán belemarkol a hajába és koponyáját a falnak csapkodja. A mellette térdelő fiú szakavatott mozdulatokkal, egy csöppet sem kapkodva, kutat a koldus zsebeiben, éppen egy zsebfejsűt dob le az aszfalra. Harmadik társuk – cifra szoknyás, csizmás, színes fejkendő nő – idegesen sétál tőlük néhány méterre, olykor felénk pislog, de nem szól egy szót sem.

– Csináljanak már valamit az istenért... – tördeli a kezét mellettünk az asszony. – Hát nem látják, hogy kirabolják?!

Mozdulni sem bírunk döbbenetünkben, meg aztán mi a fenét is csinálhatnak... Alig fél perc alatt játszódik le az egész. Miután módszeresen kiürítették az élő pénzautomatát, a fiatalabbik férfi, akár egy batyut, a vállára kapja, úgy száll fel vele a 37-es villamosra. Mögöttük, akár egy méltóságteljes oroszlánszelídítő, peckesen lépked a prémgalléros gazda.

Lajos, a mindenes

Lajos, a Népszínház utca mindenese fekszik az éjjel-nappali bolt kirakata alatti betonperemen. Borostás, himlőhelyes arca megmegrándul, olykor nagyokat horkant álmában. Keze ügyében eldőlt, félig teli sörösüveg, középső és mutató ujjai között csonkig égett cigaretta.

Nincs még túl késő, éppen hogy besötétedett. Lajosra ügyet sem vet a villamosmegállóban ácsorgó tömeg, legfeljebb azok méltatják figyelemre, akik a péküzlet előtt várakoznak türelmetlenül (nem szeretnének lemaradni a nyitott ajtóval várakozó 28-as villamosról).

Amikor néhány órával ezelőtt arra mentem, Lajos egy söprüvel és egy sörösüveggel a kezében egyensúlyozott az újságosbódé mellett, s a pavilon falára kifüggesztett pornólapokat sunyin vizslatókat igyekezett rábeszélni arra, hogy ne csak a szemüket elégítsék ki.

– *Nem báméskodni köll itt, nem pipsó ez, gyerekek...* – mordult rájuk. Egy apró, szemüveges emberke, annyira zavarba jött ettől, hogy addig vacakolt, amíg becsukódott orra előtt a villamos ajtaja.

Lajos kora reggel kezd a műszakot: söpri az üzletek előtt a járdát, kihúzigálja a lépcsőházakból az út mellé a kukákat, széthajtogatja, majd összekötözi keménypapírban utazó állandó kuncsaftjainak a dobozokat. No és persze mindeközben folyamatosan iszik.

Ő nem jár le az *Egy falat, két kortyba*, sem más közeli italmérésekbe, Lajos kocsmája az egész Népszínház utca. Sör, pálinka, kenyér, felvágott, esetenként 2-300 forint egész napi fáradozásának jutalma. Lajos, a mindenes télen-nyáron az utcán él, gyakorta ott is alszik, mintha a Népszínház strasse legalábbis Bombay-ban, vagy más forró égővi tájon lenne. Napközben ott hunyja le a szemét, ahol eléri a delírium képében érkező buzgóság. De, csodák-csodája, ő sohasem náthás, pedig derekáról mindannyiszor felcsúszik az ing, amit a zord időszak beköszöntével is legfeljebb csak egy ócska pulóverrel egészíti ki. Lajosnak alighanem veséje sincs, mert hogy mája nincs, az egészen biztos.

Estére, ha marad rá ereje, behúzódik a házba, a lépcsőház alá, ahova állandóra van bejelentve. Hetente egyszer a jószívű házmesternél fürdik, hálából felmossa helyette a lépcsőházat, kimossa-fertőtleníti a kukákat.

Lajost szeretik errefelé az emberek.

Valahol Dominikában

Elcsipett párbeszéd-foszlány a Népszínház utcai Eldorádó sörözőben, ahol – lévén szomszédságában egy hegedűreparáló – sok cigányzenész megfordul.

Első férfi (öszülő halánték, aranykeretes szemüveg, öltöny, fehér ing, fehér ballon, nyúlászor kalap; hatvan körüli, vékony figura): – ... Hát érdemes spórolni, tesó...? Hogy úgy járjál, mint a Dezső...

Második férfi (kopasz, kövérkés ötvenes, barna, halszájkás dzsörzéöltönyben): – Ja...

Első férfi: – Tudod milyen szarrágó volt szegény, az isten nyugosztalja (keresztet vet). Egy kólát is sajnált magától...

Második férfi: (bólogat és krakog)

Első férfi: – Hol is voltunk, nem emlékszel? Amerikában, az biztos, Közép-Amerikában valahol...

Második férfi: Ja, ja...

Első férfi: – Vaimi karneválra hívtak bennünket játszani, valahol Dominikában, vagy hol... Hajóval mentünk Mexikóból.

Második férfi: Ühüm... ja...

Első férfi: Volt szépen rapidjünk, hetven vagy nyolcvan dollár. Mi a Gézával állandóan whiskyt ittunk kólával, de az a lekvár Dezső még a kólára is sajnálta. Emlékszel rá, milyen volt, gyűjtögette...

Második férfi: Ja, ja...

Első férfi: – Aztán hozta haza, hogy berakja a bankba... Akkor is, te is ott voltál akkor velünk, nem? Tudod, lementünk a kikötőbe...

Második férfi: (bólogat): – Ja...

Első férfi: – A Dezső is bejött a bárba, de akkor se kért semmit... A pénzét számolgatta. Hát nem az lett a veszte!

Második férfi: Ja, ja, ja...

Első férfi: Azt szúrhatták ki a feketék. Emlékszel, milyen környék volt az! Mi sem voltunk normálisak, hogy oda mentünk piálni. De hát többen voltunk, emlékszel? Te, a Géza, én meg a Kálmán. Na meg a Dezső. Annyit azért nem mertek megtámadni...

Második férfi: Ja...

Első férfi: – De az a hülye Dezső, a hant legyen neki könnyű (keresztet vet), kiment a kocsmá elé. Mi nem figyeltük. Nem bírta szegény a füstöt, rossz volt neki a tüdeje...

Második férfi: – Ühüm...

Első férfi: – Ott találtuk meg egy autó mellett a földön. Agyonszúrták.

Második férfi: Ja...

Első férfi: A pénzéért gyilkolták le, azért a rongyos pár száz dollárért. Pedig micsoda klarinétos volt, mi! Hát azért mondom én, egészségedre, komám, hogy nem érdemes megvonni magadtól...

Második férfi: – Ja, ja...

Kínai opera

Alighanem Balaton koncert lett volna a Napházban (Khamorro), de a bejárat előtt ácsorgók azt mondták, elmarad. Hogy miért, azt nem tudta senki. Péntek este volt, tanácstalanul típródtunk a roma kultúrház előtt, amikor egy taxi fékezett mellettünk. Egy fiatal kínai férfi meg egy magas, hosszú lábú, vörös hajú nő szállt ki belőle. A kínai nevetve rázta a fejét, miközben kék foszforeszkáló ruhás partnere egyik kezével a férfi nyakába kapaszkodott, a másikkal meg a combján fölcsúszó ruhája alját húzogatta lefelé.

Mindeközben szép lassan araszoltak felénk, mert a srác, maga után vonszolva a belé csimpaszkodó nőszemélyt, folyamatosan hátrált. Ahogy közelebb értek hozzánk, a Napház neonjai megvilágították az arcukat. Rögtön észrevettük, hogy a kínai be van nyomva rendesen, hang nem jött ki a torkán, csak vigyorgott. Rejtély volt az is, hogyan lát ki azokon a duzzadt, ferde réseken, amelyek mögött valahol pedig biztosan ott ülnek a szeméi. Dülöngélni viszont nem dülöngélt, mivel a szenvedélyes amazon most már két kézzel markolta a vállát, és megpróbálta megcsókolni. Erősen festette magát a némbor, de hiába volt az arcán fél méter vastag a vakolat, ilyen közlőrlől jól látszott, hogy már helyet követel magának a nap alatt, mint megannyi sörét, a borotva után kiáltó borosta.

Nemcsak a kínai nem vette észre, hogy a csaja voltaképpen egy sudár természetű fiú, de Matyi haverom sem hitt nekem és a szemének. Csak a fejét csóválta. s azt mondta, az nem lehet, hogy egy férfinak ilyen jó lábai legyenek. A hímek különben sem szoktak túsarkú topogóban járni, meg mostanában nem növesztenek vállig érő szőke hajat sem. Szó se róla, ismertem el férfiasan, mi is ráhajtottunk volna, ha úgy be lettünk volna mocskolva, mint Lao Ce Népszínház utcai reinkarnációja.

Mi nem akartuk rontani a transzveszta üzletmenetét, ezért aztán diszkréten elindultunk a Napház szomszédságában található Kicsi presszóba. Még le sem telepedtünk, amikor nyílt az ajtó, s az előbbtitől semmiben sem különböző bamba vigyorral az arcán, belépett kínai barátunk. Lihegett, fújtatott, s ebből nyomban megértettük, hogy sikerült neki a *télak*. S valóban, hiába lestük az ajtót, a himnemű lány nem jött. Már-már azon voltunk, hogy asztalunkhoz invitáljuk az alkoholtól megviselt ábrázatú felebarátunkat, amikor az egység füstbe vesző traktusából rövid, számunkra komikus artikulációjű, mégis határozott hangtörédek törtek maguknak utat. Az ifjú kínai, mint egy zsinórba kapaszkodott beléjük, s foglalt helyet két honfitársa és rengeteg sör mellett.

Egyszer csak az egyik kínai föllállt, odament a félrecsúszott parókás orgonistához, aki pillanatokkal előbb fejezte be a *Kombiné, kombiné, csipkés kombiné* című örökzöldet, és mondott neki valamit. Ezzel egy időben egy ezer forintost helyezett a billentyűzetre.

Az orgona úgy bűgött, vinnyogott, mint egy begerjedt szintetizátor. A kínai férfi jobb karjával előre mutatva, akár egy szocreál Mao szobor, átszellemült arccal kezdett el énekelni. Nyakán és homlokán kidagadtak az erek, s néha már olyan magaslatokban járt, hogy attól féltünk, elszakadnak a hangszálai. Két kollegája, akárha áramütés érte volna őket, talpra szökkent, s alkalmi kórust alkotva hozta az énekesrel a refréneket. Vagy félórán át hallgatta szájátva a Kicsi presszó aluszocializált közönsége a kínai népi operaáriákat.

A kulturális forradalom, ha némi késéssel is, megérkezett a Népszínház utcába.

Travolta, a strici

Éjszaka éktelen csörömpölésre riadunk. Kitépek a konyhába – onnan jött a hang –, s majdnem belegázolok az üvegdarabokba. A konyhaablak üvegén öklömyi rés. A corpus delicti, egy Denim arcszeszes üveg, az asztalon landolt. A szemben lévő, Auróra utcai második emeleti lakás ablakából két fej vigyorog, majd amikor észrevesznek, húzódik hirtelen vissza. Travolta, meg a dagadt, tetovált cimborája.

„A rohadékok”, dörmögöm csak úgy magam elé. Üvöltözni velük, kivált most, hajnali fél háromkor, nem igazán lenne ildomos, hiszen éppen az ő ablakuk alatt parkolunk. Alighanem megnézhetnék reggelre a kocsi. Nyolcadik kerületben lakó ember ilyen esetben nem gondol a rendőrségre. Ha esetleg mégis úgy döntene, hogy riasztja őket, akkor 1.) nem jönnek ki, 2.) ha mégis igen, akkor abban úgyszincs köszönet (a tanúvédelmileg meglehetősen tanácstalan közegek tuti, hogy utóbb becitálnak, szembesítenek etc., márpedig neked itt holnap is élned – és lehetőleg nem meghalnod – kell).

A nyírségi klán éppen két esztendeje foglalta el a velünk szemközti, üresen álló lakást. Addig csak Michael Jackson mosolygott ránk rendületlenül egy félfalnyi óriásposzterről, azóta viszont a szabolcsi Travolta vigyorgó pofájára, falolásokkal és sósawal kiradírozott

tetkóhegekkel kidekorált, sitten kigyúrt meztelen felsőtestére van módunk nap mint nap rácsodálkozni.

Kedvenc foglalatossága, hogy órákon át köpködi alatt a gyalogosokat. Amikor talál, s ilyen gyakran van, infantilis öröme leírhatatlan. Kizárólag férfiakra, gyerekekre céloz, a mit sem sejtő nőknek azt ordibálja, hogy minden pozitívában megdugná őket. Akár onnan fentről is. Ha néha egy-egy öntudatosabb egyén vissza szól neki, és elküldi a jó anyjába, az az ismételt nyál mellé csikkel teli hamutartót, rosszabb esetben szaros pelenkát kap a fejére, nyakába.

Travolta foglalkozására nézve strici. Esténként fényes, zizegő, lila dzsoggingot ölt magára, és akár a hivatásának élő háremőr, tereli maga előtt a József utcai placc felé a lányokat.

Csak hogy Travolta nem eunuch. Olykor akaratlanul is szemtanúi vagyunk, hogy ott térdel előtte valamelyik fogságba ejtett, előjátékként pofonokkal puhított, szerencsétlen teremtés. Máskor az ablakpárkány alatti heverőn avatja fel őket.

Erikát, akit naponta többször is üvöltve rendel magához, három hete idomítja ez a vadállat. Az első héten még gyakran hallottuk a lány sikoltozását, láttuk, ahogy szipogva–duzzogva áll hosszú percekig a függöny nélküli ablak előtt.

Többször is feljelentést tett már egy-egy bátor lakó, de csak nekik lett rosszabb. A rendőrök Travoltaéknál mindent rendben lévőnek találtak, viszont az egyik szomszéd másnap reggel, kerekek nélkül, alátéglázva lelt a kocsijára. Erika és a másik, szőke hajú lány, akinek a nevét nem tudjuk, azóta is szorgalmasan hordja föl a kuncsaftokat.

(Jó két hétre rá, hogy mindezt leírtam, Travoltát végre lekapcsolták. A *Mai Nap*ban olvastam, hogy korábban már nyolc évet ült üzletszerű kéjelgésre rábírásért, azaz futtatásért. A cikk szerint a Keletiben szedte föl a lányokat, azzal, hogy olcsó albérletet tud számukra. Erőszakkal, fenyegetéssel vette rá Erikáékat a „munkára”. A lányok szobára vitték az ügyfeleket, s míg folyt a műsor odabent, Travoltának volt ideje átvizsgálni a palimadarak kabátját, táskáját. Aztán meg úgy tett, mint a rosszkor betoppanó, feldúlt férj, és még a meglepett, menekülő delikvensen voltak hálásak, hogy megúszták verés nélkül.)

Pisi? Kaki? Szex?

– *A fikának nincs szaga!* – zárja le a filozofikus magasztalokban szárnyaló vitát Matyi, a félig orosz munkanélküli építész. A Rákóczi tér egyik alacsony betonasztalánál ülünk, üvegből isszuk a sört. Szombat délután van, talán november, fél kettő lehet, nemrég zárták be a vásárcsarnok kékre festett ajtaját. Nem igazán nézik jó szemmel errefelé a csoportosan ejtőző *parasztokat*, ahogy a romák a náluknál fehérebb bőrű magyarokat nevezik, de ilyen idő tájt a tér veszélytelen hely, hiszen a pesti Harlem is ebédel. A lányairól és stricieiről elhíresült terecske amúgy a romák terítói, a magát kibicnek álcázó betolakodót rövid úton elküldik az anyjába, ha magáról megfélemlítve belebámul az ezres alapon kártyázó alvilági betanított munkások lapjaiba.

Tőlünk húsz lépésre egy ugyanilyen asztalra támaszkodik a húszas évei elejét taposó tömzsi, vastag nyakú *májer*, avagy lányfuttató, fehér zizegős dzsoggingfelsőjének félig feltűrt ujján két vastag piros csik. Egy nála jó két fejjel nagyobb, de nem kevésbé dagadt kollégával cserél eszmét, közben meg oda-odales a járdán ácsorgó farmerszerkós, rövid hajú lányra. A tizenöt-tizenhat éves forma nyakig láb teremtés mintha púpos lenne, nyakát behúzva, hasát előre tolva téblábol. Ezt a rossz tartást igazán akkor lehetett látni, amikor az előbb elment egy aranykeretes szemüveges, autóstáskás nyugdíjasforma faszival.

– Nem megmondtam, hogy üljél már le! – rivall rá egyszer csak a mopszli varacskos disznó, akinek leborotvált koponyáján úgy csillognak a sörték, mintha kisüvickolták volna. Múltkor neveztem el magamban így, amikor a téren mentem át, s már messziről láttam, hogy veri a lányt, aki arca elé tett kézzel próbált menekülni előle.

– *És aztán mi történt?* – szól közbe Nabó, a fehérvári asztalos fiú, s látom, hogy idegesen meg-megrándul a szája.

– Egy kuttyás ember mondott neki bátoratlanul valamit, de nem hagyta abba. Háromszor ütötte meg, a lány elvesztette az egyensúlyát, rácsuklott a bal lábára, mire a vadállat elkezdte rugdalni a hátát meg az oldalát...

– A kurva anyját... – mondja Nabó, akinek hét hete halt meg rákban a mamája, s azóta se lehet bele lelket verni.

Egy másik strici állította végül le, mert már egyre többen megálltak. Persze senki sem mert vagy akart közbelépni. Nabó olyasmit dörmög, hogy most azonnal menjünk oda és rúgjuk le a mocskot, de Zsolt, aki éppen Hamvas Béláról értekezik Matyinak, leint: – Csak nem akarsz lesüllyedni ezekhez... – csóválja a fejét.

Sanyi most érkezik vissza a föld alatti nyilvános vécéből, s már messziről vigyorog:

– Képzeljétek, azt kérdezte tőlem a vécésnéni, hogy „*Pisi? Kaki? Szex? Mit parancsol fiatalember?*”

Robi, a vállalkozó

Ahogy Robi bejön a térrel éppen átellenben lévő József körúti OTP-be, úgy csak a legnagyobbak tudnak. Keresztapás filmekben vannak ilyen hosszan beállított, aprólékosan kidolgozott *bejövések*, csak hogy azokban ritkán érkezik gengszter apuval az asszony, gyerek aztán meg soha.

Persze Robi *de jure* dehogyis gengszter, mindössze három játéktermet, mit termet, szobát üzemeltet a nyolcadik kerületben. A maga húsz-huszonöt gépével korántsem tartozik ő a nagymenők közé.

Robi talpig feketében virít, akár egy *dzsánki* újságíró, vagy egy elvetemült Cure rajongó a nyolcvanas évek végéről. Pedig nyomban lefejelné azt, aki ilyesmiket mer feltételezni róla, tőle aztán fölfordulhatna az összes narkós geci. Utálja őket, mint a szart. Már kora délután ott hiénáznak kiéhezve nála, alig lehet tőlük odaféni az automatákhoz, várják Hasszánt, a jordániai neppert. Hasist hoz nekik általában, mert ő világosan megmondta neki már az elején, hogy tűt nem akar látni egy szemet se. Még csak az kellene, egy utcányira a Pogány József utcától, a nyóckerületi kapitányságtól.

Így is alig várják, hogy alávághassanak, a lakók folyton följelentik, mintha ő tehetne arról, hogy a játékteremre rátelepült egy éjjel-nappali, s az utca egész éjjel tele van ordibáló részegekkel. Azt is elmagyarázza Hasszán, hogy odabent meg ne próbáljon, és nehogy ide hozza a nyakára a palesztin haverjait, mert neki is vannak régi sittes spanjai, ha véletlenül nem értené a szép szóból. Akkor majd legfeljebb keres valaki mást, akitől olcsón veszi a dollár. Hasszánnal különben a Bérkocsis utcai Aladdin nevű arab étteremben ismerkedtek meg, amikor az még egy menő helynek számított. Sok arab meg török kamionos járt oda a kilencvenes évek elején, mikor az volt az egyetlen ilyen hely Pesten. No meg persze a Keletiben seftelő főképpen egyiptomi meg szír pénzváltók.

Különben sincs itt akkora kereslet az anyagra, mint mondjuk a diszkókban, a roma ifjúság inkább a játékgépeket kultiválja, mint a füvet, azokba szórja a pénzét.

– Kérem a személyi igazolványát – mondja Robinak az ügyintéző. Ő sokáig keresgél bokáig érő sötét malaclopója zsebeiben, aztán színpadiasan a homlokára csap: – Hát nem a kocsiban maradt! – Majd a halját simogatná kényszeresen, de az nem megy, mert hogy

Robi erősen kopaszodik. A kocsikulccsal a mobiltelefont a előrántja, majd laza mozdulattal hajtja baseball sapkás fia mellé a szivacs ülőkére. Ezután smukkokkal teli asszonyát szalajtja a sötétzöld BMW-hez, ugyan már hozza ide neki azt a személyit.

A negyven körüli Robi hat éve egy rom Ladával kezdte, aztán ahogy striciből vállalkozóvá avanszált egyre jobbak és nagyobbak lettek a járgányok.

– Hatot tennék be, csókolom – mondja a melírozott hölgynek, akinek a haja kivételével mindene, ruhája, körme, tolla lila színű.

– Hatszáz dollárt? – érdeklődik a csupa lila asszony a pult mögül.

– Hat rongyot, hatezret, édes – válaszolja Robi, és önelégülten vigyorog hátra a sorban mögötte lévőkre. A pénzt így veszi elő, hogy mindenki lássa, majd hosszában tartva pörgeti át az ujjai között. Vastag köteg, csupa öt meg tíz dolláros.

– Na, mi volt az iskolában, kislám? – kérdezi fennhangon a gyereket, miközben átadja a pénztárosnak a bankókat. – Remélem, volt dicséret...

Csarnoklakók

– Ne mondd nekem azt, hogy *mole*, oké? – fordul idegesen forgatva a szemeit Csabához Gizda, a pszichopata maradékivó. Gizdát mindenki utálja itt, a Rákóczi téri csarnokban, mert gusztustalan és levakarhatatlan. Nem az a baj vele, hogy tarhál, hiszen azt sokan művelik a csarnoklakók közül, hanem ahogy teszi. Gizdát Sejknek köszönhetjük, ő hozta a nyakunkra, amikor meghívtuk egy fröccsre. Sejk csupa sár volt, vérben úsztak a szemei, mintha hetek óta nem aludt volna egy szikrányit sem.

– A Kelenvölgyben töltöttem a telet idáig, állatokra vigyázok, ott alszom velük a pajtában. De most be kellett jönnöm, mert a főnököm üzent, razzia lesz a hét végén.

Sejknnek, aki majd mindig katonai álcaruhában járkal, s a forró nyárban turbánszerűen kendőt köt a fejére, az a fejlődése, hogy ő a kábítószer ellenes osztály munkatársa. Amikor rájön a hoppáré, azonnal szolgálatba helyezi magát. Sokáig egy farkaskutyával jártak nyomozni.

Csaba haverom, aki egy vidéki, roma tulajdonban lévő panzió éttermének az üzletvezetője, sehogysem érti, mi a baja Gizda mesternek a moléval, amikor az szerinte egy kifejezetten pozitív megszólítás.

– Mintha csak azt mondanám neked spanyolul, hogy hombre – próbálkozik Csaba, de Gizdát ez nem különösebben hatja meg.

Nagy nehezen sikerül rábeszélnem Sejket, hogy cipelje magával.

– Emlékszel Lacira? – áll meg mellettünk Buszos Pista, aki most éppen pohár-leszedőként adja elő, de volt ő már üzletkötő is. Az egykori *békávés* pilóta, aki a csarnok mögött lakik, egyebek mellett arról közismert, hogy a legutolsó csarnoktűz alkalmával ő riasztotta a tűzoltókat.

– *Hát a Laci füstmérgezésben meghalt* – mondja, meg sem várva a reakcióját. – Az ágyban dohányzott. Mire a Pogány József utcába kiértek a tűzoltók, és rátörték az ajtót, már nem élt.

Hát hogyan emlékeznek Lacira. Szőke, gyerekképzű fiatalember volt, olyan harminc év körüli, de amikor jó passzban volt húsznak se nézett ki. Viszont mikor időnként elkapta a gépszíj, ivott és csövezett, na olyankor aztán gyűrött volt az arca, mint a vasalatlan ruha, és kilátástalan a tekintete, akár egy halotté. Évek óta ismertem, de beszélgetni nem beszélgettünk soha, legfeljebb köszöntünk egymásnak, amikor elvitte előlünk a poharakat. Élete, akár egy szinuszgörbe: amikor jóra hozta magát, olyan volt az oldalt elválasztott szőke hajával, égszínké szemeivel, akár egy ministránsfiú. Pályája csúcán a pult mögé is beengedte a tulaj, mérte a bort meg a sört, és olyankor nem ivott egy kortyot sem.

– Beteg volt szegény – folytatja a beszámolót Pista. – Mi hordtuk föl neki a kaját. A Béla, tudod, az a nagy darab, vidéken melózott, ő engedte meg neki, hogy a kéglijében húzza meg magát. Én vettem észre, hogy jön ki a füst az ajtó alatt.

Laci már a sokadik látásból ismert halottam a pesti Harlemben eltöltött évek alatt: először a Népszínház utcai Üzletlakó tűnt el, aki a nyári füledt éjszakákon a járdára kitett ócska fotelben szokott ücsörögni. A csarnokból ismert ismeretlen ismerősök közül szinte egy időben adta meg magát Százéves, a szabómester, akinek vállig érő ritkás ősz haja volt, aztán Francia, a maradékevő, aki mindig Villon *Nagy Testamentumát* szavalta, és állítása szerint valamikor francia szakos egyetemista volt. Az usankás, műszörme bundás kukázót, a Kiss József utcai hatlépcsős borozó Mongolját sem láttam már évek óta. Nála jámborabb és védtelenebb embert keveset ismertem, pedig a Józsefvárosban az ilyenekből nagy a felhozatal.

Szép Szőke Herceg, akinek saját szobája van az Üdvhadserg üzemeltette egykori Lordok Házában, a Dobozi utcában, úgy tudja, hogy a Mongolt szkinhedek rugdalták agyon.

– Nyáron történt, a Teleki téren, ahol az egyik bokorban lakott. A kutyások találtak rá. Megváltás volt az neki. Már föl se tudott kelni, annyira beteg volt. Mi vittünk neki olykor meleg levest, meg kenyeret, a telet úgyse érte volna meg...

(1999)

Pünkösti Árpád

Menekülés Rajk árnya elől

Péter Gábor pereit a nyomok eltüntetésére

Ö

tven esztendeje, 1949. május 30-án tartóztatják le Rajk László minisztert, a politikai bizottság tagját. Vádiratát maga Rákosi Máttyás, a párt főtitkára készíti, s Sztálin hagyja jóvá. A perben három halálos ítélet születik, s utána a Szovjetunió majd az összes népi demokrácia felmondja szerződéseit az „imperialista bérenc” Jugoszláviával. A Rajk-perről ekkor hangzik el a pártvezér Rákosi Máttyás hírhedtté vált dicsekvése: „megvallom, sok álmatlan éjszakámba került, amíg a végrehajtás terve alakot öltött”. Október 15-én kivégezték Rajkot és társait, s következtek az utódpercek: a vezérkar, a volt szociáldemokraták, a pártfelosztások, továbbá családtagjaik, barátai, ismerőseik letartóztatása, internálása, de inkább elítélése, esetleg kivégzése. A politika sorozatban gyártotta a teljesen alaptalan eljárásokat. Ezekben a perekben az ítéletek kizárólag kiváltásra, de még inkább a „párt iránti odaadás”-szülte önvádakra (pár esetben a látszatítélet és a gondtalan külföldi élet ígéretére) épültek.

A párttörténetírás évtizedeken át próbálta elhitetni, hogy a konstruált perek Rajkék 1949-es bíróság elé állításával és kivégzésével kezdődtek, és 1953-ban egy csapásra megszűntek. A rendszernek – s különbségük ellenére Rákosinak és Kádárnak is – az volt az érdeke, hogy a visszhangos törvénytelenégeket időkorlátok közé szorítsák, fátylat borítsanak rá. Ám a fanatikus kommunizmusnak épp a tisztogatás, a leszámolás a megkülönböztető jegye. Az 1949-et megelőző, és az 1953 utáni időszak politikai pereinek többé-kevésbé volt valami magva, és ritkábban végződtek halálos ítélettel (kivételt jelentenek például az 1956-os megtorlás pereit). Külön típus az 1953-as fordulatot követő időszak (Kádár-rendszerbe átnyúló) számos műpere. Ezekben a valódi bűnök titkolása volt az alapvető szempont. Prototípusuk a Péter Gábor és társai elleni eljárás. Míg Rajkék esetében az vezérelte a kihallgatókat, a bírakat, de még a vádlottakat is, hogy kiderüljön, hogy Tito és az imperializmus az „igazi bűnös”, a Péter-, majd a Farkas-perben az volt az irányelv, hogy mindenképp maradjon titokban, ki(k) helyett ítéleztek felettük.

Vagyis bűnátültetés folyt: a netán hihető legalacsonyabb szintre akarták áthárítani a felelősséget a törvénytöréseikért, a politikai gyilkosságokért. Ezeknek a bűnöknek a létét akkor persze nem parlamenti bizottságok, nem is pártvizsgálatok derítették ki. Csupán (?) csak meghalt Sztálin és az új szovjet vezetés, a feszültséget enyhítendő, arra biztatta 1953 nyarán a magyar pártot, hogy rakjon némi rendet. Vessen véget a törvénytelenéseknek, s amint Berija fogalmazta: ítéljék el, hogy Rákosi beleavatkozott az ÁVH ügyeibe, utasításokat adott nyomozásra, letartóztatásra, verésre. Ezt ő párttestületek előtt önkritikusan be is ismerte – mert akkor még nem tudta, hogy időközben Berija is kegyvesztett lett, letartóztatták.

Bolond a kémiskolában

1953 nyarán adott volt tehát egy főtitkári beismerés és adott volt egy fogoly (sőt több is): az ÁVH vezetője (meg társai), akit még Sztálin csukott le Rákosival. Az eseményre Rákosi 1962-ben – hat évvel a bukása után –, így emlékezett: „1953. január 2-án megjelent nálam a személyi tanácsadóm vezetője, akit akkor Ivanovnak hívtak és egy ... nevű ember (a titokban magnóra vett szöveget a gépiró nem érthette, ezért hiányzik az orosz név – P. Á.), aki igazolta magát, hogy ő az CK (a szovjet pártközpont – P. Á.) képviselője... és hozott Sztálintól egy jegyzőkönyvet és utasítást, hogy azonnal le kell tartóztatni Péter Gábort.” A mérhetetlenül gyanakvó Rákosinak ez természetes: „meg voltam győződve, hogy Péter Gábor hallatlan nagy dolgokat csinált”. A politikai rendőrség vezetőjének őrizetbe vételét Rákosi a szokásoknak megfelelően testőrségére bízta (bár ők is átvadások voltak, végső soron Péter Gábor beosztottai).

– A főnökünk, Boda közölte velünk, hogy Péter Gábort idehívták a Rákosi-villába, és nekünk kell elmenni – említette Ny. Béla, Rákosi egyik gépkocsivezetője. – Az indulástól kezdve követni kellett a kocsiját, s ha teszem azt az Istenhegyi útról nem térnek be a Lóránt útra, a Rákosi-villához, akkor meg kell őket előzni, és minden körülmények között idehozni. Erre nem került sor, de az utasítás megvolt. Péter Gábor tehát feljött, és ott tartóztatják le. Mi a gépkocsivezetőjét vettük őrizetbe. Megkérdeztük tőle: van nálad fegyver? Van! Légy szíves, add ide! Ne haragudj, meg kell bilincselni. Nagyot nézett. Mi nem tudjuk, mi van, de ha tiszta vagy, biztos elengednek. S két hónap múlva tényleg visszajött a céghez.

Egyébként Sztálin levelére – miként a sofőrje – Péter Gábor is önként bilincsbe nyújtotta volna a kezét. Viszont évek múlva is – talán élete végéig – Rákosit és Beriját okolta a letartóztatásért; nem tudta, nem is igen akarta tudni, ki volt a háttérben. Pedig mennyire rajongott Rákosiért is!

– Ha Rákosi telefonált, olyan felelősségtudat szállta meg, mint aki az istennel beszél – emlékezett Farkas Vladimír. – Fantasztikus tisztelet áradt belőle, és csak azért nem állt fel, mert jegyzetelnie kellett.

Az MDP Titkárságot a letartóztatás után négy nappal tájékoztatta Rákosi „az államvédelmi ügyekről”. Sok mindent nem tudott közölni. A kémkedéssel gyanúsított Péter Gáborral egy napon tartóztatják le a feleségét, a szeretőjét, s Péter két bizalmasát: a cég főorvosát (Bálint István dr.) és a gondnokát (Csapó Andor). Ennyire jutott Rákosi négy nap alatt. Hogy lesz ebből per, összeesküvés vagy kémbanda? Az „ügy kivizsgálására” bizottság alakul – Sztálin óhaján mit lehet vizsgálni? –, tagjai: Rákosi, Farkas Mihály és Nagy Imre, ám Nagy Imrének nem jut szerep. Rákosi tarthat Péter Gábor fecsegésétől – s talán Farkasban sem bízik, ha egyáltalán bízik valakiben –, s a bizottság megalakítása előtt megkéri a KV Titkárság vezetőjét, Vég Bélát, hogy tartsa rajta a szemét Péteren. Nagy Imre helyére pedig, nem tudni miként és miért, Kovács István kerül.

Az ülés után nem rekonstruálható logikával letartóztatják Péter Gábor szadista titkárát, továbbá a verőcsoport vezetőjét, a Gyűjtőfogház parancsnokát és másokat. A harmadik etapban, január 16-án veszik csak őrizetbe az entellektueleket, például a volt ávos igazságügy-minisztert (dr. Décsi Gyulát).

Látnivaló, hogy Sztálin úgy indította el a Péter szekerét (is), hogy tessék tovább hajtani! Nincs bűnlista. Ennek a kitalálása olyan feladat lehet Rákosinak, mintha másnak kellene nyakkendőt kötnie. Ellenszenv, politikai vagy hatalmi rivalizálás nem fűti talán még Farkast sem Péter ellen. Nem sokra tartják. Mégis csúcstartó lesz. A Mindszenty-perben a letartóztatás után 2,5 hónappal születik

meg az ítélet. Rajkéknál 4 hónap, a tábornokoknál 3 hónap, Gröszéknél 6 hét, Kádáréknál már 8 hónap kell ehhez, Péter Gáborék esetében pedig majdnem egy teljes esztendő. Sztálin halála miatt még az is megtörténik, amire nemigen volt példa: akadnak szabadon engedett gyanúsítottak, sőt, háromszor annyi eljárást szüntetnek meg, mint ahány embert bíróság elé állítanak! Soha ennyi bizonytalanság. Páratlan a Péter-ügy abban is, hogy a korabeli politikai perek első számú vádlottai közül vele – azaz a legszerényebb képességű fővádlottal szemben került szóba a legtöbb féle vád – kezdve a trockistától a fasisztán át egészen a közpénz prédálójáig –, őt mégis életben hagyták.

Nem tudni, hogy az ugyancsak moszkovita, volt cseh főtitkár, Slánský 1952 decemberi prágai kivégzése után milyen gondolatok fordulhattak meg Rákosi fejében. Az SZKP döntésképtelen XIX. kongresszusa sem adott eligazítást, hogy mi várható Sztálin után Moszkvában, ahol már pedzegették neki, hogy fiatalítani („zsidótlánítani”) kellene a vezetést. Hátráltatja a Péter elleni vádemelést a „jó technikusok”, főképp az agyonvert Szűcs hiánya, meg az is, hogy a rutinos vállalatok sem tudják, hogy volt főnökeikkel, kollégáikkal szemben mit lehet, mit nem – ezért többségüket be sem vetik.

Péter nemigen volt tudatában, hogy „csupán” kizárható, de valódi bűneiért nem büntethető, hogy lecsukható, de büntetetlen. Amíg ez a pártvezetés létezik, addig az ő bűnössége, bűnrészessége kiderítésére semmi esély, hisz a vádlottak padján Rákosinak, vagy Farkas Mihálynak előtte kellene ülnie, s Kádárnak is körötte – s nem azokért a „bűnökért”, amiért Péter épp rács mögött volt. (Ilyen félbevágott perben nem lehetett sem Pétert, sem Farkast, még 1957-ben sem bűnei szerint elítélni.)

Rákosi nagyon is tisztában volt Péter büntetésének kockázatával. Rendre fel is szólította a gyanúsítottakat: a pártvezetőkről nem beszélhetnek „mert azok félre voltak vezetve”. 1955 nyarán azért török össze Péter kezét, hogy ne valljon Rákosi ellen. 1956 áprilisában is úgy kellett volna feltárnia a koncepciók pereket, hogy figyelmeztették: „Az öregre ne beszéljen!” Akkor miről faggassák? Rákosi a letartóztatás utáni első pillanatban ilyesféle kérdések tisztázására utasította Farkas Mihályt: „1. Mikor az első ujjenyom/at vétel?/ (1931 v. 32). 2. Írja le 1940 alagi kihallg/atását! (hogy viselk. hogy szabad.). 3. Milyen ország titkos szolg. volt beszervezni? 4. Hányszor járt titokban Jugóban? Milyen városban, kihez, milyen cél, mit hozott. 5. Ausztriában? Milyen városban? Kihez? Milyen cél? Mit hoz. 6. Csehoszl... 8. Az izraeli hírszerzés felderítésére mit tett, milyen eredménnyel? 9. Miről informálta a R/ákosi/ titkárságból a felesége.” Aztán a szerető: „Patakiné lakása: hány telefon, hová, ki rendeltette. Mi volt P/ataki/né szerepe? Összekötő? Kém? Pné hányszor járt külföldön? Kik Pné gyanús barátai? Külföldiekkel érintkezett P-né? Mit tud kompromittálót Patakinéről. Mit tud kompr. Bálintról? Hányszor járt külföldön Bál/int/?” Utasította Farkast: hallgassa ki a Rajk-per vádlottját, Brankovot meg Kádárt is Péterről. Keressék meg a Péter Gábort 1931-ben kihallgató detektíveket. Kerítsék elő, hallgassák ki, akik Jugoszláviába kísérték.

– Rákosi megkért, hogy tájékozódjak Péter Gábor felől – említette Vég Béla (1922), a KV-titkárság vezetője –, így már január első napjaiban találkoztam Péterrel, de ott volt Rákosi testőre, a kis Mészáros is. Az nem volt téma, hogy miként készítették elő a különböző pereket, sőt kényesen vigyáztak arra, hogy eltereljék a szót a pozícióban lévő eltársakról. Csak azt feszegették: beszervezték-e a jugoszlávok vagy Horthyék? Péter Gábor ismerte a „műsort”, tisztában volt a helyzetével és játszott a kihallgatókkal: a perek ismert szövegeit szajkózta.

Kihallgatásain egy ideig tehát hárman is képviselték Rákosit. Farkas Mihály mellett biztos nem Vég Béla vagy Kovács István találja ki, hogy éjjel legyenek a kihallgatások, s azt sem, hogy Péter feleségét és a szeretőjét – titkárnőjét – is pofozzák fel. (Ez a hölgy is szabó volt, akárcsak Péter Gábor. A férjét főnöke miatt hagyta el, mert Péter hitegette, hogy elválik, és feleségül veszi.)

Arra, hogy Péter Gábor kém, az egyik bizonyíték, hogy hazahozatta Amerikából a bátyját, a „titkos ügynök” Sámuel, amint azt Vég Béla említette. A félnótás Eisenberger Sámuel betegsége miatt csempésztette haza a PB Rajkkal és Kádárral, mert kellemetlen lett volna, ha az USA-ban kiderül, kinek a testvére. Itthon aztán Sámuel egy szabónál dolgozott a Löwölde tér környékén, s az utcán nem egyszer meztelenre vetkőzött. Testvére után letartóztatták őt is. Mivel voltak tiszta pillanatai, Farkas Mihály úgy vallattatta, mint bárki mást. Sámuel elmondta: Amerikában valami intézetben volt és ott tanították valamire. Ez a kémiskola! Dühöngései pedig azt bizonyítják, hogy rafinált kém.

A közkedveltségnek örvendő Simon Jolánt – Péter Gábor feleségét és Rákosi titkárságának vezetőjét –, a XVI. rendű vádlottat végül két és fél évre ítélték (három hónappal többre, mint Horthy idején három nekirugaszkodásra). Rákosi öt hónapon át bilincsben tartatta őt is. A kihallgatásokon és a tárgyaláson hosszasan csemegezték a kereskedelmi iskolát végzett asszony és a négy elemis tábornok házasságát, hogy Patakiné miatt 1949-ben rövid ideig külön is éltek. A 46 éves asszony bűnül rótták fel, hogy Rákosi Szovjetunióba írt leveleinek tartalmát, a titkársági ülések ÁVH-t érintő témáit – párt- és államtitkokat – közölte a férjével. További bűne a pazarlás, hogy a Gábor Áron utca 36 szám alá költözéskor szétszedette a fűtőtesteket, hogy a függönyöknek szabad esése legyen, 3 szobát újra festetett, 3 ablakot megnagyobbított, a gömbölyű kilincseket szögletesre cseréltette, az úszómedencét átépíttette, hogy az utcára merőlegesen álljon, ne párhuzamos legyen vele. Bár „bűnös magatartását kemény önkritikával illette”, ő az egyetlen, a 18 vádlottat felvonultató tárgyaláson, aki hallgat „Péter Gábor bűncselekményeivel kapcsolatban”. Ez súlyosbító körülmény, pedig az asszonnak és a titkárnőnek joga ezt tennie. Végül 20 hónap után szabadult, s 1956 nyarán felmentették a hamis vádak alól.

A börtönben Péter Gábor nem értesült Sztálin haláláról, de Rákosi, mivel elégedetlen lehet az egy helyben topogással, áprilisban visszahívta az ÁVH-hoz egyik távoli rokonát, Dékán Istvánt, a „nyomozás” vezetésére. Dékán szerint a vizsgálatot a Rajk-utóperek mintájára kell folytatni, az újabb bűncselekményeknek a régiek „talaján kell kinőni”/ük/. Ebből a televényből kihajthatott volna az is, hogy Péter Gábor Rajk László embere...

Kifürkészhetetlen bűnrészesség

A magyar pártfőtitkár, és jobb- meg balkeze, Gerő Ernő, s Farkas Mihály is meg volt róla győződve, hogy Péter Gábor a börtönben van a legjobb helyen. Sőt, bűnösnek is tartották. Letartóztatásakor Hegedűs András (1922) kétkedett, mire Rákosi Mátyás állítólag megmutatta neki Sztálin levelét, és azt is megemlítette, hogy a házkutatás során találtak egy fényképet, amelyen Péter Gábor Allen Dulles társaságában látható. Már pedig Rajkék bűnösségére is az volt az egyik „bizonyíték”, hogy Dulles, az USA európai (berni) hírszerző szolgálatának a vezetője, s ez cáfolhatatlanul igaz. Rákosiék szentül hitték, hogy aki Dulles ottléte alatt megfordult Bernben, az amerikai kém. Ő szervezte be a berni emigrációból hazatérő Szőnyi Tibort is, a Rajk-per másodrendű vádlottját. Szőnyi aztán továbbfertőzött. A „duleszitisz” így szedte az áldozatokat. Péter Gábor 1945-ben a magyar háborús bűnösök hazaszállításáról tárgyalt Dules-szel, és akkor készült a fénykép. (Jegyezzük meg: a kémkedés történetében ez lehet az egyetlen emlékkép egy friss kémről és főnökéről: egy szigorúan titkos beszervezésről.)

A házkutatás során Rákosi Mátyás két testőre nem csak ezt a bűnjelet találta. Előkerült három útlevel, egy feleség nevére szóló fegyvertartási engedély. Előkerült még három távcső, bizalmas anyagok, monogramos levélpapír, boríték, indigó, kitépett könyvcímlapok ajánlásokkal. „1db. Mein Kampf, bűnügyi szakkönyv”, 5 indexes Nyíró-könyv, az alagsorban 2 db. vadászfegyver. (A

bizalmas iratok között szerepelt például az összefoglaló jelentés az MTA elnökéről, dr. Rusznyák Istvánról, vagy feljegyzés az olimpiai bajnok Novák Éva és Pierre Gerard esküvői fényképéről.) Elkobozták Péter Gábor tizenöt „lógós” kitüntetését, és egy róla készült „bronz képet”.

Annak idején a magyar háborús bűnösöket Himmler Márton amerikai ezredes hozta Budapestre, s adta át a politikai rendőrségnek. A testvére, Himmler Jakab asztalosmester az ávónak is dolgozott. Péter Gábor megkérte az amerikai ezredest, hogy a határon túl adja fel a levelét a New York-ban élő anyjának és nővérének – csak így tudta kikerülni saját levélcenzúrájukat? –, ő pedig útlevelet adott az ácsmester gyerekeinek Amerikába. A sokat változó vádirat azt rögzíti: „Péter Gábor 1945 és 1946-ban négy alkalommal találkozott Himmler Márton USA hírszerző ezredessel, akivel bizalmas viszonyba került.”

Mielőtt részleteznék a vád forgandóságát, fenntartásaink ellenére is meg kell említeni, hogy a per legintellektuálisabb vádlottja, a jogi végzettségű dr. Décsi Gyula a börtönben írta: ő már 1951-ben megmondta igazságügy-miniszter elődjének, Molnár Eriknek: „ha nem Péter lett volna az ÁVH vezetője, a Rajk-ügyben is legalább három-négyszer ennyi őrizetbe vétel lett volna”. Amikor 1954 májusában felszólították Décsit, tegyen vallomást arról, hogy a Rajk-ügyben mivel vezették félre a pártot, akkor ő megértette, hogy „Péter Gáborra kell fogni azokat az utasításokat és intézkedéseket”, amelyek Rákositól érkeztek. Décsi később mégis elmondta, hogy Péter „nem szerette a provokációs koncepciók ügyeket és lehetőség szerint kivizsgálatlanul nem szeretett befejezni ügyet. Az is tény, hogy amikor a pártból jött utasítás, ...azt minden további nélkül végrehajtatta”. Mindez megerősíti a kétségünket az iránt, hogy a diktatúrák főszereplőinek bűnrészessége felfejthető. Esetünkben is meg kell elégednünk azzal a feltételezéssel, hogy Rákosi, de még Farkas Mihály is bűnösebb volt Péter Gábornál. Gerő és Péter Gábor talán egyaránt bűnösök – ha a „minőség” és a „mennyiség” valamiképp összemérhető. 1956 előtt Kádár kevésbé bűnös náluk, Rajk még kevésbé.

Közvetve Péter Gábor is érintette ezt a témát. 1957-ben elmondta, hogy amikor még hivatalában dolgozott, Rákosi említette neki, hogy az ÁVH napi jelentéseit sok esetben átadta Gerőnek, illetve Révai Józsefnek. Folytatás: „Úgy emlékszem Rajkra, mint aki kedvelte a koncepciókat, és határozottan állítom, hogy már ő is adott utasításokat verésekre, kényszer alkalmazására... Igaz ugyan, hogy Rajk belügyministersége idején az Államvédelmi Hatóság osztályellenséggel szemben harcolt.” Jó barátjáról, az 1957-ben már országvezető Kádárról azt mondta: „sokkal passzívabb volt, ritkán járt nálunk, és a konkrét ügyek irányításába nem folyt bele. Soha verésre, sanyargatásra, fenyegetésre utasítást nem adott. Úgy éreztem, idegenkedik a törvénytelen eszközök alkalmazásától”.

Lehet, hogy az ávéhások Péteréken verték le a bűneiket. Ugyanis Décsi szerint durvábban bántak velük, „mint amilyen bánásmód, bármikor azelőtt, az ÁVH-nál előfordulhatott”. Ő elfeledkezhetett Szűcsék – és mások – agyonveréséről, mi nem. Péter Gábor elmondta, hogy öt hónapig akkor is rajta volt a bilincs, amikor a lázát mérték. Fel sem állhatott. A lába úgy beledagadt, hogy a cipőjét nem lehetett lehúzni. Mindig éjjel 10-től 3-ig folyt a kihallgatása. 1957-es perújítási kérelme szerint 32 hónapig volt szigorított magánzárkában. Előadta, hogy súlyos tüdőbeteg, huszonhatszor volt tüdővérzése, fogsága alatt lett gyomorbeteg, állandóan étvágytalan. Hónapok óta tart az altatókúrája, négy óránál többet mégsem alszik. Fogai romlanak, hat műfogát kapott. Világításnál már szemüveggel sem tud olvasni. (Jegyezzük meg, hogy – büntetésből? – hosszú életet élt.)

1953. június 15-ig (a „szovjet elvtársak” megérkezéséig) jugoszláv–amerikai kémtevékenység, és cionizmus miatt folyt Péterék ellen a vizsgálat. Amint Décsi Gyula vallotta: ekkor elesett a kémkoncepció, de megmaradt a pszichikai kényszer: „Farkas Mihály, Farkas Vladimir és különösen Rákosi Mátyás nevét említeni sem lehetett”. Péter Gábor: a szovjet elvtársak sem engedélyezték, hogy azokról a törvénytelenésekről beszéljen, amelyeket „főként Rákosi és Farkas Mihály követtek el, illetve az ő utasításukra lettek elkövetve”. Még 1953 októberében is azzal fenyegették, ha nem ismeri el, hogy titokban járt Jugoszláviában, akkor tovább rohad. (Décsi szerint még a legfőbb ügyész is veréssel fenyegette őt pár héttel a tárgyalás előtt.)

Utólag is barkácsolták az eljárást: az ítéletből, de a vádiratból is fekete tussal kihúztak néhány sort. Dr. Major Ákos – az 1957-es perújítási védőbeszédben – háromféle védelképzelést említett. Az 1953. januárít (árulás, kémkedés), az 1953. júliusit (ezt Gerő-féle anyagi vádnak nevezi), és az ugyanekkor keletkezett politikai koncepció, mely szerint Péter Gábor és bandája rontotta el a jó viszonyt a testvéri jugoszláv néppel.

Még Péterék ítélete előtt (1953 novemberében) úgy döntött a PB, hogy a furcsa hármas: Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Nagy Imre összegezze a Péter-ügy tanulságait. Ez az első kísérlet arra, hogy Péterre és „bandájára” hárítsák a felelősséget a törvénytelenésekért. Am tudomásunk szerint az összegezés – talán épp e hármas fogat „furcsasága” miatt – nem készült el: 1954 februárjában csak kijelölték a bűnbakot. Az adminisztratív osztály vezetője által jegyzett PB-jelentés szerint a törvényteleniséget, az erőszakot, a vallomások meghamisítását Péter és társai „rendszeresítették”, sőt: az „ellenséges elemek gyűjtőhelyévé tették” a hatóságot, azaz az ÁVH-t. Két kézzel szórták az állam millióit, korruptak voltak. „Avantgardista szellemet terjesztettek”, és ennek örvén kivonták az államvédelmet a pártellenőrzés alól. „Becsapták, és galádul félrevezették a pártot.” (A PB-ülésem hozzászólt: Gerő, Farkas, Ács, Földvári, Rákosi Mátyás.) Elindult tehát a manőversorozat, amiben – ha áttételesen is – a főbűnös, azaz Rákosi Mátyás képviselte a vádat.

A „Péter-banda” első ítéletét a Jézuska hozta 1953. december 24-én. A hadbírószék zárt tárgyalásán az altábornagyot életfogytiglani, a többi 17 vádlott közül Csapó Andor ezredest, az ÁVH gondnokát ugyancsak életfogytiglani, dr. Décsi Gyula, igazságügy-minisztert kilencévi, Princz Gyula bv. alezredest, a verőcsoport korábbi vezetőjét nyolcévi, Péter titkárát, Kovács József av. őrnagyot hétévi, Péter Gábor titkárnőjét és szeretőjét, Pataki Ferencné av. századost négyévi, Péter Gábornét, Rákosi volt titkárnőjét két és fél évi börtönbüntetésre ítélték. Péter Gábor és öt társa fellebbezésére a Katonai Felsőbírószék alig változtatott a büntetéseken. Am a tipikus végrehajtó Péter Gáborról 1954 januárjában – Rákosi fél évvel korábban elhangzott, törvénytelenítéseket beismerő önkritikája után – a bíróság megállapította: „Nem vitás, hogy minden törvényteleniségért, minden visszaéléstől elsősorban ő tartozik felelősséggel.”

A szorgalmas Gerő csupán két hónappal az ítélet után készítette el az MTI közleményt – amibe Rákosi Mátyás szúrta bele a törvényi hivatkozást –, így a lapok 15 hónapos késéssel adták hírül Péter Gábor és társai letartóztatását, és ezzel egy füst alatt az „államellenes és népellenes” bűntevők ítéletét is. Ilyen slamos volt az egész eljárás. Péter Gábort és társait 1953. január elején tartóztatták le. Az előállítási parancsot augusztus 7-én is csak félig állították ki. Előzetes letartóztatásukat tizenegy hónapos késéssel, decemberben rendelte el dr. Czákó Kálmán legfőbb ügyész. Péter Gábor ekkor ismerte meg a vádiratot, s úgy gondolta, felesleges védőt választania.

A vádirat megszerkesztése azért tartott majdnem egy évig, mert túl kegyetlenül elítélni sem merték őket. Mindent tudtak egymásról. (Péter Gábor véreben volt, hogy közel tartja magához a kártyát. Ismerőse, Libik György, 1989-ben megkérdezte tőle, hogy amikor lefogták, mondta-e, hogy kitől kapott utasítást mindarra, aminek az elkövetésével vádolták. „Ugyan minek mondtam volna? Hisz ezt mindenki pontosan tudta. Én is tudtam, hogy ők tudják, ők is tudták, hogy én tudom, és Rákosi is tudta, hogy sem ők, sem én nem fogunk semmi ilyesmit firtatni.” Ez a hősi póz azért Rákosi hatalmának a végéig sem tartott ki.)

A vádirat és az ítélet szerint Péter Gábor az orránál fogva vezette a pártot rémisztő ügyek tucatján át. Annak a Rákosinak járt túl az eszén, aki őt műveletlennek tartotta, s a akinek ő maga ki volt szolgáltatva. Kettőjük kapcsolatát, úr és szolga viszonyát a hétpecsés

títkok – a gazemberségek – tették rendkívülivé. Már Décsi is említette, hogy Péter Gábor fessegette a szolgálai alázat kereteit. 1957. május 10-én azt állította: amikor megtudta, hogy a Rajk-ügyben „konceptiók jegyzőkönyveket vesznek fel”, előbb Rákosinál, majd Jevdokimenkó ezredesnél, végül Belkin altábornagnál tiltakozott. „Ezért az ügy vizsgálatából Rákosi Mátyás engem kikapcsolt és a vizsgálat irányítását ő maga vette kézbe, és Szűcs Ernő és Belkin altábornagy útján irányította”. Másik kihallgatásán: „Rákosi azért hagyott ki a Rajk-ügyből, azért nem bízta rám a Kádár-ügyet, mert tudta, hogy velem nem koncepciózhat... Ezt nemcsak Rákosinak adtam tudtára, hanem megírtam Moszkvába is”.

A gondolkodónak nem nevezhető Péter Gábor, aki a politika egy különleges dimenziójában mozgott igazán otthonosan, úgy tudta – vagy azt akarta elhitetni –, hogy egy jótételeért tartóztatták le, s nem habókra. A „Mi az igazság?” című 1956-os beadványában is állítja, hogy Rákosi a Moszkvába küldött „óvó levél” miatt fogatta le. Ebben a levélben jelezte: „A Rajk ügyben erőltetés folyik. (Szűcs belekevert elvtelen dolgokat is.)” Szerinte a letartóztatása előtti napon kapta vissza a levelet Rákosi Berijától, s ezért fogatta őt le „a becsületes kommunista Simon Jolánnal együtt”. Péter eme jócselekedetének nem került eddig elő a bizonyítéka. Bár Péter szavahihetősége is csekély, az tény, hogy Rákosi Mátyás elvette tőle a Rajk-ügyet. Péter kapálózott, és szerinte több alkalommal is megemlítette, hogy szeretne elmenni az ÁVH-tól. „Azt válaszolta Rákosi, na és mit gondol, ezt a hitközséget könnyű vezetni? (Ezt a pártra értette.)”

Csak az igazságot ne!

De térjünk vissza a bűnáthárításhoz, a Péter Gáborék elleni eljáráshoz. Nehéz egy bűnügyet úgy vizsgálni, hogy jaj, csak az igazság nehegy kiderüljön. Nem lehetett Péter Gábort és társait túlságosan hergelni sem, hátha minden reménytelenség ellenére valamelyik kipakol. (Péter jelezte a tárgyaláson, hogy van egyéb mondandója is, de nem hallgatták meg.) A per központi témája végül az lett, hogy Péterék „mérhetetlen személyes igényeik kielégítése érdekében éveken keresztül óriási mértékben fosztogatták és pazarolták a társadalmi tulajdont”. Őket ezzel kábították, a pártvezetést pedig azzal, hogy Péterék „az államvédelmi munkában súlyosan törvénytelen módszereket honosítottak meg, ezáltal tudatosan népellenes irányban fordították el az állam büntetőpolitikáját”.

Az eljárás képtelenségét mutatja, hogy Péter Gábor mellett az ÁVH gondnoka, Csapó Andor kapott még életfogytiglani büntetést, hogy ő volt a másodrendű vádlott, pedig semmi köze nem volt a kihallgatásokhoz, a perekhez. Őt is Rákosi Mátyás testőre vette őrizetbe, s hamarosan kiderült, hogy jugoszláv és cionista kém, és a „felső” kapcsolata Péter említett testvére, az elmebeteg Eisenberger Samu. Csapó Andor 1954 augusztusában leírta bűneit. Eszerint a kormány rendeletére, azok a tőkésék, akik üzemeiket, vállalataikat (vagyonukat, ékszeireiket – P. Á.) átadták, útlevelet kaptak. Az átvételt Vas Zoltán (akkor a Gazdasági Főtanács főtitkára, majd a Terhivatal elnöke – P. Á.), Péter Gábor és helyettese, Szűcs ezredes igazolta. Csapó szerint az „útlevelakcióból” épült a Korvin Ottó Kórház, az Istenhegyi és a Cinege úti gyereküdülő, a dobogókői, a mátrafüredi, a lellei, a gödi, a mátraházaai üdülő, az Aradi utcai, a Kárpát utcai, a Benczúr utcai, a Bajza utcai nagygarázs, a határórság Hungária körüli laktanyája. A párt részére ebből készült az Apostol utcai, a tihanyi vendégház, a Cserje utcai gyermekotthon, a Szabadság-hegyi pártiskola, és 55 villa különféle célokra. Csapó azt állította, hogy Vas Zoltán gyakran ő előtte referált Rákosinak, hogy kinek „a lakásigényét elégítette ki útlevelből”. (Mivel Vas túl szabadon bánt a pénzzel, a párt 1952 végén felállította ezen ügyek intézésére a beszédes nevű Minőségi Karbantartó Vállalatot.)

Csapónak azt kellett vallania, hogy 3 milliót Péter Gáborra és barátaira költött. Arra a kérdésre, hogy kik voltak ezek a barátok, azt kellett felelnie: „Kádár, Donáth, Haraszi, Losonczy, Kállai és Zöld” – négy elítélt, egy halott. Péter Gábort kompromittálni kellett, ezért Csapó – noha antialkoholista volt –, azt vallotta a főtárgyaláson: „kurvás, buzeráns és iszákos voltam, naponta nagy pohár bort ittam tisztán és szeretőt tartottam, pazarló, költséges életmódot folytattam”.

A Hatóság „gazdasági” tevékenységéről, álljon itt még egy leltár. 1950 őszén Rákosi Mátyás agyonverette hajdani Csillagbörtönbeli csicskását, Péter Gábor helyettesét, a titokzatos szerepű, moszkovita Szűcs Ernőt. Szűcs letartóztatásakor leltárt vettek fel a nála talált tárgyakról. Ebben szerepelt: 142 aranynak látszó lánc, 4 aranynak látszó fonatretikül, összesen három és fél kiló. 66 aranynak látszó szelence: 7 kiló 20 deka. 887 gyűrű, jegygyűrű, karkötő kövekkel is. 12 kiló törmelék arany. 1361 aranynak látszó pénzérme: 8 és fél kiló. 64 karóra. 700 ezer forint, több mint 100 ezer dollár. Ezüsttomb 57 kiló. Aranynak látszó tárgyak 44 kiló; ezüstnek látszók 81 kiló.

Noha az ÁVH darálóján átment jó pár politikai bizottsági tag, meg a vezérkar fele, az első vádiratban és az első tárgyaláson nem esik szó az ő ellenük elkövetett justizmorról. Az 1953-54-es ítéletekben nem szerepelt Rajk László, Pálffy György, Sólyom László vagy Kádár János neve. Az áldozatok említésének még nem jött el az ideje. Az ő rehabilitációjuk csak Péterék ítélethirdetése után kezdődött. A perben Rajkék helyett például egy telefonközpontos sorsát ecsetelik, akinek az volt a veszte, hogy nem tudta Péter Gábornak kapcsolni Rákosit. Minél jelentéktelenebb volt egy eset, annál bátrabban boncolták. Péter Gábor és 17 társának a pere végül is kudarc lett. A Rajk-perhez képest tyúkper, nem politikai esemény. Nem is annak szánták: fölöttük a hadbírószak titokban mondta ki az ítéletet. A zárt tárgyalás anyagát, a szokássá vált módon még a párttestületek sem ismerhették meg.

Bűneinek többségét Péter folytatólagosan követte el.

„Népellenes büntet”: a horthysta detektív felszólítására, hogy írjon valamilyen szöveget, a következőket írta: „»Aki beteg, ne vegyen részt a munkásmozgalomban.« Ezzel lényegében elárulta magát a nyomozók előtt.” A háború után a kezébe került gyávaságának ez a bizonyítéka és megsemmisítette. 1940-es lebukása során, verés hatására a felesége szemébe mondta, hogy „ő gépelte le a szóban forgó röpiratot”. De nem rávallott, nem feladta Simon Jolánt, hanem csupán a tudomására hozta: a gépelés már kitudódott, emiatt ne veresse magát.

„Hűtlenség büntette”: szoros kapcsolatot épített ki a „jugoszláv hírszerző szervek képviselőivel... Többek között jelentést adott... Nagy Ferenc és Mindszenty József ügyéről... Brankov az UDB központba küldött jelentéseiben Péter Gábort »Bogdán« fedőnévvel jelölte és jó hírforrásként jellemezte”. (Amiatt nem vádolták, hogy a jugoszlávoknak tömegesen adatott át magyar állampolgárokat, akik ott állítólag „háborús bűncselekményt követtek el”.)

„Halált okozó súlyos testi sértés büntette”: utasítására beosztottai agyonverték a Szűcs testvéreket. (Erre a sorsra jutott – többek között – az ÁVH-n épp ekkor Péter rokona, Lusztig Gyula is.)

„Hivatali hatalommal való visszaélés büntette”: tiszteletlen rendőrtisztek lecsukása; egy svájci polgárnak szép kocsija volt: internálták; a hatvani telefonközpontos vagy a lókúti robbantás ártatlan gyanúsítottjai is erre a sorsra jutottak stb.

„Személyes szabadság megsértésének büntette”: utasítást adott Bálint István orvos ezredesnek: dr. Janikovszky Béla ezredes volt feleségét szállíttassa elmeegógyintézetbe, hogy ne zaklassa a volt férjét.

„Külföldre szökés elősegítésének büntette”: Szűcs Ernő és Csapó Andor „398 tőkés és egyéb osztályidegen személy részére adtak

ki útlevelet, akik ezért nagy összegű pénzt, ingatlanokat és egyéb értéktárgyakat bocsátottak az ÁVH rendelkezésére... 15 milliót kórházépítésre és egyéb hasznos célra fordítottak és kb. 3 milliót pedig személyes szükségletekre elpazaroltak”. (Nem került szóba, hogy Gerő és Vas utasítására a pénzből jutott ajándék a párt külföldi vendégeinek is.)

„Társadalmi tulajdon elleni büntett”: állami pénzből fényűző villaépítés magának, két villa Pataki Ferencnének. Ruhák és fogyasztási cikkek magának, ruhák és ékszerek a szeretőnek. (Villaépítés RM öccsének, Zoltánnak, s Vas Zoltán nővéreinek, szeretőjének stb.)

Mint említettük, 1953 decemberében Péter Gábort életfogytiglani börtönre ítélték annak megállapításával, hogy „elsősorban azért züllött el, mert nem támaszkodott a pártra... még a sajtót sem olvasta”. A Markó utcai fegyházban a verőcsoportot vezető Princz Gyulával együtt kapott egy „lakosztályt”.

Pártkassza útlevelelől

A terjedelmesen taglalt anyagi ügyekre azért kell kitérni, mert ezekből kiderül, hogy a háború után, a többpártrendszerben miképp tartották fenn a Magyar Kommunista Pártot. Csapó Andor szerint Vas Zoltán már 1945-ben közölte vele, hogy akárcsak a Szovjetunióban (?), nálunk is a politikai rendőrség fogja intézni a párt bizalmas anyagi ügyeit. A fedezetet a tőkésnek eladott útlevelek adták. Feri Sándor, a párt jogásza valutáért árulta őket. Szűcs Ernő bevonta a villákat is a fizetőeszközök körébe. Feri Sándor pedig beszerzett két ügynököt a kivándorolni akaró „tőkés” felhajtására. Az egyik ügynök, Reiter Sándor megszerezte a Szász-szanatóriumot, amiből a Korvin Ottó Kórház lett. (Reiter az üzletelés végén leadta a saját házat is, és úgy távozhatott, hogy repülőgépre szállás előtt a poggyászát nem vizsgálták meg.) Csapó szerint ekképp teremtették elő a politikai rendőrség és a párt költségeinek egy részét. Többek között emiatt vonták ki a hatóságot az ellenőrzés, különösen a koalíciós ellenőrzés alól. (Hogy, hogy nem, a hatalomátvétel után, 1949-ben az Állami Ellenőrzési Központ mégis vizsgálta az ÁVH gazdálkodását. Péter Gábor tudatta az ellenőrrel, hogy a cégnek titkos kezelésű pénze is van. Ezzel nem foglalkoztak. Igaz, nem is tudtak volna, mert nem volt könyvelés.)

1949 végén megszűnt az útlevel-manipuláció. Az új belügyminiszter, Kádár János közölte Péter Gáborral: nem kívánatos, hogy az ÁVH ilyesmivel foglalkozzon, ezek az ügyletek a párt számára is hátrányosak lehetnek. (Ekkor már az államkasszából is lehetett pénzt szerezni.) Ennek ellenére, Szűcs letartóztatásáig, vagyis még majdnem egy éven át, tőle kapták a pénzt. Csapó nem ismerte ennek az eredetét, de tudta, hogy az ÁVH-nak is voltak vállalatai. Szűcs Ernő „hagyatékából” 700 ezer forint jutott nekik. Aztán 1951 végén megalakult a X/4. sz. konspiratív gazdasági osztály 20 millió forintos költségvetéssel (durván tíz játékfilm gyártási költsége).

Noha az útleveleket Péter Gábor adatta ki, Vas Zoltán is tőle kérte őket, az 1957-es perújításkor is tagadta, hogy tudott volna az erről az üzletről. Arra viszont emlékezett, hogy Bíró Zoltán (Rákosi öccse), Czottner Sándor, Piros László (miniszterek), Horváth Márton (a Szabad Nép vezetője) és mások is ebből a pénzből kaptak lakást. Péter Gábor tagadta, hogy ő utasította Csapót arra, hogy ne könyveljen. Semmiféle anyagi juttatásról nem akart tudni, kivéve azt az esetet, amikor Kodály Zoltán és Kisfaludy Strobl Zsigmond elpanaszolta neki (?), hogy nem lehet tüzelőt kapni, mire küldött nekik. Rákosi viszont utasította, hogy „a nagyobb politikai ügyekben eredményesen dolgozó” ávéhásokat, bírákat és ügyészeket, jutalmazza meg az ÁVH bizalmas alapjából. Kihallgatói nem kérdezték, akkor hát honnan volt külön pénzük. A tábornok e nélkül is kinyilvánította: mindig ellenezte, hogy az ÁVH „érdekkörön kívül eső” anyagi ügyeket intézzen.

A letartóztatott ÁVH vezetők 1957-es bűnlajstromán is szerepel, hogy az így, vagy úgy szerzett villákban „magukhoz vettek” pár hanglemezt, siléct, táskairógépet stb. A hírhedt verőcsoport vezetője, Princz Gyula azt vallotta, hogy 1949-ig rendszeresen kaptak ruhaneműket, bútorokat a „rászorult ÁVH-dolgozók” a „disszidálásból visszamaradt ingóságokból”.

Péter Gábor szerető-titkárjének, Pataki Ferencnének kiutaltatott – „csak úgy, mint más ÁVH-alkalmazottnak” – egy kétszobás lakást, aztán engedélyezte, hogy a hétvégén egy Normafa utcai villában töltsen. Üresen állt: „Pénzbe nem került.” Mivel titkárja „a legbizalmasabb dolgokat vezeti”, az államnak megéri, hogy szombat-vasárnaponként ne kerüljön idegen társaságba. Ám Patakiné kifogásolta, hogy a konspiratív lakáson nincs az utcára ablak, mire nyitattak. Aztán a villát állítólag át kellett adni Rákosi Mátyás sógornőjének. Csakhogy időközben Patakinének annyira megtetszett, hogy a Mártonhegyi úton fel kellett húzni a másolatát, úgy, ha hazamegy, „ne vegye észre, hogy egy másik villába került”.

Péter: „Patakiné nemcsak a titkárjóm volt, ő az illegitimitásban is három évig mellettem dolgozott. Patakinénál soha nem voltam a lakásában, sőt a villájában sem.” A vádirat szerint Patakiné Péter Gábor személyes szolgálatán kívül semmiféle érdemleges munkát nem végzett. „Nagyfokú primitívsége az egyetlen enyhítő körülmény.” A sértő minősítés ellenére elkoboztak tőle három vagy négy „aranyak látszó” karóráját, de még kereszttel ékesített nyakláncot is.

Központi helyet foglalt el a vádiratban a „banda” szadizmusa, embertelensége. A verés alkalmazását népellenes büntettnék minősítették, a Szűcs testvérek agyonverését, halált okozó súlyos testi sértésnek.

Szálasít ne üssék

Az első ítélet szerint Péter Gábort már 1945-ben „felszólították a verések megszüntetésére”. 1957-ben viszont azt vallotta, hogy „Rákosi Mátyás már 1945-ben nyomatékosan felhívta a figyelmemet, hogy az ellenséget gyűlölni kell és emlékeztetett, hogy a Horthy-rendszerben velünk, kommunistákkal szemben milyen durva, kegyetlen kényszer alkalmaztak.” Princz Gyula szerint „kezdettől fogva rendszeres volt az őrizeteseik verése és bántalmazása. Ebben mindenki részt vett és azt úgy végezték, hogy annak még halálos áldozatai is lettek”. 1945-ben sem általában a verések ellen volt kifogás, csupán Gerő figyelmeztette őket, hogy „Szalasiékat ne bántalmazzák”, mert az amerikaiak nem fogják kiadni a többi háborús bűnöst. A kulákok verésére 1946-47-ben szerveztette meg Rákosi Mátyás Péter Gáborral, a Réh Lajos vezette, 25 fős verőcsoportot. Péter azt állította, hogy Réh egypéldányos – feltehetően a „zsiros parasztok” verését részletező – jelentését minden esetben Rákosinak továbbította. 1949 tavaszán Rákosi Mátyás javaslatára – közvetlenül Farkas utasítására – felállították a második verőcsoportot. A vezetőjük Princz Gyula. „Engem csak arra a célra vettek igénybe, hogy egyes őrizetéseket parancsra megverjek.” A politikai rendőrségen immár száz embernek az volt a munkája, hogy helyben hagyja, akire rámutattak benn – vagy kinn. Noha a titkos berkekben Princz neve híresült el, Péter szerint a Réh-csoport volt a durvább. Csak néven nevezni nem lehetett a dolgot. Rákosi Mátyás azt ajánlotta, hogy „bántalmazás helyett kezelés” kerüljön a jelentésekbe. A Réh-csoport ezt a kifejezést használta. Társai (pl. Károlyi) úgy említették, hogy „foglalkoztam” Rajkkal, Mód Péterrel stb. Bár Péter Gábor azt állítja, hogy a cégnél nem volt rendszeres a „bántalmazás”, 1951-ben mégis betiltotta. Azt állítja, hogy erre napiparancsot adott ki. Nem említette, hogy a verőcsoportokkal mi lett, csak azt hangoztatta, hogy több államvédelmi tisztet felelősségre vontak, sőt néhány bíróság elé került a napiparancs megszegése miatt.

A tagadásokba, ellenmondásokba keveredő Péter Gábor bevallotta „három-négy esetben” ő is adott egy-két pofont, de fasiszta bűnözőknek, akik „erre igen rászorultak”. Bálint László „jugoszláv emberrabló” (és hozzátartozói) megveretésében bűnösnek érzi magát. De Bálintot – akinek például a heréjét szurkálta – mégiscsak halálra ítélték és kivégezték.

Princz Gyula: Farkas Mihály kijelentette előttünk, hogy Rajk László és társai a legsúlyosabb trockisták, és az Államvédelmi Hatóság életében először állunk ilyen komoly pártellenes bűnösökkel szemben. Farkas Mihály levetette a kabátját és nekigyürkőzött maga is, hogy részt vesz a verésben, de figyelmeztették, hogy ez nem illik hozzá. „Rajk első verése nem volt súlyos”, „mi magunk is meg voltunk rendülve, hogy Rajkot kell bántalmazni”. „Az őrizettest hasra fektettük, zokniját szájába tömtük, hogy ne tudjon kiáltozni, és talpait gumibottal vertük, amikor a verést rövid időre megszakítottuk, ugráltattuk, hogy a lábai ne dagadjanak meg... Papok fenyítésénél áramot vezettünk egy rézfeszületbe és azt meg kellett csókolnia.”

Princz szerint Faludi volt az ÁVH-n az egyik legnagyobb verő. Ő mindig maga végezte ezt a feladatot. Saját kedvtelésből is. Kovács József szerint Farkas Mihály, Péter Gábor és Piros László is verték az őrizeteseiket. Péter Gábor titkára mindezt már 1953-ban is elmondta volna, de Boda György ezredes – Rákosi Mátyás testőrségének vezetője – Rákosira hivatkozva közölte vele, hogy „csak Péter Gábort nevezem meg, mint aki a verésre utasítást adott”. 1953 végén viszont azt állította, hogy Károlyi utasította. Ám az is igaz, hogy „Péter Gábor égő cigarettát nyomott egy őrizetes arcába”. Bálint Lászlónak Péter Gábor túvel szurkálta a talpát és a heréjét, hogy a vér kiserkent belőle.

Princz: „Miután ebben a körben az utasítások Rákositól, Farkas Mihálytól, Péter Gábortól származtak, az ő személyük biztosíték volt arra, hogy amit mi teszünk, azt a nép érdekében tesszük és én a legjobb hiszemben teljesítettem a tőlük kapott parancsokat.” Csak dr. Pál Ákos halála után rendült meg a bizalma. Pál, akit a jogerősen életfogytiglanra ítélt, majd mégis kivégzett Deszkás halála, és a Szűcs testvérek agyonverése után követett el öngyilkosságot (1950?), Princznek azt mondta, hogy a megtörtént esetek törvényellenesek, koholmányok és őket fogják benne hagyni a pácban. A kiút, a halál. Péter Gábor is tisztában volt azzal, hogy koholmányokat hajtanak végre, hisz a Rajk-ügy idején Princz előtt mondta Belkinnek, hogy Rákosi már azt is követeli, hogy Rajk valjalla be: őt is meg akarták gyilkolni.

Péter Gábor szinte mindent tagadott. Ő csak Farkas Mihály vagy Rákosi utasítására rendelte el bárki a verését. A szembesítés során meghazudtolta Justus Pált, Mátyás Lászlót, Cseresznyés Sándort, Oszkó Gyulát, Földi Ivánt, Major Frigyeszt, Vándor Györgyit, Jándy Gézánt, Szász Bélát, Szakasits Árpádot, Schiffer Pált, Ignotus Pálnét, Berkesi Andrást, Donáth Ferencet.

A mentőangyal

1953 júniusában, Moszkvában, a törvénytelenység megemlékezésével az ingát meglökték, csak az volt a kérdés, mikor kaszabolja le Rákosit. 1954 májusában ugyancsak Moszkvában Hruscsov Rákosit tette felelőssé azért, hogy sok ártatlan embert elítéltek, „igaz, hogy egyik-másikra innen kaptak ösztönzést”. Helytelenítette Rákosi nézetét, hogy „a letartóztatottak addig üljenek, ameddig nem tudják ártatlanságukat bizonyítani”. „Férfias bátorsággal kell hozzányúlni ezekhez a kérdésekhez, és meg kell gyorsítani az ártatlanul elítéltek szabadlábra helyezését és rehabilitálását.” Végül a fából vaskarika: „A hibákat úgy kell kijavítani, hogy ne rombolják le Rákosi elvtárs tekintélyét, mert ez a párt tekintélye is.” Vorosilov harminc szem közt azt javasolta, hogy a törvénytelenégeket kenjék az ÁVH lecsukott vezetőjére. „Úgy kell ezekről a hibákról beszélni, mint amelyeket Péter Gábor követett el” – mondta, de mint láttuk erre a lehetőségre Rákosiék maguktól is rájöttek.

Ezután Gerő két hét alatt jelentést készített a politikai elítéltekről. Megállapította: a fontosabb esetek csoportosak – ám ebből nem vont le semmi következtetést. Rajk László és társai ügyben elítéltek 94 főt (az 1962-es felülvizsgálat szerint 97 főt, s internáltak 39 személyt). Az internálótáborok felemás felszámolása után, 1954 nyarán kezdtek megnyílni a börtönkapuk is. A július 22-én szabadon engedett Kádár Jánossal két nappal a szabadulása előtt feljegyzést írtak a Rajkról. S ő azzal kezdte, hogy a Rajk-pernek nem volt alapja. Ez akkor is súlyos kijelentés, ha hallgatott a saját szerepéről, ha a felelősséget az imperializmusra és Péter Gáborra hárította.

A közvélemény azonban kezdte emlegetni a felelősségre vonást – tekintet nélkül „személyre és funkcióra”. 1954 novemberében jelent meg a BM-közlemény, hogy a Rajk-perben fel sem használt, el sem ítélt, amerikai Noel H. Fieldet, a „koronatanút” szabadlábra helyezték. Csak azért hozták nyilvánosságra, hogy közölhessék: menedékjogot kért és megkapta. (Az, hogy a tragikus sorsú Field másodrendű szovjet ügynök volt, csak jóval magyarországi halála után derült ki.) Field menedékkérésének amerikai hatását nem ismerjük. Itthon viszont a DISZ KV Egyetemi Ifjúsági Osztálya felvilágosítást kért a KV-től a magyar–jugoszláv viszonyról. Arról, hogyan értékelik a Rajk-per, miután az összekötő Field kiszabadult. Az MNDSZ kérdése: „Vajon Rajkot megérdemelten húzták-e fel?”

1955 júniusában a pártvezetés titokban rehabilitálja Rajk Lászlót. Augusztusban Rákosi kijelenti: „A jugoszlávokhoz való viszony további megromlásában és elmérgesedésében nagy szerepet játszott a Berija, Abakumov és magyar cinkosaik, Péter Gábor és bandája által konstruált Rajk-per”. Hegedűs Andrásnak talán a Varsói Szerződés politikai testületének moszkvai tanácskozásakor, egy moszkvai esti sétán Rákosi kijelentette, azt hiszi, hogy neki mennie kell. „Hibát követtem el, hogy nem biztattam.”

De Rákosi még mindig szalmaszálak után kapkodott. Péter Gábor ügyében 1955 júliusában valami tárgyalásfélét tartanak (iratait nem ismerjük), ahol ő állítólag átadta a jelenlévő pártvezetőknek „Rákosi bűnei” című huszonnyolc oldalas írását. „Ezt Gerő Ernő elsikkasztotta”. 1955. augusztus 15-én Pétert a Gyűjtőfogházból a Gyorskocsi utcai börtönbe szállították. Itt „olyan sanyargatásoknak vetettek alá hónapokon keresztül, hogy majdnem belepusztultam”.

Rákosi Mátyás 1956 március végén Egerben kijelenti „a Rajk-per provokáción alapul”, majd május 18-i utolsó sportcsarnoki fellépésén nyíltan beismeri „hibás vagyok én magam is”. Végül 1956. július 21-én a szovjetek felszólítására lemond és a Szovjetunióba távozik. Október 6-án Rajk Lászlót és társait újratemetik.

Ekkor derül ki: vitatható, hogy Péter Gábor besúgó és kém. A forradalom zűrzavarában, november elején azt nyilatkozza a Magyar Honvédben: „Nem érzem magam bűnösnek és várom az új tárgyalást.”

1957-ben ez is szóba kerül, mire ő szóban és írásban is felelmegeti, hogy a fasiszták ellen együtt harcolt Kádár Jánossal, a legnehezebb időkben úgy dolgoztak együtt, mintha ikrek lettek volna – s kéri a szabadlábra helyezését. Kádár Jánosné állítólag azt mondta Péter feleségének, hogy „Péter Gábor nem felelős a régi elvtársak üldözéséért”. Eldicsékszik: bár Rákosi háromszor is utasította Kádárné őrizetbe vételére, ő ezt elhárította, mert semmi terhelő adat nem volt rá nézve. Azt írja, nem véletlen, hogy az „én legális lakásom falára került fel először a 25 éves Horthy rendszer után, hogy megalakult a Kommunista Párt”.

Mintha csak taggyűlésen lett volna, a harmadik, 1957 májusi tárgyalását is azzal kezdte, hogy a felesége járt Kádár Jánosnál, aki azt mondta, nem fogja megengedni, hogy a régi kádereknek súlyosabb bántódása essen. Péter Gábor nem csak a katonai perekért, hanem a Kádár-ügyért is Farkas Mihályra hárította a felelősséget, amiről Kádár is tudta, hogy hazugság. Péter azt állította, hogy ő a Kádár elleni vizsgálatban sem vett részt, mert érezte, hogy erőltetett dologról van szó. A per után Rákosi megkérdezte tőle, hogy mit csinál a Kádár a börtönben. Olvas, tanul. Rákosi erre azt mondta, küldje kőbányába, ő azonban ennek nem tett eleget. Vagyis, ha

nem ő az ÁVH vezetője, „ma Kádár nincs az élők sorában”. „Nehezen, de meg tudtam akadályozni”, hogy Rákosi felakasztassa Marosánnal együtt. (A siralomházban Marosán súlyos idegállapotban volt, szeretett volna élni. Péter ajánlotta neki, hogy írjon Rákosinak, ő majd kézbesíti. Ez a levél nem került eddig elő, és a korántsem szűkszavú Marosán sem tett róla említést terjedelmes életrajzi kötetében. Ám Péter szerint ennek a húszsoros levélnek köszönhető, hogy életben maradt.)

1957-ben tehát létezett Magyarországon két ember, akik Péter Gábornak köszönheték az életüket. Véletlenségből épp a két első ember: Kádár és Marosán. Továbbá neki köszönhető – állította Péter Gábor –, hogy nem került börtönbe a saját helyettese, Timár István vagy Olt Károly miniszter, és mások – például Kádárné. Rimel erre egy rokon indítékú és feltehetően hasonló igazságtartalmú Rákosi-kijelentés: „Formálisan szabad kezem volt, de formálisan Péter Gábor megtagadhatta az én utasításaimat”. Legyen csak a tizede igaz önmegbecsülésüknek, máris kuszább a másodvonal felelőssége a törvénytelen ségükért. Ha a hű szolga szolgálója is ilyen humánus tettekre volt képes, mit tehetett volna a törvénytelen ségek ellen az önjáró Farkas Mihály, a kívülállót eljátszó Gerő, a börtönveinek fátylát maga elé húzó Kádár, netán még a mártír Rajk is?

Hegedűs András miniszterelnök semmit sem sejtethetett Péter emberbaráti cselekedeteiből, mert 1956-ban megkérdezte tőle: miért nem lett öngyilkos. Azért, emlékezik a tábornok, mert akkor még azt hitte, hogy egy „kommunista nem lehet öngyilkos”. Különben is közismert volt – állapította meg éppen 1956-ban –, hogy az öntudatos dolgozók nagy része szereti az ÁVH-t; április 4-én, május 1-jén százezrek éljeneztek.

Péter Gábor azt írta 1957-es perújítási kérelmében: „Hibákat követtem el, amelyek formailag bűncselekménynek is nevezhetők volnának, de ezzel szemben a valóság az, hogy 1951 májusában a párt államvédelmi bizottsága megállapította, miszerint az ÁVH mindenkor a párt utasításának megfelelően járt el.” Igen, Péter Gábor minden számottevő ügyben kizárólag Rákosi Mátyás, és kisebb részben Farkas Mihály utasításait követte. Ez nem jelenti azt, hogy „háztáji” bűncselekményekért nem lehetett volna elítélni. Az utolsó szó jogán Péter Gábor kijelentette: „Ugyanez a bíróság rehabilitálta a feleségemet is, az a kérés, hogy szeretnék a feleségemmel tovább együtt élni.” Bár valódi bűneihez valamiképp közeledtek, mivel szűkülte is a bűnlista, ám életfogytiglan helyett már csak 14 évet kapott. Az 1957-es ítélet nagy bátran megállapította, hogy 1953 év végén „egyes akkori vezetőknek” nem állt érdekében a vádlottak bűnösségének feltárása, mert az ő felelősségük is kiderült volna. Ekkor Péter Gábor, Décsi Gyula és Károlyi Márton bűne a hamis vád, amit Rajktól kezdve Kádár Jánosig bezárólag, huszonegy elítélttel, kivégzettel szemben követtek el. Legfeljebb huszonegy emberrel szemben emeltek hamis vádat – állították –, és kizárólag ők. Péter Gábor végül letartóztatása után hét és negyed év múltán, 1960 áprilisában szabadult amnesztiával, s könyvtárosként dolgozott, 87 évet élt.

A bőbeszédű Rákosi Mátyás a visszaemlékezéseiben nem is említi a Péter-pert. Ő, aki mindent ki tudott magyarázni, ebbe bele sem mert fogni. Dr. Major Ákos a perújítási védőbeszédben azt mondta, védenecsei nem tartoztak sem a szövegírók, sem a főrendezők közé. Készen kapták a szövegkönyvet, a rendezést náluk sokkal nagyobb művészek kezében volt. „Ezek a vádlottak csak ügyelők voltak, meg kellékesek. A nekik adott szövegkönyv alapján színre küldték a szereplőket.”

A tanulmány a szerző *Rákosi bukása és halála* (1953-56, 1971) című készülő kötetének felhasználásával íródott.

FŐBB FORRÁSOK: A Péter Gábor peranyag a Történelmi Hivatalban található, de bizonyos részeit közli az *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* 3. Kúriai teljes ülések, államvédelmi felülvizsgálatok, „párt”-ítéletek, törvényességi óvások, tárgyalási jegyzőkönyvek (KJK, Bp., 1994, 916 old.) További részletek a Magyar Országos Levéltár MDP-MSZMP gyűjteményében találhatóak, illetve néhány perdöntő dokumentum – főképp a moszkvai tárgyalások szövege – már folyóiratokban is megjelent.

Ittzés Mihály

Poeta doctus in musica

Bárdos Lajos centenáriumára

Október elseje a zene világnapja mintegy negyedszázada. E dátum jeles nap voltát számunkra még inkább kiemelheti, hogy a XX. századi magyar zene egyik kiváló mesterének, Bárdos Lajosnak születésnapja. A száz éve született Bárdos Lajos sokoldalú és sokszínű életművet hagyott örökül, amikor 1986. november 18-án eltávozott. Terjedelmes monográfia volna hivatott számbavenni mindazt, amit elvégzett, alkotott. Ezúttal azonban csak tartalomjegyzék-szerűen soroljuk munkásságának legfőbb területeit, hogy figyelmünket egy részterületre, annak is egy-két sajátos szempontjára fordíthassuk.

Először – a családi hagyományt követve – a mémóki tudományok felé induló fiatalember hamarosan felismerte valódi hivatását, a muzsikát. Siklós Albert, majd Kodály Zoltán növendékeként zeneszerzést tanult. Annak a legendás osztálynak volt tagja, amely miatt 1925-ben a konzervatív kritika Kodály egész tanári működését, illetve zeneszerzői iskolájának magyar népzenei szellemiségét megtámadta. Bárdos tehát Ádám Jenőnek, Kerényi Györgynek, Kertész Gyulának, Doráti Antalnak, Seiber Mátyásnak volt „iskolatársa”. Közülük nem eggyel vezéralakja lett a magyar kóruskultúra és pedagógia megújításának, a Kodály meghirdette reformok megvalósításának. Bárdos maga legsajátabb területének a vezénlyést tartotta, abban tudta legteljesebben magát adni, kifejezni, vagy ahogy ma mondják: megvalósítani. Az egyházi és világi kórusmozgalom szervezésében, irányításában és kiadóként is elévülhetetlen érdemeket szerzett. Kórusműveivel, zeneszerzői tevékenységének e fő műfajával pedig példátlan népszerűsége tette szert. Zenetudományi munkássága tanári munkájához kapcsolódóan bontakozott ki, s vált a zeneelmélet területén iskolateremtővé.

Jelen tisztelő írásunkban kórusműveivel, azok irodalmi vonatkozásaival és a zenei prozódia területén végzett úttörő munkájával kívánunk röviden, de remélhetően lényeges mozzanatokra rámutatva foglalkozni. Elvi-eszmei szempontból, de a zeneszerzői és karvezetői gyakorlati szempontjából is fontos területről lesz szó, amely ugyanakkor túlmutat a zenész szakma keretein.

Szükség és hajlam hozta úgy, hogy Bárdosnak – ha nem is egyedüli, de mindenképpen – fő, nemzetközi rangú kompozíciós műfaja az a *capella*, vagyis a kíséret nélküli kórusmuzsika lett. A szükséglet a húszas évek közepétől ébredező-átalakuló magyar kórusmozgalom, ezen belül részben a maga vezette kórusok igényei (így például a Cecilai Kórus egyházzenei feladatai) jelentették. Ettől persze nehéz a hajlamot elválasztani, ha valaki igazi gyakorló karvezető. A zeneszerzés és a karvezetés, vagyis a gyakorlati muzsikálás –, akár csak a régi mesterek esetében – nála is egymást segítő, inspiráló területek voltak. Mátyás János: *Hány színe van az életnek?* – Beszélgetések Bárdos Lajossal (Budapest: Ikon Kiadó, 1996) című kis kötetében megjelent, interjú formájában megrajzolt pályaképében maga a Mester is hangsúlyozta ezt a szoros belső kapcsolatot alkotás és gyakorlat között.

Feltehetnénk most már a kérdést: Hány színe van Bárdos Lajos kórusművekben kibontakozó költői világának? Ahogy az élet színeit néhány szóval meg lehetne határozni, úgy talán Bárdos karművészetének koloritját is. De ahogy az élet színeinek leírásához a szivárvány hét színének felsorolása kevés, hozzátevé még a feketét és az összességet, a fehéret is, úgy Bárdos témáinak sokféleségét is szinte lehetetlen meghatározni.

Meghaladná e dolgozat szűkre szabott kereteit, ha részletesebben tárgyalni akarnánk Bárdos Lajos népdalokon alapuló karműveit is. Természetesen említetlenül sem hagyhatjuk ezt az önmagában is majdhogya életműnyi mennyiséget. Lényegre szűrebben aligha tudnánk összefoglalni e sokrétű kérdést, mint ahogy azt Kroó György tette az 1945 utáni magyar zeneszerzést áttekintő-értékelő könyvében. Idézzük a „Kodály-iskola” szerepével, erényeivel és korlátaival foglalkozó részből a tárgyunkhoz illő mondatokat: „Az a cappella stílusban feldolgozóként is Bárdos Lajos neve a legelső” – állapította meg Kroó. „1953-as *Kossuth-szviťje*, két *Népdalrapszódíája*, az ideális hangzás és énekelhetőség mellett a feldolgozás virtuozitásával, szellemességével, gyakran egy láthatatlan zenekart is megjelenítő háttér-koloritjával, a dalok csoportosításában megnyilvánuló fantáziájával és dramaturgiai érzékével, elevenségével hat. Bárdos a népdallal mindig az élet egy darabját, hangulatát idézi fel.” – összegezte véleményét a tanulmány írója. Ehhez legfeljebb néhány címet, például a Kroó által tárgyalt időszak előtt, 1941-ben keletkezett *Magos a rutafa* című három tételes nőikari ciklust és a *Széles a Duna* című két-dalos darabot (1936-37) kell hozzátennünk.

Továbblépésünk vezérfonalául is vegyük kölcsön Kroó György megállapítását: „Bárdos Lajos személyében támadt folytatója annak a kodályi a cappella kórusköltészetnek, amelyhez hasonlót a XVI. század óta nem ismert Európa. *A Nyúl éneke* Jankovich, (1944) *A Földhez* Kölcsey (1951), és az *Éji órán* [későbbi címén: *Hajnali dal*] (1956) Móra szövegére ezekben az években is nemzetközi rangot adott a magyar kórusirodalomnak.”

A Kroó György által említett három megzenésítés három különböző színét, dimenzióját képviseli Bárdos Lajos költői világának. Igen, az övé ez a világ, hisz azonosul a kiválasztott, kölcsönzött versekkel a zeneszerző, akár keresi őket a benne élő érzések, gondolatok megfogalmazására, akár a vers „szóltja meg”, megzenésítésre „ajánlkozván”, sőt, ha külső indíttatású, megrendelésre készült darabról van is szó.

Jankovich Ferenc versét a költő 1937-es *A viharhoz* című kötetéből választotta a zeneszerző. A partitúra végére nyomtatott megjegyzés tanúsága szerint 1944-ben komponálta. Magában álló remeke a zeneköltőnek. Az önmagában is félelmetes képes költői beszédet Bárdos zenéje még döbbenetesebbé fokozza a kettős kórus és az ütőhangszerek hangjaival:

*Nyugtalanág helye
vackainkban,
csontjaink veleje
mint a higany.
Lapulunk, inalunk,
de holnap meghalunk
mindannyian. [...]*

És a végső, nem isteni fenség s hatalom kiszabta, hanem emberi gonoszság miatti ítélet előérzete:

*holnap halálunkra
nagy zene kél:
ránk dördül száz puska,
fut, aki él –
bőrünket lenyúzva,
akasztóra húzva
lengeti a szél...*

Micsoda előérzet ihlette a költőt? S micsoda szörnyű történelmi tapasztalat a zeneköltőt! A szöveget annyira fontosnak érezte, hogy nemcsak jó prozódiaival, kifejező zenei motívumokkal akarta a hallgató elé idézni a költeményt, hanem „Előadás elé (férfihangra)” javasolta a partitúrában a vers elmondását. Alcímet is adott a műnek, bár csak zárójelben: (Ha-D-Es). Kettős utalás véresen komoly szójátékként: egyrészt az üstdobok igencsak szokatlan hangolását jelöli, ha hangnevekként értelmezzük a szó három elemét, másrészt 1944 poklára utal mitologikus általánosítással. Magában álló mű Bárdos életművében, mondtuk, legfeljebb ha a *Libera me motetta* (1933) biblikus végítélet-látomása vagy a *Jeremiás próféta siralma* (Balássy László versére, 1956) mérhető hozzá (liturgikus és más vallásos műveiről külön tanulmányoknak kellene számot adnia).

Egyéni és közösségi sors kapcsolódik össze áttételesen a másik Kroó-idézte darabban, a témájában meglepően modern Kőlcsey-versre írott ódában. *A Földhez örök Ikarus-voltunkat* foglalja versbe: utat törni csillagokig s a Nap felé, mégis földhözragadtnak lenni, legalább halálunkban. (A megzenésítés annyiban sűrít, hogy a visszahanyatlásról szóló hat sor kimaradt a karműből, értelemszerűen úgyis benne foglaltatik.)

A mélyebb szövegek árnyékos tónusából emelkedik ki, szinte Monteverdi-madrigálok természetképeire emlékeztetve a kezdő szakasz zenéje, hogy a „napok szálltát” s „földbe térésünket” zenei képbe fogalmazva térjen vissza szelíd ívet leírva. Élénk fugato szárnyán s más imitációkkal röpteti „hősét” a csillagokig, a Nap felé a zene, majd a záró szakaszban Bárdos legbensőségesebb lírai hangjai festik a Föld-anya kebelén való megnyugvást.

(Mily szép is lenne, ha efféle zeneművek meghallgatása „színesítené” a középiskolások, egyetemisták irodalomóráit, elmélyítve a költői szót a zene sajátos eszközeivel, hatásával, a testvérműzsák egy célt szolgáló, egymást segítő jelenlétével...)

A Móra-kórus, a *Hajnali dal* a legtisztább én-költészet. Bárdos tudta, hogy az ének egyik ősi formája a szövegtelen dúdolás, az egy hangzóra, szótagra hajlítgatott dallam. A hangulatteremtésnek stílusjegyeként értékelhető eszköze kompozícióban (sokkal inkább, mint példaadó mestere, Kodály darabjaiban, holott ő is tudta, valahol le is írta, hogy hajlítás nélkül nincs ének.)

Itt az éjféli álom-élményre, a csókra, ölelésre és könnyre visszagondoló embert körülvevő hajnali derengést és a szóval kimondhatatlant varázsolják elénk a kórus szelíd hangjai. Azt már mondani elénk kell, hogy a zeneszerző itt is mesteri prozódiaival segíti az énekeseket és a hallgatókat a zenébe ültetett vers megértésében, átélésében. Ebben is méltó tanítványa, folytatója a Kodály-példának.

Három fontos témakörét láttuk a Bárdos kórusoknak. Mindegyikre találunk szép számmal további példákat. De ha számba vesszük a Mester kórustételeinek címeit, témáit, akkor a *mi*-költészetet a megzenésített versek nagyobb számban képviselik. Van egy kis csoport, amely magáról az énekről, az éneklésről szól. Ezek élére kívánczik a zeneszerző saját latin szövegére (Lukin László magyar fordításával is énekelhető) fesztivál-közéneknek íródott *Cantemus!* című darab. De ide illik *A dal titka* (Babits), az *Énekeljetek!* (Pákolitz István), a *Csupán a dal!* című kánon (Zelk Zoltán) és az *Ének a dalról* című munkás-kórus (Juhász Gyula: A dal című versére). Ezekből is kiderül a zeneszerző ars poeticája: *Az ének élet*.

Egy más csoport kínálkozik a történelmi témából. Évfordulók, városok ünnepei s más hasonló események adtak okot s alkalmat ilyen kompozíciók megírására. Olykor persze gyanakodni kezd az ember, hogy a történelmi téma csak példa vagy ürügy, s nagyon is a máról s a mának, s talán a jövőért szól(t) az ének. Lám, például *A márciusi ifjak* című Petőfi-vers 1956 augusztusában kapott énekszövegeket Bárdostól. Akár a Petőfi Kör zenébe foglalt programbeszéde is lehetett volna, ahogy a Marseillaise kezdő dallamsorára zengi:

Mi riasztottuk zajunkkal álmából [fő] a hazát.

Majd később Bárdos saját melódiájával:

*egy szóvá, egy érzelmmé
olvadt össze a haza,
az érzelem: „Lelkesedés”, [eredetileg: *Lelkesülés*]
a szó: „Szabadság” vala.*

S végül a hagyományos hangnemszimbólika szerint D-dúr arany-fényében a konklúzió:

*Abban lelünk mi jutalmat
s megnyugosunk mi azon:
bárkié is a dicsőség,
a hazáé a haszon.*

Sok más kínálkozó lehetőség mellett itt is megemlíthetjük, hogy ha a szöveg mondanivalója miatt a zeneszerző fontosnak tartotta, s a zenei anyag sem állt ellent, akkor szívesen írta át kompozícióit Bárdos Lajos más énekes együttesre. Így például *Március* címmel az imént idézett egyneműkari darabnak is van vegyeskari változata.

Folytatva a közéleti témákat, maradjunk még az ötvenes évek közepénél. 1959-ben Tizennégy vegyeskar címmel jelent meg kis kötete Bárdosnak a Zeneműkiadónál. Ebben jelent meg először a híres Tompa Mihály vers első két szakaszára írott darab, *A madár, fiaihoz*. A kottát lapozgatva feltűnik, hogy e mű végéről hiányzik a hely és dátum megjelölése. A szerző műveinek jegyzékei eligazítanak: 1957-ből való a darab. A vers eléggé ismert, de gyanakvásunk helyességének bizonyítására, tudniillik, hogy a cenzort akarta megféveszteni a komponista a dátum elhagyásával, mégis idézzük a második strófát:

*Nagy vihar volt. Feldúlt berkeinkben
Enyhe, árnycs rejtek nem fogad.*

*S ti hallgattok? elkészültök innen?
Itt hagynátok bús anyátokat?
Más berkekben másképp szól az ének,
Ott nem értik a ti nyelvetek'...
Pusztá bár, az otthonos vidéknek,
Fiaim, csak énekeljete!*

Bárdos Lajos énekelt, s kórusműveinek akkor is énekeltetett másokat. S ebben a szellemben figyelve más műveket, talán az sem belemagyarázás, hogy a Weöres Sándor dallamhoz írt szövegével ismert *Elmúlt a tél* éppen 1953-ban született meg (mellesleg: ugyanabban a kötetben, szintén évszám nélkül jelent meg, mint a fentebb idézett karmű...). Nem először, de ugyancsak itt, s ugyancsak év jelzése nélkül van a zeneszerző hatvanadik születésnapja alkalmából megjelent kis válogatott kötetben egy Arany-megzenésítés is: a *Magányban* két szakasza kapott kórusműként új címet: *Az nem lehet*. Ez is szembeszállás a sorssal, és buzdítás – 1955-ben(!):

Légy hű, s bízzál jövődbe, nemzetem.

A közösségi, nemzeti felelősségvállalás számos Bárdos-műnek központi témája. Költői szavakba, emberi hangra vágó dallamokba, kifejező harmóniákba foglalt tanítás, „nem középiskolás fokor”, de minden korosztálynak szólóan. Legyen akár Kölcsey kánonokba írt szavairól szó (*Küzdeni s győzni!, Minden pálya dicső, Négy szó*), vagy József Attiláról (*Dolgozni!*), Kosztolányiról (*„da az igazsághoz*), Takács Gyula verséről (*Igaz utat*), Radnótiól (*Himnusz a békéről*) és így tovább.

Érdemes talán megjegyezni, hogy a Lantos Rezső vezette KISZ Központi Kórus hűséges és lelkes, színvonalas közvetítője volt Bárdos kórusműveinek, költőkkel szóló gondolatainak. A nekik írt művek azonban nem mozgalmi énekek, hanem többnyire *A jövő emberéhez* (Pákolitz István: Irigy sajnálkozás) szóló intelmek, zenébe foglalt „Parainesis”. E kórusnak s kamagjának szolt (a népdalrapszódia mellett) a *Még nem elég!* (Vácsi Mihály) és a *Tűz-szívárvány* (Nagy László) ajánlása többek között.

Szólni kellene még azokról a „vokál-szövegekről”, amelyek részben Bárdos saját dallamaihoz, részben kölcsön-dallamokhoz (például idegen népdalokhoz) készültek (ezek közül kiemelkednek Lukin László munkái) vagy „alkalmi verselők” megzenésítésre szánt strófái. Őnmagukban talán nem állnák meg a helyüket költeményként, de Bárdos zenéje úgy veszi ezeket is szárnyára, hogy értékük meghatározódik, funkciójukat jól betöltik.

A tudatosság és az ihlet kart karba öltve jár Bárdos zeneköltői világában. A tudatossághoz az alapos ismeretet mások műveinek mélyreható elemzésével szerezte meg. Nem volt ez másként az irodalom és a zene közös területén járó prozódia esetében sem. A zenei mintát Kodály, s kisebb részben Bartók művei és a magyar népdalok jelentették. Az ezekből levont törvényszerűségek, például a fontos szavak, szótagok kiemelésének módjai (súly, magasság, tartam), az időmértékes verselés, többek között a mindig problematikus jambus helyes magyar nyelvrítmusnak és hangsúlyrendnek megfelelő zenei megoldása és még sok minden, bizonyára a költői verselési skémák jobb megismerését, törvényszerűségeinek és kivételeinek jobb áttekintését segítő kutatásai és tanításai is *poeta doctus*sá avatták Bárdos Lajost, nemzedékek tanítómesterét. Szomorúan kell lemondanunk a további példákra. De kárpótolhat ezért minket az a néhány gondolat, amelyet a már említett interjúkötetből zárszóul idézünk Bárdos tanár úrtól, a művek „másik dimenzióját”, a konstrukción, polifónián, anyagszerúségen túli „eszmeibb, tartalmibb oldalát, szellemét” firtató riporter kérdésre adott válaszából:

„Akkor erre hadd kérdezzem: hány színe van az életnek? Szabad-e táncolni, vagy csak filozófiát szabad tanulni? Vagy tilos-e filozófiát tanulni annak, aki táncolni szeret? No ez az! A sok-sok szín együtt adja az egészet... erre igyekeztem én is. Nem volt ez tudatos, előre elhatározott szándék; csak azt csináltam, ami tetszett, amihez vonzódtam. Ahogy népdalt sem tudok akármilyet feldolgozni! [...] Forgatom, dúdoló – hiába, gyöngye, szürke variáns; ez nem megy. [...] ösztönös dolog, nem megfogalmazható, ki nem számítható. Mi sem könnyebb, mint bármely dallamhang alá odaírni egy akkordot – de arra nem vitt rá a lélek. Amivel az ember belsőleg azonosul – legyen az egy magasrendű költemény, Kölcsey vagy Nagy László, Vácsi Mihály vagy Sik Sándor verse, vagy akár egy jó duhaj bácskai táncdallam, ami arra biztat, hogy 'igazítsam jól a lábamat' –, azt egyformán szereti, vállalja. Vagyis nem válogattam az élet színeiben – csak 'ízeiből' választottam; minőségeit kerestem.”

S nekünk utódoknak itt van az örökség, Bárdos Lajos páratlanul gazdag kórusművészete. Csak énekelnünk, csak hallgatnunk kell(ene).

Magunk örömére, épülésére. Minél többet!

Balázs Imre József

„Csitulj... Ez csak séta”

(Kovács András Ferenc: Saltus Hungaricus)

„**C**sak az oldhassa versemet, / ki elkever, majd eltemet” – mondja, kéri Kovács András Ferenc (a továbbiakban és már régóta egyszerűen: KAF), nem csupán a *Póz, a homály homálya* című versben, hanem, amennyire az elmosódott betűk látni engedik, a címlapon is. Hogy is van ez? A vers oldódik, vagy inkább az, aki beszél, oldódik bele a versbe? Vagy mindkettő valamiféle mindent magába foglaló oldófoliadékba, a megsemmisülésbe?

Az idézett két sor másik, egyszerűbb megfejtése nyilván arra vonatkozik, ahogy az olvasó *megold* egy vers-problémát, elkeveri a beszélőt, KAF-ot a többi között, a hangzavarban, ami olyannyira jellemző a KAF-kötetekre. Többféle vers-hagyomány hangzavaráról van szó, és a beléjük-temetkezés itt csak annyit jelent, hogy KAF az egészet kívánja megszólaltatni. Nem csupán egy hang beszél, hanem egymásba oldódva több, vagy éppen az összes, egyetlen vidám zsvajgássá válva.

Vidám? Inkább könnyed, ugyanúgy, ahogy a kötet címbe rejtett utalásban a psalmus-ból saltus lesz. A hajdútánc, amely a címlapon a saltus-t jeleníti meg, nem feltétlenül az öröme, de kétségtelenül felszabadult, elsöprő energiákat mozgósító. Örömet, bánatot egyaránt ki lehet táncolni. Érdemes ugyanakkor végigkövetni a KAF-féle szófacsaró játékok irányát. Az „z, a csodák csodája” a vers címben *Póz, a homály homálya* lesz. Az átírva-megidézett József Attila-sorok ugyanebbe az irányba mutatnak. Nem lehet kimondani a szavakat: „Csak az olvassa versemet, / ki ismer engem és szeret”. A KAF-vers mintha éppen ezt kerülné, és mintha a megismerés tárgy-nélküliségét, vagy az esetleg létező tárgy állandó változását hangsúlyozná. A hangok elkeverednek a versben, feloldódnak egy (folyton változó) egészben, lám, a verskezdő sorok kétféle olvasata összefügg.

Persze, tudható: mindez nem új a KAF költészetében. A korábbi kötetek versenként, ciklusonként szintúgy képesek voltak a beszédmódváltásra, ontották a szándékos anakronizmusokat, költőket és kultúrtörténeti korszakokat idéztek meg, hogy éppen azt és éppen úgy mondják, ahogy. Valami azért változott; a megidézettek és megszólítottak ebben a kötetben nagyon gyakran kortársak, barátok: Bogdán László, Kántor Lajos, Lászlóffy Aladár és mások. Ez is egy szubtilis Ady-idéző gesztus lenne? Érdemes felütni *A Minden-Titkok versei, A menekülő Élet* vagy a *Ki látott engem?* című Ady-köteteket, ahol egyre szaporodnak a kortársi-rokoni ajánlások. Ami azonban KAF-nál komplexebbé teszi ezeket az utalásokat, az a megidézések kettős volta: Bogdán Lászlóhoz Kavafisz hangján szól KAF, Kántor Lajoshoz antik metrumban, Láng Zsolthoz Allen Ginsbergül, Egyed Péternek Füst Milánt idézve, Szilágyi Júliának Radnótián. Kinek-kinek a saját nyelvén? Lehet. Inkább mégis azokra a régi szellemi együttlétekre emlékeztet KAF gesztusa, amit az együtt-olvasás vagy hangos felolvasás nyújthatott. Azzal kiegészítve, hogy ez az újrairó felidézés ajándék is, amelynek lényegéhez tartozik, hogy ezúttal az elkeveredés a beszélők között nem teljes, hiszen a vers ebben az esetben személyre (is) szól. Inkább kettős kódú versekről van szó tehát. A finom, személyes utalások szövete csak ott feslik fel, ott válik megragadhatóvá, ahol a nyilvánosságban kereszteződik egy másik történettel – mint például a Láng Zsolt által *a Bestiáriumban* megelevenített, káposztás húsról szóló történettel, a Láng Zsoltnak dedikált versben.

Tehát az, hogy ki beszél szerzőként a versekben, sokkal inkább megragadható ebben a kötetben azáltal, hogy ki az, aki ajánl, aki dedikál. Van ugyan a kötetben egy *Szignatúra* című vers is, az aláírás azonban hamisítható, és jóval kevésbé személyes, mint az ajánlás. Miközben a kezét figyeljük, amelyik aláír, nem látszik pontosan a pillanat, amikor megtörténik a „csalás”, talán maga az aláírás-geztus csalás. Az aláírás a közhiedelem szerint arról szól, hogy: ki vagyok én, egyes szám első személyben kinyilatkoztatva. De a KAF-verset olvasva felmerül: vajon ennyire egyértelmű ez? „Én túl transzylván túl magyarul / Volnék sokaknak már potom / Másoknak pusztá maszka gyarló / Ripacs fanyalgó szópazarló – / A többit tán csak álmodom” – mondja az aláíró. A vers – az „aláírás” – tehát nem arról szól, hogy: ki vagyok én, hanem arról, hogy: mit mondanak rólam mások. A kéz csalt az elváráshoz képest, most sem „mondta meg”, csupán elegánsan jelezte, hogy azért van valaki, aki álmodik/álmodhat a verssorok mögött. Másrészt a versnek igaza van: az aláírásokat aszerint váltogatja az aláíró, hogy kinek szól: a hivatalnak, a barátoknak, a kedveseknek, vagyis az aláírás igenis arról szól, hogy mit mondanak rólam mások.

KAF, az aláíró, aki folyton belebonyolítja a kritikust abba a problémába, hogy: ki beszél. (Pedig az igazi kérdés az, hogy: *s akkor* – ha az beszél, aki, vagy ha nem tudom – *mi van?*) Beszéljünk akkor másról.

KAF legújabb kötete hangsúlyosan „közéleti” könyv. Jelzik ezt az ajánlások is, de jelzi a rögtönzések, alkalmi versek nagyobb száma is – Schengenről, könyvhétről, szabadságharcosokról. Jelzi a kötet alcíme is: *Összmagyar versek szórványban (1995-1998)*. Ezáltal előtérbe kerül a kötetben a retorika: a témák viszonylag behatároltak, a költői mesterség, költői tudás tehát abban nyilvánul meg leginkább, ahogy antik mestereket idéző módon felépítődik a vers. A szatíra retorikája már az antikvitásban készen áll, és KAF számára kézenfekvő Caius Licinius Calvus vagy másutt Al-Kairuáni hangján szitkozódni Róma vagy Marrakes (a városnév tetszés szerint behelyettesíthető) megromlott viszonyai láttán: „Élősködők, csököttek / És hetvenkedők, kik csapszékekben férfiak csupán: ...” – jellemez Calvus. „Soha még ennyi reménnyel, mások hitével / Kalmárkodó kádi, műezzin, eszmei tevehajcsár! ...” – kesereg Al-Kairuáni.

Ezeknek a „közéleti hősöknek” a megjelenítése – a retorika ebben az irányban hat – undort kelt, hogy kiváltson a vers által teremtett befogadóban. Ennek megfelelően többször azonosítódnak „csahos ebekkel”, szamarakkal, tevékkel. A legemlékezetesebb kép a kötetben talán mégis az orgiasztikus lakomáké, ahol ezek a „hősök” a KAF-féle nézőpontból jellemző énjüket mutatják: „Láttam őket láttam az ingyenceket a kiszíptott velőscsonton kéjelgőket / a konchajigáló keveseket a marakodókat a gyuvatlanokat” (*Álmodik a gyomor*). Hosszasan lehetne idézni csupán ennek a versnek a közvetlen közeléből még néhányat. Az anyaggá degradálódott emberekről szólnak ezek a versek: a mások sorsáról döntő személyek válnak azzal, amit megesznek.

A közélet-kritikának sokkal áttételesebb, finomabb – ugyanakkor: pontosabb – megvalósulása azonban a Marosvásárhelyen kivégzett székely vértanúk emlékére írt *Postaréti Symphonia*. Itt nem egyszerűen a szitkozódás, az undorkeltés vágya irányítja a verset, hanem a jellegzetes, fontos apróságok felvillantása: a lerobbant kocsmában ülő, emlékidéző székelyek, amint német sört vagy „muszka csujkát” vedelnek, vagy az obskurus, beszervezette+ket pácban hagyó összeesküvők, akik a kellő pillanatban mindig eltűnnek.

KAF kötete tehát kiruccanás a közélet terebélyesére. Valószínűleg nem végleges, hiszen a közélet állandó kritikája voltaképpen a kritizált területen való letáborozás. KAF a magánszférát, az individuális választás lehetőségét óvja, közösséget inkább a műveltség, az állandó utalásokon keresztül teremt másokkal. Többnyire. Ebben a kötetben: a szatírán, a szitkozódás retorikáján keresztül is. A számtalan álarc mögül talán ebben a kötetben sejlik elő leginkább, hogy kicsoda voltaképpen KAF. Főként az ajánlások révén, illetve azon keresztül, hogy: mit utál KAF. Persze ismeretes, hogy a költői műhelyben munkában vannak a további álarcos, áttételesebb versek: Caius Licinius Calvus versei, illetve a Lázár René Sándor-életmű. A címéleti szökkenés erről is szól: a felülemelkedésről, a változatosság, változás állandó igényéről, arról, ahogy Münchhausen báró hajánál fogva kirántja saját magát a mocsárból. (*Jelenkor Kiadó, 1999*)

Vekerti László

Matematika–haza

(A Természet Világa – Természettudományi Közlöny 129. évfolyamának matematikai különszámáról)

„Kölszámunk a matematikáról és a matematikusainkról szól – írja az *Előszó*ban a főszerkesztő, Staar Gyula. – Összeállítóját az a cél vezérelte, hogy megmutassa, miért kemény valuta a világban még ma is a magyar matematika. A felszín látványos formái helyett az emberi és a gondolati összefüggésrendszerek bemutatására vállalkoztunk. Ehhez igyekeztem megnyerni neves matematikusainkat, kértem, tegyék le szellemi névjegyüket a Természet Világa különszámába. A közös örökségben, a matematika mélyén rejlő összetartó erőben bízva gondosan kerülgettem az embereket és a tudományterületeket elválasztó rianásokat. Az összetartó szálakat kerestem, azokkal akartam egységbe foglalni sokszínű világunkat.”

Ezeknek az összetartó szálaknak a történeti szövődését vázolja Császár Ákos bevezető tanulmánya: *Magyar származású matematikusok hozzájárulása a matematika fejlődéséhez*. Nem egyszerűen mintaszerű matematikatörténeti áttekintés ez: felépítését tekintve maga is újszólván matematika. Először is pontosan megmondja, hogy mit ért az újkori matematika fejlődése alatt. „Az antikvitás vagy a reneszánsz olyan tudósai, mint *Arhimédész*, *Pascal* vagy *Newton*, a tudományok mai osztályozása szerint akár matematikusnak, akár fizikusnak (vagy éppen a műszaki tudományok művelőjének) volnának tekinthetők. Még a 18. és 19. század olyan tudósai is, mint *Euler* vagy *Gauss*, egyaránt alkottak nagyot a matematikában és a fizikában. Talán 150 éve annak, hogy a matematikában egyre több az olyan probléma s az ennek nyomán kialakuló elmélet, amelyet nem a természettudományok felvetette kérdések, hanem a matematika belső fejlődésének szükségletei indítottak útjára. Ugyanakkor ezeknek a tiszta matematikai motivációjú elméleteknek a jelentékeny része, néha egészen meglepetésszerűen, megtalálja későbbi természettudományi vagy műszaki alkalmazását.” Magyarországon sem középkori politikai virágzása, sem a török hódítás és háborúk korában nem honosodott meg a Nyugathoz fogható természettudományos műveltség, s így matematika sem. A 18. században jelent meg az első magyar származású tudós, Segner János András, aki „nemzetközileg számon tartott önálló matematikai eredményeket ért el”. „Az igazi fordulat azonban a 19. század jelenti, amikor kétféle rakétaként magasba ível a két Bolyai pályája.” Bolyai Farkasban Császár Ákos leginkább a nagy probléma-látót méltányolja; János *Appendix*-ében pedig a nem-euklidészi geometria mellett kiemeli az *axiómarendszerrel való leírhatóság* felismeréséhez vezető első lépést és a *modell-módszer* első alkalmazását, amelyet később a nem-euklidészi geometriai ellentmondástalanságának a bizonyítására használtak.

Az ország ahhoz a matematikához, amelyben a Bolyaiak éltek és alkottak, majd csak a kiegyezés után, a század végére ért el, hogy aztán a nyolcvanas években született nagy matematikusok nemzedéke, mindenekelőtt a három szellemóriás, Riesz Frigyes, Fejér Lipót és Haar Alfréd munkássága nyomán kibontakozhasson idehaza és külföldön, a huszadik század minden nyomora és kegyetlensége ellenére, a magyar származású matematikusok nemzetközileg ismert és elismert, a matematika – és olykor az egész világ – sorsán fordító tevékenysége. Császár Ákos a legfontosabbak és egyben legismertebbek felfedezéseiből jelzésszerűen felvillant annyit, amennyiből legalább jelentőségüket megsejtheti bárki (a matematikához értők persze külön élvezhetik a jelzések lényeglátó szellemességét), közben, mintegy mellékesen, de nagyon lényegesen, utal arra az intézményi háttérre is, amely lehetővé tette munkájukat és útnak indulásukat: a századvégi-századfordulói Műegyetemre, a Kolozsvári Tudományegyetemre, a Trianon után kibontakozott szegedi matematikára és az *Acta*-ra, a felszabadulást követő negyedszázad folyamán elsőrangú matematikai centrummá vált Eötvös Loránd Tudományegyetemre.

A nem-matematikusan járatlan olvasó jól teszi tén, ha memorizálja magának ezeket a neveket és a hozzájuk tartozó felfedezéseket-fogalmakat; bizonyosan könnyebben tájékozódik majd abban a matematika-hazában, amelyről a következő százegynéhány oldal a legváltozatosabb területekről, kompetens történetekben, képekben és (matematikáról van szó) képletekkel tudósít.

Igy például mindjárt a következő tanulmányból, amit Weszely Tibor marosvásárhelyi professzor írt „A magyar matematika első aranyérmése”-ről, Sipos Pálról (1759-1816), megsejtheti az olvasó, hogy micsoda nehézségi erő leküzdése kellett ahhoz, hogy útnak indulhasson Magyarországról a Bolyaiak „két lépcsős rakétája”. Tán még a matematikában jártasabbaknak is beletörik a bicskája, ha megpróbálják követni – Weszely mesteri tolmácsolásában – Sipos nagy elmeelt igénylő, bonyolult szerkesztéseit, melyeknek igazi jelentőségét nemcsak a díjosztók – az akkor már meglehetősen provinciális Berlini Akadémia –, hanem maga Sipos se ismert fel. Éppen ezzel szemben emelkedhet ki a Bolyaiak fenséges problémalátása és -megoldása, s matematikai ismereteiknek és tájékozódásuknak kivételes igényessége. Kiss Elemér (rengeteg kutatásra, számos vonatkozó publikációra és egy alapvető monográfiára alapuló) tanulmánya „Bolyai János kéziratainak rejtett matematikai kincsei”-ről plasztikusan és – legalábbis matematikában nem teljesen járatlanoknak – maradéktalanul érthetően mutatja be, hogyan haladt Bolyai János a számelmélet nagy problémáiban, valamint az algebrai egyenletek megoldhatóságának kérdésében is kora matematikai kutatásának első vonalában, olykor évtizedekkel, évszázaddal előzve meg más nagy nevekhez (J. H. Jeans, Erdős Pál) fűződő felfedezéseket. Az írás tudománytörténeti fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni (s mégis kell, tekintve Kiss Elemér már nem épp tegnap megjelent monográfiájának meglepő visszhangtalanságát); nemcsak azért, mert Bolyai Jánost apjához foghatóan (és Gausséhoz foghatóan) univerzális matematikai géniusként fedez fel és mutatja be, hanem azért is, mert a komplex egészek aritmetikájának Gausstól függetlenül s vele kb. egyidőben kidolgozott aritmetikája új fényt vet az *Appendix* meglepően tökéletes analitikus apparátusára. De szerkesztői telitalálat is a dolgozat elhelyezése rögtön a kötet elején: a geometria és a számelmélet; a „folytonos” és a „diszkrét”, a „végtelen” és a „véges” szembesülése és kölcsönös egymást-átvilágítása vissza-visszatér a kötet írásában; a centrális tanulmány, Lovász Lászlóé, azt is megérteti majd, hogy miért; sőt, talán elsősorban éppen ezt a kérdést járja körül „Egységes tudomány-e a matematika?” címmel.

Lovász írása azonban elhelyezés tekintetében is centrális; előtte néhány írás még a matematika-haza különböző tájaira vezeti el az olvasót, a matematikában teljesen járatlant is (ami nem azt jelenti, hogy helyyel-közzel nem kell „matematikusul” gondolkoznia, vagy legalábbis megpróbálkoznia vele). Edgar R. Lorch, amerikai matematikus a harmincas évek közepének Szegedéről s benne Riesz

Frigyesről vázol páratlanul eleven, levegős, lényeglátóan aprólékos képet; olyan fizikai-társadalmi város-képet, amely minden furcsaságával, kisszerűségével, Nyugathoz képest elmaradottságával együtt valahogy mégis méltó és szívesen vállalt otthona lehetett egy olyan világraszóló matematikai géniusznek, mint Riesz Frigyes és egy olyan világhíres folyóiratnak, mint az *Acta Mathematica Hungarica*. Nem tudom, hányan olvasták felzárkóztatóink népes táborából Lorch írását, félek, nem sokan, pedig kötelező olvasmánnyá kéne tenni. S persze az iskolavezető professzornak is, ha az iskola-teremtést egyáltalán tanítani lehetne.

De bemutatni lehet belőle valamit; s a következő néhány oldalon Katona Gyula és Tusnád György be is mutat annyit, amennyi matematika nélkül lehetséges, Rényi Alfréd emberi, vezetői, oktatói, pedagógusi nagyságából. Azaz nem jól mondom, hogy „matematika nélkül”, hiszen itt is áthat minden bekezdést, minden érvelést, minden emléket a matematika; az ovidiusi „quidquid tentabam scribere versus erat” Rényire és matematikára fordítva maradéktalanul alkalmazható; mégpedig a lehető legtágasabban, legnagyobbvalószínűségi alkalmazva a matematika szót; úgy valahogy, ahogyan Descartes szokta volt emlegetni „gondolkozásom algebrájá”-t. Talán ilyesmire gondol Katona Gyula is, mikor azt írja: „Rengeteget tett a magyar matematikáért. Pusztán tudományszervező munkásságáért is megérdemelné, hogy most megemlékezzünk róla. Ha nem lett volna a tudomány óriása is, nem biztos, hogy ilyen jól rátalált volna a helyes irányokra. Akkor talán már kevesen emlékeznének rá.” Még Rényi legendás optimizmusa vagy inkább tán törhetetlen derűje is „ars mathematica”-jában gyökerezhetett, s nem egyszerűen azon „élettapasztalatában”, hogy „minden lényeges dolog sikerült neki”. Mert például Bolyai Jánosnak igazán nem sok minden sikerült; mégis – úgyszintén elég rövid – életének végső napjain munkálkodott-töprengött nehéz matematikai és társadalmi feladványokon, a megoldás reményében: tehette volna optimizmus híján? Dehát öbelőle is sugárzott az ovidiusi „quidquid tentabam”.

Még látványosabban, tán mert a matematika egy viszonylag szűkebb, jól meghatározható területének vonzásában és vonatkozásában érvényes az ovidiusi mondás Erdős Pál esetében. Erdős portréját (a „matematikai” és „emberi” megkülönböztetése az ő esetében egyszerűen képtelenség lenne) tanítványa, Babai László vázolja „Magyarországon és a világban: Erdős Pál, barátai és kora” címmel. „Az újságírók – írja – hajlamosak arra, hogy Erdős különcégeit valamint kissé gyermeki kiszolgáltatottságát szenzációként találják, és úgy állítsák be, mint egy titokzatos világ (a matematika) elkötelezett bajnokát, akit teljesen felemészt szenvedélye e »szűk« vállalkozásban. Matematikus barátai világszerte azonban ennél jobban ismerik. Elfogadják ártatlanságát és szerető gondolat veszik körül, ily módon hálálva meg azt a melegséget és fényt, amelyet otthonukba vagy dolgozószobájukba visz. Azt is tudják, hogy Erdős egyáltalán nem a matematika robotja, hanem mindig is odafigyel környezetére, szűkebbre és tágabbra egyaránt.” Nemcsak gondolatait, mozgását sem korlátozták országhatárok; hol itt, hol ott bukkant fel váratlanul. De kapcsolata szülőhazájával soha nem szakadt meg, illetve folyton újratemtődött, nem ritkán nem csekély bonyodalmak árán. Magyar tanítványai és munkatársai, egy részük szerte a világban, szakmájuk legjobbjaihoz tartoznak; Babai tömören és gondosan beszámol róluk, munkásságukkal egyúttal azt is jelezve, mivé fejlődtek az Erdős által művelt s gyakran az ő ötletéből és úttörő munkájából kinőtt diszciplínák. Azt is elmondja, hogy korunk nem minden nagy matematikusa értett egyet Erdős munkastílusával, akadtak ellenfelei, ami nem csoda. „Erdős soha nem deklarált kutatási programot, nem jelölt ki általános matematikai célt. Valószínűleg nehezen lenne képes egy elfogadható kutatási pályázatot összehozni. Straus azt írja róla: »... ebben az évszázadban, amelyben az elmélet-gyártók a matematikában olyan domináns szerephez jutottak, Erdős megmaradt a problémamegoldók fejedelmének és a probléma-megfogalmazók abszolút egyeduralmódójának... Erdős sok tekintetben korunk Eulere. Ugyanúgy, ahogyan azok a speciális problémák, amelyeket Euler megoldott, utat mutattak az analitikus és algebrai számelméletben, kombinatorikában, függvénytanban stb. Erdős munkájának módszerei és eredményei már látatják velünk olyan nagyszabású diszciplínák körvonalait, mint a kombinatorikus és valószínűségi számelmélet, kombinatorikus geometria, valószínűségi és transzfinit kombinatorika és gráfelmélet, valamint sok más terület, ami az ötleteiből még ki fog alakulni.«”. Babai László Erdős-portréját életrajzi részletek, történetek, anekdoták, fényképek és rajzok hozzák közel az olvasóhoz, úgyhogy az is megsejt matematikájának – a mai matematika egyik fő trendjének – lényegéből valamit, aki a felsorolt diszciplínákról azt sem tudja, eszik-e vagy isszák.

Mutatis mutandis hasonló mondható el Staar Gyula interjújáról Lax Péter Wolf-díjas matematikussal, „Problémákon át vezető életút”-járól. „Erdős Pál 1995-ben a Gólyavári estéken tartott előadásában – vezeti be a kérdését Staar Gyula – így emlékezett az Amerikába érkező kislányra, Lax Péterre:

»Vele 1941-ben ismerkedtem meg. Szülei jó nevű orvosok voltak Magyarországon. Éppen az utolsó pillanatban mentek el. Péter Rózsa, akitől sokat tanult, leírta, hogy Lax nagyon tehetséges, és kérte, foglalkozzam vele, amit én persze meg is tettem... Halmos is mondta, van itt Magyarországról egy csecsemő, lehetett vele matematikáról beszélni. Nem volt öreg, 16 éves volt, de már akkor elég komoly matematikus... Van egy angol cikkem a csodagyerekekről, abban róla megjegyzem: »azután egy távoli területre vonult, amiről semmit sem tudok. (Chamberlain hírhedt megjegyzése Csehszlovákiáról, a müncheni megegyezés után. – a szerk.) Differenciálegyenletekkel foglalkozott. Fontos felfedezéseket tett.«

– Igen, még diák voltam, ennek ellenére Erdős többször meghívott a Princeton Institute for Advanced Studies-ba. Problémákat adott, közülük kettő megoldásából cikkem is született. Kissé csalódott volt, amikor áttértem a matematika más stílusú művelésére.”

Ez a más stílusú művelés a matematika világának egy merőben másféle nagy kontinensére vezet, ahol számos út nyílik az alkalmazások felé, és fontos szerep jut a nagy sebességű számítógépeknek. A felmerülő problémák sokféleségéről izeltőt ad Lax Péter válasza Staar Gyula kérdésére:

„– A matematika mely területein munkálkodott?

– Elsősorban a sokváltozós differenciálegyenletek megoldásán dolgoztam, főként azokon, amelyek hullámszerű mozgást írnak le. De ugyancsak érdekelt az elliptikus egyenletek, melyek egyensúlyban lévő rendszereket ábrázolnak. Sok időt töltöttem a megoldások megközelítő kiszámolásával, ami érdekes és fontos probléma. Azután Ralph Phillips kollégámmal sokat dolgoztunk a hullámok visszaverődésén és szétszóródásán. Ezzel kapcsolatban vannak érdekes eredmények a hullámokról a Bolyai-Lobacsevszkij-féle térben.

Nagyon érdekelték a lökéshullámok, és ezeknek a kiszámítása; itt is sok meglepetésre bukkan az ember. Még nagyobb meglepetések vannak az ún. egzakt integrálható egyenletek megoldásaiban, ilyenek például a szolitónok. A diszperzió hatása újszerű jelenségeket okoz.

Ezen kívül egész sor apróbb munkám van a matematika legkülönbözőbb területeiről, még a topológiában és az algebrában is.”

Ezek után a riportert bujkáló szerkesztő nyilván meg fogja kérdezni:

„– A matematika ma milyen korszakát éli? Egymással alig érintkező darabokra esik szét, avagy megindul bizonyos egységesítő folyamat?

– Mindkét folyamat megfigyelhető. Nem hiszek abban, hogy a matematika egymással nem érintkező speciális ágakra esik szét. Csaknem száz évvel ezelőtt a híres párizsi előadásában Hilbert éppen erről beszélt. Olvassa el, amit a végén mondott, az ma is igaz. A matematika egyre hatalmasabban terebélyesedik, ezzel párhuzamosan új egyesítő elveket fedezünk fel, rejtett összefüggésekre bukkanunk, melyek összefűzik a szétfutni látszó területeket.

Száz évvel ezelőtt például óriási különbség volt algebra és topológia között. Ma már alig lehet megkülönböztetni őket. Persze minden matematikus specialistaként kezdi. Neumann János ritka kivétel, hiszen ő már fiatalon sokat tudott, univerzális tehetség volt.”

Az interjút közvetlenül és szervesen folytatja Lovász László tanulmánya: „Egységes tudomány-e a matematika, vagy egyre inkább sok független, eltérő utakon fejlődő, egymás eredményeit nem ismerő, sőt lassan meg sem értő közösségre bomlik? Erősítik vagy gyöngítik ezt a folyamatot a kutatás megváltozott körülményei, mint például a számítógépek? El kell-e fogadnia ezt a szétforgácsolódást a matematikus társadalomnak?”

A kérdések megválaszolásához Lovász László először áttekinti a mai matematikát átjáró törésvonalakat, azután elemzi a matematika világát átalakító három új trendet. A törésvonalak legismertebbje „a tiszta és az alkalmazott matematika között halad. Az absztrakt és a konkrét matematika szembenállása az ún. Bourbaki-iskola körüli vitákban csúcspontot ért el. A strukturális matematika (amelynek eredményei tételek és bizonyítások) és az algoritmikus matematika (amelynek eredményei algoritmusok és elemzések) közötti megkülönböztetés az ókorig nyúlik vissza. Ugyanilyen mélynek tűnik a szakadék a folytonos matematika (analízis) és a diszkrét matematika (pl. a gráfelmélet) között.”

A törésvonalakat munkahelyi- és finanszírozási feltételek, siker-esélyek, személyi ismeretségek, kulturális körülmények is meghatározzák: „a matematika egyes szakirányainak saját konferenciái, folyóiratai és díjai vannak, saját fogalomkészlete és paradigmái, sőt, mások a beszélgetés során természetesnek vett értékrendek is.”

A kisebb szakmai közösségekre való óhatatlan, mert épp a matematika fejlődésével járó elkülönülés azonban nem jelenti magának a matematikának ugyanilyen szétdarabolódását. Ellenkezőleg, ahogyan az életben a diverzifikáció, a sokfélevé válás épp az életrevalóság jele és az evolúció alapfeltétele, úgy a sokfélevé váló matematikában is lehet ez a diverzifikáció „egy mélyen gyökerező egyetemesség következménye”. Ahhoz azonban, hogy ez így legyen, a matematikusoknak is meg kell tenniük a magukét. „Nekünk matematikusoknak mindent el kell követnünk a közöttünk húzódo szakadékok áthidalása érdekében, és ennek a törekvésünknek éppen a matematika új fejleményei válhatnak eszközeivé.”

Három új trendet vizsgál ebből a szempontból Lovász László: a közösség méretét, az alkalmazás új területeit és a számítógépeket. A méretek növekedtével egyre bonyolultabbá és fontosabbá válik a kommunikáció és az információ-feldolgozás, másrészt, „úgy tűnik véletlenszerűen”, kisebb szakmai közösségek, akár szubkultúrák alakulnak ki, amelyek olykor makacsul ragaszkodnak módszereikhez, de kellő nyitottsággal kölcsönösen meg is termékenyíthetik egymást. Hasonlóképpen a tudományok fejlődésével az alkalmazások számos új területe nyílnak meg a matematika előtt, és pedig elsősorban a matematika úgyszintén gyorsan fejlődő újabb ágai előtt, messzi túl a fizikai alkalmazások jól ismert sikertörténetén. A számítógépek pedig nem egyszerűen katalizálhatják mindezeket, nem is csak segíthetnek „az információrobbanás túlélésében”, hanem eleve a matematikus észjárásához alkalmazkodó módszereikkel egy új, hatékonyabb matematikai kommunikációs kultúra eszközeivé is válhatnak. Lovász jobbnál-jobb és megejtően érdekes példákkal illusztrálja az itt kutyafuttában és megengedhetetlenül elvontan összegzeteket, s azután rátér a matematikai munka olyan új formáinak az ismertetésére, amelyek a három új trendben felvetődő kihívásokra, az általuk megnyíló új lehetőségek hasznosításával, a matematika mélyebb egységének a megőrzésével felelnek, mint például az *áttekintő cikkek* vagy a *problémák és sejtések*. Nem könnyű persze megmondani, hogy mitől jó egy áttekintő cikk vagy egy sejtés – annyi bizonyos, hogy az egyik kritérium a pontos megfogalmazás és a viszonylag széleskörű érthetőség –, de tán épp a matematika egységének a szolgálatára igazíthat el az értékelésükben. A jó áttekintő cikkek, csakhogy mint a releváns sejtések, hozzájárulnak a matematika egyetemes fejlődéséhez és originális kutatásként tekintendők. „A sejtést, mint olyat, művészi szinten művelte a nemrég elhunyt *Erdős Pál*, aki egymaga több sejtést fogalmazott meg, mint talán a világon valaha élt minden matematikus összesen. Erdős a sejtéseit matematikai munkássága szerves részének tartotta, ugyanúgy, mint a tételeit. Egyik legkedvesebb emlékem Erdőstől a következő megjegyzés: » *Soha senkit nem irigyeltem* tétel miatt, de téged most irigyellek ezért a sejtésért.«”

A kötet jó néhány következő írásában találhatunk példát a sejtések erejére és szerepére; ahogyan például majd mindenikben visszatér, különböző kontextusban, a nagy Fermat-sejtés és A. Wiles angol matematikus általi 1994-es bizonyítása. De pompás példái ezek a tanulmányok az áttekintő cikkeknek is, kompetens összefoglalásaként egy-egy szűkebb szakterületnek a matematika más területein kutatók számára. Többségük egyúttal szépen mutatja azoknak a „máshonnan származó eszközöknek” az „erejét”, amit Lovász László a matematika egységét bizonyító és őrző „hidak” egyik legfontosabbjaként jelölt ki.

Ezeknek a cikkeknek a teljes megértése azonban többnyire némi matematikai jártasságot igényel; mégis megéri a laikusnak is a fejtőrést, mert egy-egy megértett részletben – és ismételt olvasással egyre több részletet érthet meg – hirtelen feltáruhat előtte a matematikai táj szépsége. Ha például valaki Kollár János *Algebrai geometriájában* az egyszerű két ismeretlenes elsőfokú egyenletrendszeréről, amelynek egyik megoldási módszerét már a babiloniak ismerték, végigdolgozza magát a nagy Fermat-sejtés bizonyításához szükséges bonyolult függvényekig, útközben váratlan (és váratlanul szép) rálátást nyer egyebek közt a Bolyai-geometriára. Vagy ha madzaggal és ceruzával a kézben végigdolgozza-végigszámolja magát Rimányi Richárd cikkén *A csomók elméletéről* (amit kivételesen matematikai előismeret nélkül is megtehet), bizonyosan el fog csodálkozni, hogy miképpen is nem jutott eddig eszébe csodálkozni a mi három dimenziós térünk különleges voltán? A három dimenziós térben „élő” csomók két dimenziós síkban ábrázolt diagramjait kellett, rájuk kidolgozott összeadással-kivonással-szorzással, alkalmas polinomokkal jelölhetővé tenni ahhoz, hogy ... de ne akarjuk se eltúlozni, se megelőlegezni a meglepetést; Rimányi írásának egyik szépsége éppen az, hogy Lovászhoz foghatóan ért váratlan összefüggések felvillantásához, jelentésteljes sejtések merész vázolásához, távlatos alkalmazások lehetőségének érzékeltetéséhez. És milyen jellegzetesen „lovászi” téma „máshonnan származó eszközök” (geometria, algebra, részecskefizika) „összeugrasztása”! Így aztán a cikk (ismételt) áttanulmányozása után a matematikában eladdig teljességgel járatlan olvasó is szinte beavatottként kérdezheti a szerzővel: „Vajon várhatjuk-e, hogy a csomóelmélet fő problémáit a közeli jövőben megoldják? Ezt nem lehet megjósolni. Az azonban biztosnak tűnik, hogy a csomók tartogatnak még meglepetéseket, ha másért nem, az elméleti fizikával való szoros kapcsolat miatt, mely napjainkban talán olyan gyorsan fejlődik, mint szédületesen elején. Akár fizikai gondolatok serkentik a csomóelméletet, akár fordítva, mindenképpen sok szép matematikát várhatunk még e tárgytól.”

A matematika szépsége, amiről Péter Rózsa vallott sokszor és sokféleképpen, sugárik ezekből a tanulmányokból, szóljanak kívülállóknak vagy matematikusoknak. Tán épp a szépséggel függ valamiképpen össze az is, hogy akár mottóul lehetett volna választani az egész különszámhoz Péter Rózsa *Játék a végtelennel*-jéből a 18. fejezet címét: *És mégis sokféle a matematika*. Hiszen mi lehet annyira, s olyan ártalmatlanul sokféle, mint a szépség? Erről a sokféleképpen szép matematikáról szólnak ezek az írások, talán ezért is sikerülhetett a szerkesztőnek olyan pompásan a kiváló szerzőgárda sokféle virtuozitásának egymást erősítő összhangot adnia. Meg persze azért, amiről az *Előszó*ban vall: „Évek óta álmodoztam erről a kötetről. Az utolsó pillanatig alakítottam, csiszoltam.” Így kerekedhetett ki a keze alól a magyar matematika szép képe, egy határoktól mentes hazáé, ahol a zord időkben is otthonra, bár olykor tragikus sorsra, talált a gondolat.

A *Természettudományi Közöny* nagy hagyományainak megfelelően – a *Közöny* mindig elsősorban a középiskolai tanárookra és kiváló diákjaikra számított – ez a kötet is kellő súlyt helyez a matematika középiskolai – „oktatására”, írnám, ha nem lenne az amit a

kötet bemutat, sokkal de sokkal több annál, amit általában „oktatáson” értünk. Beszéljünk inkább Oláh Vera *Középiskolai Matematikai Lapokat* és történetét bemutató cikkének címével *Magyar csodáról*, abban az értelemben, ahogyan cikke végén írja: „A matlap léte, csodája egyik összetevője a magyar titoknak: hogyan lehet, hogy egy kis ország annyi zseniális természettudóst adott a világnak.” Hasonló lapot ugyanis sehol a világon nem sikerült összehozni. Itt viszont átvészelt minden zord időket, s a második világháború és az azt követő keserű „béke” tragédiái után és közepette is sikerült újraindítani, amint az újraindítók egyike, Surányi János beszámol róla. „A folyóirat első, úgynevezett mutatványszáma 1893-ban jelent meg. Mindkét világháború miatt néhány évre megszűnt, és mindkettő után akadt, aki újraélesztette.” Ezt Oláh Vera, a jelenlegi főszerkesztő írja, s így folytatja: „Ez önmagában is csoda: kevés, egy évszázada alapított újság működik ma Magyarországon, de olyan talán nincs is több, amelyik ugyanúgy, ugyanazt írja és mégis újat nyújt; havonta több ezren várják-sürgetik megjelenését.” A matlap ugyanis folyton újateremt a maga közönségét. „A matlapon nevelkedettek egy része tudós lett, mások »csak« nagyon jó szakemberek, egyesek tanárok. Akik tanítványaiknak, gyerekeiknek újra kezébe adták a matlapot.” Természetes következmény vagy újabb szerkesztői bravúr (vagy mind a kettő), de a kötet 19 honi szerzője közül (Erdőst és Laxot is ide számítva) tizennégynek ifjonti fényképe ott található abban a válogatásban, amelyet a belső borító közöl a matlap legjobb megoldóinak táborából. S hogy a példa ma is milyen ragadós, mutatja Herczeg János cikke az *Élet és Tudomány*ban folyó *A gondolkodás iskolájáról*. „A rejtvényrovatok – írja – a legdemokratikusabb intézmények. Minden olvasójuk ugyanazokkal a kérdésekkel szembesül, s ha eljut a megfejtéshez, átélheti »az igazság ugyanaz...« pascali élményét (miközben hétköznapijaink a sokféle igazság elfogadtatására szoktatnak).” De azt is megmutatja a cikk, hogy ugyanaz a megoldás többféle módon érhető el; a többféleség elemeinél beépül a matematikába.

És nem monolitikus építmény a matematika a csúcsein se. A kötetben tükröződő „megélt matematika” a magyar szerzők „élménybeszámoló” után közli befejezésül századunk tán legnagyobb hatású matematikai vállalkozásnak, a „bourbakizmus”-nak a történetét, érvrendszerét, eredményeit, érdemeit ismertető cikkek egy (kitűnően) válogatott csokrát, s utána az alapkérdések merőben másféle megközelítésével híressé vált amerikai matematikus, A. R. D. Mathias cikkét „Bourbaki tévútjai”-ról. Külön szépsége a szembesítésnek, hogy újra visszatérnek benne az „Egységes tudomány-e a matematiká?”-ből ismert „törésvonalak” csakúgy, mint a „deduktív szigor” és a „részlet” megoldások ellentétei. Ahogyan Csirmaz László írja „A titkosírás matematikájá”-ról szóló, számelméleti alapkérdéseket és nem mindig meglapozott de bevált „protokollokat” mesterien keverő dolgozatában: „Az eljárások mögött sok és mély matematika rejtőzik. Legtöbbször pontosan tudjuk, melyek azok a mély és nehéz matematikai sejtések, amelyek megoldása után szorongásunk elmúlhatna: hátha ezek a tételek mégsem igazak, hátha csak légvárakat építünk. Az élet azonban gyorsabb tempót diktál, úgy tesz, mintha ezek a tételek már mind bizonyítva lennének, és ez az egész csak a matematikus népség fontoskodása. Bizonyára igazuk van: általában bebizonyosodik, hogy ott, ahol korábban a matematika lemaradt a gyakorlat mögött – erre jócskán akad példa az elméleti fizikából – végül a gyakorlat embereinek lett igazuk.”

Vagy ahogyan Péter Rózsa fogalmazott Budapesten, 1943 őszén, csodálatos – és csodálatosan vidám – kis könyvének a végén: „A kereteket majd bizonyára tágítani fogja a jövő fejlődés, ha még nem is látjuk: hogyan. Az örök tanulság: a matematika nem sztatikus, zárt, hanem élő, fejlődő valami; bárhogyan próbáljuk zárt formába merevíteni, talál magának részt: elevenen robban ki belőle.”

S azokban az elsötétülő és bezáruló időkben a nagy matematikus szavai a matematika vigasztalását sugározva messzi túl mutattak a matematikán.

Vekerdi László írásának közlésekor felhívjuk Olvasóink figyelmét a szerző *Homok-haza* címmel *A Természet Világa* című lap e havi számában megjelenő, a gondozásunkban napvilágot látott kötetrel foglalkozó írására. Reményeink szerint a *Természet Világa* és a *Forrás* Szerkesztőségének nem előzmények nélküli együttműködése segítheti a humán és természettudományos érdeklődésű olvasók másik területen való tájékozódását. (A szerk.)